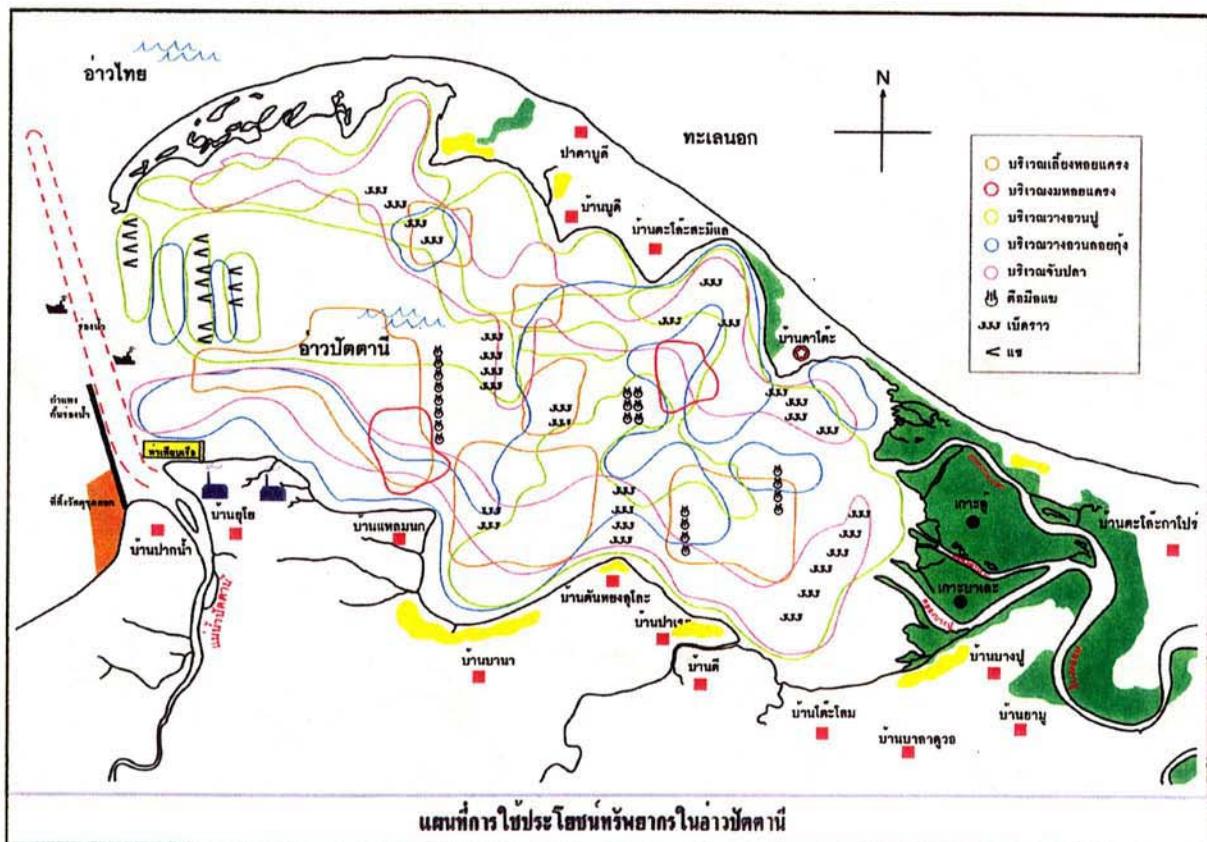


ເຊັ່ນ ກັບການຈັດການ ກຣັພຍາກຣສັຕົວນໍາທະເລໜາຍພິ້ງກາດໃຕ້:

ปัญหาและทางเลือก

ວັດມາ ສຸກັນຕື່ລ



สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ຮູມຮນ
ກັບກາຮຈັດກາຮ
ກຮັພຍາກຮສັງລວມນ້ຳກະເລໜາຍພື້ນກາດໃຕ້ :

ປັນຫາແລະກາງເສື່ອກ

ວັດນາ ສຸກັນດີລ

บอກລ່າວ

ความเจริญກໍາວໜ້າและการພື້ນາການປະມານຂອງປະເທດໃຫ້ທັນສັນຍ ຈົກລາຍເປັນແລ້ວ ທ່າງຍໄດ້ເງິນຕາດຕ່າງປະເທດທີ່ສຳຄັນ ໄດ້ກາລາຍເປັນຕົວເຮັ່ງປ່ານຫາຂ້ອຂັດແຍ້ງແລ້ວຄວາມຕິ່ງເຄີຍດໃນກຸລຸ່ມຂາວປະມານ ໃຫ້ກົວຄວາມຈຸນແຮງນາກຂຶ້ນທຸກຂະນະ ປ່ານຫາທັກພາກທີ່ມີຈຳກັດແລ້ວປ່ານຫາຄວາມຂັດແຍ້ງທີ່ເກີດຂຶ້ນ ຂັ້ນເນື່ອມາຈາກໂຍບາຍຮູ້ສູ່ ການຂໍາຍາຍຕົວຂອງປະມານເຊີ້ງພານີ້ຍັງແລ້ວຄວາມຂັດແຍ້ງທີ່ເກີດຂຶ້ນ ຂັ້ນເນື່ອມາຈາກໂຍບາຍພື້ນາການປະມານຂອງປະເທດ ໂດຍເນັພາະແນວທາງການຈັດກາຣທັກພາກໂດຍຊູມໝາ ເພື່ອກ່ອນໄສໃຫ້ເກີດກາຣບົວຫາຈັດກາຣແລ້ວຈັດສຽວທັກພາກທີ່ບໍ່ຍືນແລ້ວເປັນຄວາມໃນໜຸ່ງກຸລຸ່ມຄົນທີ່ໃຫ້ທັກພາກຮ່ວມກັນ

ແຕ່ກະນັນ ເມື່ອເຫັນບັນດາຂອບເຂດແລ້ວຄວາມເຂັ້ມຂັ້ນຂອງປ່ານຫາທີ່ເກີດຂຶ້ນ ຈົກລາຍສຶກຂາວິຈີຍ ເກີຍກັບປ່ານຫາແລ້ວກາຈັດກາຣທັກພາກສັດວົນໜ້າໝາຍຝຶ່ງ ໂດຍເນັພາະ ໃນເຮືອງບົທບາທຂອງຊູມໝາໃນກາຈັດກາຣທັກພາກໃນປະເທດໄກຍ ຍັງມີອູ້ນໝອຍມາກ ສ່ວນໜຶ່ງຂອງກາວະຂາດແຄລນາງນາສຶກຂານີ້ ອາຈະເກີດຈາກ ຄວາມສົນໃຈໃນແວດວງວິຊາກາຮັດ ທີ່ໃຫ້ຄວາມສຳຄັນກັບປ່ານຫາກາຈັດກາຣທັກພາກ ບັນບາກກວ່າປ່ານຫາກາຈັດກາຣທັກພາກທະເລ ແລ້ວອີກສ່ວນໜຶ່ງອາຈະສະຫຼັບອັນກາພໃຫ້ເຫັນຄື່ງ ຄວາມສົນໃຈໃນປ່ານຫາກາຈັດກາຣທັກພາກຍຝຶ່ງ ສິ່ງອາຈະຍັງຍູ້ໃນໜັ້ນເຮີ່ມຕົ້ນ ເທົ່ານັ້ນ

ທ່ານກາລາງກະຈະແສກວິຈີຍ ແລ້ວຄວາມຈຸນແຮງຂອງປ່ານຫາແລ້ວກາວະຂາດແຄລນາງນາວິຈີຍທີ່ເກີຍຂ້ອງ ຜົ້ວິຈີຍ ເຊື້ອວ່ານັກສັນຄົມຄາສຕ່ວມືບົທບາທສຳຄັນ ໃນກາຈັດກາຣສຶກຂາວິຈີຍ ແລ້ວສົ່ງເສີມລູ່ທາງແລ້ວວິທີກາຈັດກາຣທັກພາກໂດຍຊູມໝາໃນຮູ່ແບບຕ່າງໆໄດ້ ໂດຍເນັພາະກາຮາຫາຄວາມຮູ່ແລ້ວທຳກຳມາເຂົ້າໃຈເຮືອງຫົວໜາກ ເປັນອູ້ນ ແລະກຸລຸ່ມ ຮ້ອອງຄໍກ່ຽວຂ້ອງຄົມໝາໃນໜຸ່ງໝາປະມານ ທັນນີ້ເພື່ອຈະໄດ້ເຂົ້າໃຈສົກຍາພັກແລ້ວເງື່ອນໄຂຂອງຊູມໝາໃນກາຈັດກາຣທັກພາກທ້າວຍຕົວເອງໄດ້ມາກຂຶ້ນ ຄວາມຮູ່ແລ້ວຄວາມເຂົ້າໃຈວິທີກາຣປະສົບກາຮົນ ແລະກະບຸນກາຮາທໍາການຂອງກຸລຸ່ມອອກຄໍກ່ຽວຂ້ອງຄົມໝາ ໃນກາຈັດກາຣແລ້ວແກ້ໄຂປ່ານຫາຮະບບວິທີກາຈັດກາຣທັກພາກ ຕລອດຈາກກາຮາທໍາການເຂົ້າໃຈເຖິງເງື່ອນໄຂຄວາມສຳເວົ້າແລ້ວລົ້ມເຫລວຂອງວິທີກາກາຈັດກາຣທັກພາກຂອງຊູມໝາປະມານ ເປັນສິ່ງຈຳເປັນແລ້ວສຳຄັນຍິ່ງ ທັນນີ້ເພື່ອເວົາຈະໄດ້ເຂົ້າໃຈບົບທແລ້ວເງື່ອນໄຂທາງປະວັດສາສຕ່ວມ ການເມືອງ ເສດຖະກິຈແລ້ວສັນຄົມຂອງກາຮາທໍາການອູ້ນ ແລ້ວກາຮາທໍາການຂອງຮະບບດັ່ງກ່າວ ຜົ້ວິຈີຍເຊື້ອວ່າຄວາມຮູ່ແລ້ວຄວາມເຂົ້າໃຈໃນປະເທດຕ່າງໆ ແລ້ວໜີ້ ຈະໜ່ວຍເຫັນກາວັງແຜນແລ້ວກາຈຳກັນດຽວແບບກາຈັດກາຣທັກພາກຍຝຶ່ງໂດຍຊູມໝາມີຄວາມເໜາະສົມແລ້ວສອດຄລ້ອງກັບກັບສັກພາກເງື່ອນໄຂຂອງຊູມໝາແລ້ວວິທີການສັນຄົມວັງກໍາຍິ່ງຂຶ້ນ

ງານວິຈີຍຄັ້ງນີ້ເສົ້າສິ້ນໄປໄດ້ດ້ວຍກາຮາສັນບສຸນແລ້ວກາຮ່ວຍເລື້ອຂອງບຸຄຄລຫລາຍຝ່າຍ ທີ່ສົມຄວາມເຂົ້າໃຈໃນທີ່ນີ້ ກົດຕື່ອ ສຳນັກງານກອງທຸນສົນບສຸນກາວິຈີຍ ສິ່ງໃຫ້ກາຮາສັນບສຸນຜົ້ວິຈີຍ ແລ້ວກາທໍາການໂຄງກາວວິຈີຍນີ້ຈົນສຳເວົ້າ ອອງສາສຕ່ວາຈາກຍົບປະວັດ ຂອ່ມພຸກຊີ້ ຄົນບົດຕື່ຄົນນຸ່ມສຸກສຕ່ວມ

และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่เปิดโอกาส ส่งเสริมและให้ความสนับสนุนการทำงานวิจัยมาโดยตลอด คุณพิสิษฐ์ ชาญเสนาะ แห่งสมาคมหมายผู้ชี้งให้ความเป็นมิตรและคำปรึกษาหารือที่ดีโดยเสมอมา

นอกจากนี้ยังมีเพื่อนร่วมงานอีกหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์ศุลีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ และ ดร.ครีสมภพ จิตรวิรัมย์ครี ที่เอื้อเพื่อให้ความช่วยเหลือ ความคิดเห็น น้ำใจ กำลังใจและไม่เมตตาจิตในช่วงเวลาที่ยากลำบาก อาจารย์ศิริรัตน์ บำรุงกรณ์ ที่ช่วยดูแลควบคุมการเก็บข้อมูลสำรวจน้ำ ผู้ช่วยศาสตราจารย์นุกูล วัตนาดากุลและคุณล้ม้าย นางนารา แห่งโครงการวิจัยศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชนน้ำ ที่เอื้อเพื่อน้ำใจ เอกสาร เวลา การประสานงาน คำแนะนำและข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และที่สำคัญที่สุดก็คือชาวบ้านและแกนนำชาวบ้านด้วย ซึ่งได้เปิดให้โอกาสและให้เวลาผู้วิจัยและทีมงานได้ซักถาม พูดคุย ร่วมเรียนรู้และทำความเข้าใจสภาพชีวิตความเป็นอยู่และปัญหาที่พวกรเข้าใจอยู่ ด้วยความอดทนและอธิบายไม่ตรึงที่ดียิ่ง

ผู้วิจัยตระหนักรู้ถึงความคาดหวังที่ชาวบ้านมีต่องานวิจัย ในการแก้ปัญหาความเดือดร้อน ต่างๆ ที่พวกรเข้าใจอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน แต่ขณะเดียวกันก็มองเห็นร่องรอยอันน่ากังวลใจ อันเกิดจากช่องว่างความเข้าใจและการรับรู้ในหมู่นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนบางกลุ่มที่ทำงานเกี่ยวกับปัญหาประมงชายฝั่ง ขณะที่ช่องว่างระหว่างองค์ความรู้ในสังคม กับปัญหาความเป็นจริง ที่ดำเนินอยู่ นับวันมีแต่จะขยายกว้างมากขึ้นอย่างน่าใจหาย มิพักต้องกล่าวถึงล้วนทางความเป็นไปได้ในนำความรู้ไปประยุกต์ใช้และการสร้างความร่วมมือจากกลุ่มคนหลายๆ ฝ่ายในแก้ปัญหา งานวิจัยชนิดนี้จึงเริ่มต้นและสิ้นสุดลง บนพื้นฐานของความพยายามเล็กๆ ที่ต้องการจะสร้างความเข้าใจและเติมเต็มความรู้ที่ยังขาดหาย เพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้ง อย่างเป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

วัฒนา สุกันศิล

ภาควิชาสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

25 สิงหาคม 2543

Abstract

Processes of modernization and changes in coastal, small-scale fishing communities were set into motion in Southern Thailand, by a combination of private entrepreneurs, international agencies and state intervention promoting the development of a highly productive seafood export industry. The rapid expansion of Thailand fisheries since the 1960s has been marked by spectacular increases in total catches and in volume of fish trade. In Thailand, these increases, as in many parts of Southeast Asia, have been realized by the major transformation of new technologies and the rapid expansion commercial fisheries and the consequent increase in fishing effort. This transformation has however resulted in a serious problem of over-fishing and depletion of marine resources, which in turn meant loss of productivity and incomes for the majority of fishers in coastal fishing communities.

This report's specific interest is to explore the ways in which coastal, small-scale fishing communities have responded to increasing competition and conflicts over marine resources in Thailand's coastal areas. Of the divisions comprising the industry, small-scale fisheries, although employed the majority of fishers, continued to contribute the decreasing share of fish production. The sector is beset with problems, many of which are exemplified by the case of *Dato* village (*Ban Dato*), a chosen studied site and one of many Muslim fishing communities around *Pattani Bay*, Pattani Province, Southern Thailand.

This report further examines the problems and constraints of community-based marine resources management confronting coastal, small-scale fishing communities in Southern Thailand through a case in which a local fishing community faces a multitude of development issues brought about by competing and conflicting activities which are directly or indirectly dependent on the coastal marine resources. Emphasis is given to fisheries resources, with a view to explaining how local fishers and fishing communities confront with and response to the conflicts and the ecological crisis resulting from the degradation of marine resources within the wider social, political, and economic and ecological circumstances of change arising from broader development issues. Against this background, assessments are made of fisherfolks' coping strategies and the viability of community-based fisheries management system under present condition of export-oriented state policies and of outside pressures for capital-intensive and commercial marine resource development direction.

The case study presented in the study illustrate the problems and prospects of community-based resource management in specific locality within a broader social context.

Specifically, experience of *Ban Dato*'s fisherfolks and others living in fishing communities around *Pattani Bay* is noteworthy, given the complexity of issues and conflicts, which accompany rapid and intensive commercialization and industrialization of fisheries sector.

The strategy of community-based resource management has been proposed as a better alternative to state's control or free market approaches to environmental regulation and resource management. This study stresses a point usually lost on policymakers and some NGOs circles. It is that the law alone is not the factor that engenders successful local management systems. Other factors come into play such as community cohesion, presence of external agents (i.e., NGOs) and history of community management. Establishing of fishing rights, provision of alternative sources of income, and creation of organizational structure supporting community-based resource management by various stakeholders were some of the solutions suggested. Major constraints, however, are legal and financial. Co-management complimented with legal and other management mechanisms has been proposed in addressing the problems of community-based management in *Pattani Bay* and in other coastal areas in Southern Thailand.

The challenge now is for the government to provide an enabling, appropriate and adequate legal and policy framework that institutionalize and recognizes the important role of local fishing communities around *Pattani Bay* in coastal marine resource management, in particular, and other fishing communities in Southern Thailand, in general, by providing a framework for the confirmation of existing and functioning local management systems.

Pattani Bay, where *Ban Dato* located, supports varied intensive activities including small-scale fishing, cockle and shrimp farming, industrialization, urbanization, and port development, causing intense conflict and competition among these user groups and further endangering the marine environment, its resources, and water quality. Despite the number of national and local laws as well as numerous regulations issued by the specialized agencies, the Bay's aquatic environment continues to deteriorate. Critical factors that contributed to this problem are the lack of coordination among agencies performing related functions and the lack of participation of local fishing communities around the Bay in planning and management. Local communities have the greatest interest in the conservation and sustainable used of coastal resources, they should have incentives, resources and capacity for marine and coastal ecosystem management.

Specific experiences in *Ban Dato* of community-based system, given the complexity of issues and conflicts, illustrate that no one community-based approach can be a model for all

communities. Indeed, as case study show, the activities and responses of communities change depending on the government policy, patterns of power relations, the conditions and characteristics of the marine and coastal resources, the profiles of the stakeholders, and the nature of the relationships among key actors, and the like. Thus, national law should provide only for a legal and institutional framework in the management of marine and coastal resources. Such a framework should include principle of utilization and management (such as sustainable development, integrated coastal management and recognition of community-based systems). The framework should also establish democratic and participatory processes for, among others, policy-making and conflict resolution.

The suggested management model of coastal marine resources in *Pattani Bay*, particularly the establishing of *Pattani Bay Resource Management Council*, calls for a more flexible notion of community-based management. The Council is intended to serve as the forum where larger community of different stakeholders, including government, make plans for the sustainable management of *Pattani Bay* while taking into consideration the various interests of the different stakeholders. In this sense, it is community-based. However, the model also brings in integrated coastal management system as the conventional community-based management, where the local fishers themselves take a direct hand in managing the resource, may not be appropriate for a complex system such as *Pattani Bay* because there are so many conflicting and competing interests involved. The management of these sectors need special skills and clear legal mandates, especially because they involve not only various local resource user groups but also national policies and regulations on coastal law enforcement, commercial aquaculture, industrial pollution control, commercial fishing fleet traffic, and port development.

The case study presented in this report is an example of the many experiences and initiatives that have been and are currently being taken in Southern Thailand. Indeed, it was chosen with an intention to illustrate an option among the range of community-based management system available given a particular set of circumstances. The lessons learned from *Ban Dato*, in particular, and *Pattani Bay*, in general, should therefore be seen in their specific context. Nevertheless, it should also be stressed that the problems of community-based resources management are inherently political, entailing issues of resource allocation and distributive equity. As such, community-based resources management initiatives cannot be separated from broader problems of Thailand's political economy and are only solvable within this larger context.

บทคัดย่อ

การขยายตัวตลาดโลกและการนำเทคโนโลยีเครื่องมือใหม่ๆ มาใช้ในการทำประมงจับสัตว์น้ำ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจและสังคมขึ้นอย่างuhanในญี่ปุ่นกลุ่มประเทศชายฝั่งแบบเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยซึ่งมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่พึงพาการทำประมงมายาวนานและมีชุมชนชาวประมงอยู่เป็นจำนวนมาก แม้ว่าญี่ปุ่นการส่งออก การพัฒนาความทันสมัยและการส่งเสริมการผลิตเชิงพาณิชย์ในภาคประมงเพื่อการส่งออก จะทำให้ประเทศไทยเป็น 1 ใน 10 ประเทศที่จับสัตว์น้ำได้สูงสุดของโลกในช่วงเวลาอันสั้น แต่ก็ได้ก่อให้เกิดผลเสียตามมาหลายประการ อาทิ การจับสัตว์น้ำเกินขนาด สภาพร้ายหรือและความเสื่อมของทรัพยากรสัตว์น้ำ ตลอดจนปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ปัญหาเหล่านี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงชายฝั่งซึ่งเป็นกลุ่มประชากรส่วนใหญ่ในภาคประมง

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อที่จะศึกษาถึงปัจจัยที่ชุมชนประมงขนาดเล็กและชาวฝั่งมีต่อปัญหาและผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการจัดการทรัพยากร ประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในฐานะที่เป็นทางเลือกและแนวทางการพัฒนาใหม่ๆ โดยให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจและวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขที่เกื้อหนุนและเป็นปัญหาข้อจำกัดต่อการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยชุมชน ในกรณี ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนประมงบ้านดาตีะซึ่งตั้งอยู่ในอ่าวปัตตานีเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนที่กำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาความขัดแย้งที่ซับซ้อน อันเป็นผลมาจากการนโยบายรัฐ การพัฒนาส่งเสริมประมงเชิงพาณิชย์ ความเสื่อมของทรัพยากรสัตว์น้ำและการแก่งแย่งใช้ทรัพยากรชายฝั่งระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในพื้นที่เดียวกัน ขอบเขตการศึกษาครั้งนี้ แม้จะจำกัดอยู่ในชุมชนประมงแห่งหนึ่งในอ่าวปัตตานี แต่ผู้วิจัย ก็ได้ให้ความสำคัญกับการพิจารณาสภาพการดำรงอยู่ พลวัตการเปลี่ยนแปลง การปรับตัว ปัญหาและการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชาวบ้านในชุมชนประมงเป้าหมาย ในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนและเป็นส่วนหนึ่งกระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นกว้าง

ปัญหาการใช้ทรัพยากรและวิธีการจัดการแก้ปัญหาของชาวบ้านดาตีะต่างๆ แสดงให้เห็นถึงถึงศักยภาพและวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนในการจัดการกับปัญหาและข้อขัดแย้ง ได้ในระดับหนึ่ง อาทิ เช่น การปักป้อมอนุรุณให้ลูกหลานเข้ามายังอ่าวและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆ ในพื้นที่เดียวกัน โดยอาศัยบริหารด้านความเข้าใจร่วมกันของชุมชน ระบบการจัดการการใช้ประโยชน์ในพื้นที่จับสัตว์น้ำร่วมกันกับชาวประมงอื่นๆ ของชาวบ้านดาตีะนี้ แม้จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการแข่งขันและชิงทรัพยากรสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี แต่ก็เป็นระบบการจัดการที่เปราะบางและมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่ได้เป็นภูมิปัญญา หรือติกาที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ หรือมีกฎหมายรองรับให้สำคัญอย่างเป็นทางการ ในด้านหนึ่งกติกาชุมชนเหล่านี้จึงถอนให้ต่อการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถขยายกรอบบริหารด้านน้ำไปใช้บังคับใช้ในสถานการณ์ หรือแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่มีอำนาจจัดการและอิทธิพลภายนอกชุมชนสนับสนุน ได้ เช่น การแยกพื้นที่จับสัตว์น้ำของกลุ่มผู้เลี้ยงหอยแครง การปล่อยน้ำเสียจากนาทุ่งและโรงงานอุตสาหกรรมและผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ในอ่าว

เป็นต้น ความซับซ้อนของระบบนิเวศ ความเปลี่ยนแปลงของระบบการจัดการของชุมชน ความเชื่อมโยงและผลกระทบของรูปแบบการใช้ทรัพยากรต่างๆ ความแตกต่างไม่เท่าเทียมกันในอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่างๆ และอคติในนโยบายการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรของรัฐ ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาการใช้ทรัพยากรในอ่าวปัตตานี ว่ามีความยุ่งยากซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนเป็นจำนวนมากเกินกว่าที่จะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

สภาพปัญหาทรัพยากรที่เลื่อมโหรมและสัตว์น้ำร่อยหรอ ความซับซ้อนและความซัดแย้งในการใช้ประโยชน์ด้านพื้นที่และทรัพยากรในอ่าวปัตตานีระหว่างชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ รวมทั้งข้อจำกัดขององค์กรและหน่วยงานภาครัฐในการควบคุมดูแลปัญหาและข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นต้องใช้แนวทางการแก้ปัญหาและการบริหารจัดการใหม่ๆ โดยเฉพาะ การให้ความสำคัญกับบทบาท สิทธิและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งจำเป็นต้องเปิดโอกาสและตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการรับผิดชอบร่วมกันในด้านการบริหารจัดการทั้งจากหน่วยงานรัฐ ชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ และควรจะเป็นระบบการจัดการร่วมกันที่มีพื้นฐานจากการจัดตั้งและการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนประมงชายฝั่งโดยที่ชาวประมงและองค์กรชาวประมงมีอำนาจและสิทธิในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในการกำหนดและควบคุมดูแลแผนงานการจัดการและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าว

ผลการศึกษาวิจัยซึ่งให้เห็นว่า การละเลยและมองข้ามบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงในพื้นที่รอบอ่าวคือที่มาของปัญหาข้อขัดแย้ง ข้อพิพาทและความตึงเครียดระหว่างกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์แตกต่างกัน แฝงตัว การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันจะดำเนินการไปได้ จำเป็นต้องมีกรอบกฎหมายรองรับแต่กฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะประกันความสามัคคีและการบรรลุเป้าหมายของระบบการจัดการทรัพยากรประมง ที่สำคัญคือชาวประมงรับอ่าวและผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ปัตตานีจำเป็นต้องเข้าใจและเห็นพ้องต้องกันถึงความจำเป็นของระบบการจัดการร่วมกันด้วย ภายใต้โครงสร้างอำนาจการจัดการโดยรัฐและเงื่อนไขการเมืองที่ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านและผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มต่างๆ สามารถพูดคุยกันได้อย่างสะดวกและสามารถวางแผนกติกาที่ง่ายในบังคับใช้ได้แล้ว การจัดการเพื่ออาชีวะปัญหาในสถานการณ์ที่มีกลุ่มคนและผลประโยชน์ได้เสียที่หลอกหลอนและแตกต่างกันมากจึงมีต้นทุนสูง อีกทั้งก็นับเป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านจะสามารถอาชีวะปัตตานีได้ เนื่องจากต้องมีการจัดตั้งหน่วยงาน หรือองค์กรที่สอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นเฉพาะของพื้นที่อ่าวปัตตานีขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ประสานงานติดตาม ควบคุมและดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการทำงานและการจัดการแก้ปัญหา การใช้ทรัพยากรในอ่าวเป็นอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยั่งยืน องค์กรนี้อาจใช้ชื่อว่า 'สภากาражัดการทรัพยากรอ่าวปัตตานี' หรือชื่ออื่นๆ แล้วแต่ความเหมาะสม

ปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่อ่าว ความซับซ้อนและความหลากหลายของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ที่แตกต่างและมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันเหล่านี้ ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดตั้งหน่วยงาน หรือองค์กรที่สอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นเฉพาะของพื้นที่อ่าวปัตตานีขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ประสานงานติดตาม ควบคุมและดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการทำงานและการจัดการแก้ปัญหา การใช้ทรัพยากรในอ่าวเป็นอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยั่งยืน องค์กรนี้อาจใช้ชื่อว่า 'สภากาражัดการทรัพยากรอ่าวปัตตานี' หรือชื่ออื่นๆ แล้วแต่ความเหมาะสม

ปัญหาและอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นสำหรับองค์กรชาวบ้านในการดำเนินการระบบการจัดการร่วมกัน นี้คือ ทักษะความชำนาญและความสามารถของชาวประมงในอันที่จะแบกภาระความรับผิดชอบงานบริหารจัดการ แต่ประสบการณ์การศึกษาและระดับความรู้ของชาวบ้านอาจจะเป็นข้อจำกัดด้านทักษะและความชำนาญในด้านการบริหาร ในด้านเทคนิคและในด้านวิทยาการความรู้ที่จำเป็นสำหรับความรับผิดชอบดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการนี้ของพื้นที่ที่ปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนและเป้าหมายการใช้ประโยชน์พื้นที่และทรัพยากรมีความหลากหลายและซับซ้อน เช่น อาชีวกรรม เป็นต้น เพื่อแก้ปัญหานี้ อาจจะจำเป็นต้องมีการจัดการสัมมนาและฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นในเรื่องต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อยกระดับและเสริมทักษะและเทคนิควิธีการบริหารจัดการของชาวประมง

มาตรการการให้สิทธิการจับสัตว์น้ำภายในขอบเขตหรืออาณานิคมนี้ เป็นการเฉพาะสำหรับองค์กรประมงของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาการแข่งขันแก่งแข่งกันจับสัตว์น้ำโดยเสรีและไม่มีขอบเขตนั้นอาจจะทำได้ไม่ยากและมักจะได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขัน ถ้าเป้าหมายคือการกีดกัน ปักป้องและดูแลพื้นที่มิให้ชาวประมงนอกพื้นที่ และเรือประมงพาณิชย์มิให้รุกล้ำเข้ามา แต่ถ้าเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรคือการควบคุมและดูแลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งและการจับสัตว์น้ำในหมู่ชาวประมงชายฝั่งด้วยกัน ระบบการจัดการทรัพยากรและการบังคับใช้กฎหมายโดยชุมชนจะทำได้ยากและลำบากขึ้น การให้สิทธิการควบคุมดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งเป็นการเฉพาะแก่ชุมชนประมงนั้น ถือได้ว่าเป็นวิธีการและมาตรการหนึ่งในการจำกัด(จำนวนผู้ใช้ ปริมาณและลักษณะ)การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร อย่างไรก็ตาม มาตรการนี้มีความเกี่ยวพันเรื่องกฎหมาย ระบบเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ การอนุรักษ์ธรรมชาติและประเด็นปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองด้วย ดังนั้นก่อนที่จะมีการนำเข้ามาตรการดังกล่าวมาดำเนินการบังคับใช้ ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจะเป็นต้องได้รับการพิจารณาและประเมินจากชาวบ้านและกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการให้ขัดเจนและเป็นที่ยอมรับกันเสียก่อน

บทบาทและการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นในด้านการวางแผนครอบกฎหมาย การสนับสนุนด้านเทคนิค การศึกษาและการช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชาวบ้าน ต้องเข้าใจด้วยว่า การบริหารจัดการร่วมกันไม่ใช่เป็นเรื่องของการโดยความรับผิดชอบของรัฐบาล ไปให้กับองค์กรชาวประมงทั้งหมด แต่เป็นเรื่องของการแบ่งภาระงานที่เป็นรับผิดชอบร่วมกันอย่างเด็ดขาด และขัดเจนระหว่างรัฐบาลและองค์กรชาวบ้าน ส่วนประเด็นที่ว่าหน้าที่ส่วนไหนของรัฐที่ต้องโอนถ่ายไปให้กับองค์กรชาวประมงและรัฐบาลจะเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบตรงไหน อย่างไรและแค่ไหน เป็นเรื่องที่จะต้องมีการปรึกษาหารือกันอย่างรอบคอบ

ความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนากิจกรรมประมงของประเทศไทยทันสมัย มีแนวโน้มที่เป็นตัวเร่งปัญหาข้อขัดแย้งและความตึงเครียดให้ทวีความรุนแรงมากขึ้น หากประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้กระจายตัวไปถึงมือของผู้คนจำนวนมากที่ต้องพึ่งพาการทำประมงและหากการพัฒนาไม่ได้มีความยั่งยืนและต่อเนื่องไปในอนาคต การแก้ปัญหาทรัพยากรที่มีจำกัดและปัญหาความขัดแย้งในสังคมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วในภาคประมง จำเป็นที่จะต้องนำเข้านโยบายการบริหารจัดการปัญหา

เรื่องความยั่งยืนและการจัดสรรงรภกรอย่างเป็นธรรมในหมู่กลุ่มคนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกัน นพพิจารณา เป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาภาคปะแมของประเทศด้วย การแข่งขันและซึ่งกันและการจับสัตว์น้ำ จนเกิดขึ้นตามมีผลเสียและสร้างต้นทุนทางสังคมอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมของทรัพยากร การลดลงของสัตว์น้ำที่จับได้ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ตลอดจนรายได้และความเป็นอยู่ที่ ย่ำแย่ของชาวปะแมชายฝั่ง แต่เราก็ต้องเข้าใจด้วยว่าปัญหาของชาวปะแม ไม่ใช่เป็นปัญหาโดยๆ ที่ไม่มี ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัญหาอื่นๆ ในสังคม ผลการศึกษาและข้อพิจารณาปัญหาหลายอย่างในการ บริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในระดับกว้าง โดยเฉพาะในเรื่องนโยบายการพัฒนา ที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีขีดจำกัด การมุ่งส่งเสริมและเน้นอุตสาหกรรมส่องออกและการแลกเปลี่ยนภาค เกษตรกรรม ความยากจนและอดิктิในการพัฒนาที่ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้พัฒนาและเรียนรู้การจัดการ ทรัพยากรด้วยตัวเอง

การพิจารณาประเด็นปัญหาการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร ไม่เพียงแต่จำเป็นต้องให้ ความสำคัญกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชนในอันที่จะสามารถพัฒนาศักยภาพในการจัดการดูแลและใช้ ทรัพยากรในท้องถิ่นของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยืนนานเท่านั้น หากแต่จำเป็นและหลีก เลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงกรอบและเงื่อนไขด้านกฎหมาย แนวนโยบายและแผน พัฒนาในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ตลอดจนตระรักษของผลวัตถุและการเปลี่ยนแปลงสังคมให้อื้อต่อ การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมและเสริมสร้างการพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการ จัดการดูแลทรัพยากรของชุมชนให้มากขึ้นด้วย

การนำเสนอและชี้แนะแนวทางและวิธีการบริหารจัดการร่วมกันนี้ คือความเชื่อมั่นและหวังว่าจะ เป็นมาตรการเสริมสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่ผู้ใช้ทรัพยากรให้เกิดขึ้นและช่วยสนับสนุน/ เกื้อหนุนให้กลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีให้บรรลุความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม รูป แบบองค์กรและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในอ่าว ไม่ควรถือเป็นสูตรสำเร็จที่ตายตัว หากแต่อาจจะใช้ เป็นแนวทางการทำงานในที่อื่นๆ ได้ เนื่องจากเงื่อนไขและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง มีความแตกต่างกันไปในแต่ละ พื้นที่และที่สำคัญควรจะมององค์กรชุมชนปะแมและปัญหาการจัดการทรัพยากรในลักษณะที่เป็นกระบวนการ การทำงานที่เป็นผลวัตถุและมีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และทางวัฒนธรรมที่ เปลี่ยนแปลงและสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งในระดับชุมชนและมหภาค เพราะปัญหาการจัดการทรัพยากร ทະเลเป็นเรื่องซับซ้อนและมีผลประไชน์และความต้องการจำเป็นที่หลากหลายในกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ดัง นั้น จึงต้องเข้าใจด้วยว่าปัญหาการจัดการทรัพยากรทະเลโดยเนื้อแท้แล้วเป็นปัญหาการเมืองและเป็นเรื่องที่ เกี่ยวข้องกับการจัดสรรงรภและการกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

สารบัญ

1. บทนำ	1
1.1 ครอบคิดและประเด็นคำถาม	1
1.2 วิธีการศึกษา	6
2. ชุมชนบ้านดาตีะ ทรัพยากรสัตว์น้ำและการเปลี่ยนแปลง	12
2.1 สภาพทั่วไปของบ้านดาตีะ	12
• โครงสร้างอาชีพและความหลากหลาย	13
• เครื่องมือประมงและการพึ่งพาทรัพยากร	20
2.2 ประมงชายฝั่งในบริบทของการเปลี่ยนแปลง	23
• การขยายตัวของตลาดสัตว์	23
• การประมงไทย: ผลผลิตและการปรับปรุงเทคโนโลยี	27
• ประมงชายฝั่ง: โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลง	31
3. ผลกระทบ ปัญหาและการจัดการ	41
3.1 บ้านดาตีะ: การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ	41
• ความเป็นมาและประวัตินิเวศชุมชน	41
• บ้านดาตีะในบริบทการพัฒนาประเทศ	46
• ปัญหาและการปรับตัว	48
3.2 การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ	59
• เครื่องมือประมง: วิธีการใช้และการจัดการ	63
• กติกา บรรทัดฐานและการควบคุมวิธีการใช้ทรัพยากร	70
3.3 การแก้ปัญหาความขัดแย้ง: วิธีการและประสบการณ์ของชุมชน	77
• ปัญหาอวนรุน	77
• บทบาทองค์กรพัฒนา	82
• ปัญหาน้ำเสียนากรุงและการเลี้ยงหอยแครง	85
• ปัญหาน้ำเนื่องจากโครงการพัฒนา	94
• พัฒนาการ รูปแบบและกระบวนการการทำงานขององค์กรชุมชน	98
4. ปัญหาและทางเลือกในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน	103
4.1 นโยบายรัฐ การเปลี่ยนแปลงและปัญหา	103
• อดีตในการพัฒนาความทันสมัยและการขยายประสบการณ์ชีวิตริมแม่น้ำ	104
• ประมงชายฝั่ง ปัญหาและการปรับตัว	107
4.2 ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยชุมชน	113
• แนวทางการแก้ปัญหา	113
• ข้อเสนอแนะในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน	115
บรรณานุกรม	122

แผนที่และรูป

	หน้า
รูปที่ 1: แผนที่อ่าวปัตตานี	10
รูปที่ 2: แผนที่แสดงตำแหน่งสถานที่ต่าง ๆ ของบ้านดาโตะ	11
รูปที่ 3: แผนที่แสดงตำแหน่ง หรือบริเวณจับสัตว์น้ำของบ้านดาโตะ	62
รูปที่ 4: แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์และบริเวณการใช้เครื่องมือประมงชนิดต่าง ๆ	71
รูปที่ 5: แสดงภาพรวมการวิเคราะห์ปัญหาหลักของอ่าวปัตตานี	112

ตาราง

ตารางที่ 1: แสดงประเภทอาชีพของชาวบ้านดาโตะ	14
ตารางที่ 2: แสดงจำนวนและประเภทเรือประมง	20
ตารางที่ 3: แสดงลักษณะและประเภทเครื่องมือประมงที่ใช้	20
ตารางที่ 4: แสดงประเภทและปริมาณสัตว์น้ำและการใช้เครื่องมือตามฤดูกาล	21
ตารางที่ 5: แสดงปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ช่วงปี 2503-2536	30
ตารางที่ 6: เปรียบเทียบจำนวนและประเภทครัวเรือนและเรือประมงปี 2510, 2528 และ 2533	32
ตารางที่ 7: แสดงผลผลิตสัตว์น้ำของเครื่องมือประมงแต่ละประเภทช่วงปี 2516-2534	33
ตารางที่ 8: แสดงผลผลิตของเรือประมงอวนลากในช่วงปีต่าง ๆ	35
ตารางที่ 9: แสดงปริมาณสัตว์น้ำที่จับโดยชาวประมงขนาดเล็ก, ปี 2514 และ 2528-29	37
ตารางที่ 10: แสดงปริมาณและสัดส่วนของสัตว์น้ำที่จับได้โดยชาวประมงขนาดเล็ก	37
ตารางที่ 11: แสดงประเภทครัวเรือนประมง แยกประเภทการใช้เรือประมง ปี 2528, 2538	38
ตารางที่ 12: แสดงประเภทและจำนวนเรือประมงพานิชย์ แยกตามขนาดเรือ ปี 2528, 2538	38
ตารางที่ 13: แสดงชนิดและประเภทสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี	49
ตารางที่ 14: แสดงปัญหาและการเปลี่ยนแปลงสัตว์น้ำที่จับได้ในทศนะของชาวประมง	49
ตารางที่ 15: แสดงจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนประมงในชุมชนรอบอ่าว ปี 2524 และปี 2537	52
ตารางที่ 16: แสดงจำนวนครัวเรือนและเรือประมงในจังหวัดปัตตานี แยกตามอำเภอ ปี 2528	52
ตารางที่ 17: แสดงกลุ่มประมง แบ่งตามประเภทเรือและเครื่องมือประมง ปี 2528	52
ตารางที่ 18: แสดงจำนวนครัวเรือนที่ครอบครองสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่าง ๆ	55
ตารางที่ 19: แสดงประเภทและจำนวนพาหนะที่ชาวบ้านครอบครอง	56
ตารางที่ 20: แสดงจำนวนอุตสาหกรรมต่อเนื่องประมงจังหวัดปัตตานี ในปีต่าง ๆ	57
ตารางที่ 21: แสดงจำนวนเรืออวนคุนอวนลากที่ถูกจับในจังหวัดปัตตานี 2535-2538	81
ตารางที่ 22: แสดงจำนวนครัวเรือนประมงเพาะเลี้ยงและพื้นที่เพาะเลี้ยง ปี 2510, 2528, 2538	86
ตารางที่ 23: แสดงจำนวนและขนาดพื้นที่นา กุ้งในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี	87

ชุมชนประมงกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ : ปัญหาและทางเลือก

1. บทนำ

ถ้าเรื่องราวปัญหาความขัดแย้ง ข้อพิพาทและเหตุการณ์ประท้วงของชาวประมงชายฝั่งในภาคใต้ที่ปรากฏต่อสาธารณะในช่วงหลายปีมานี้ จะบ่งบอกอะไรได้บ้าง ก็เห็นจะเป็นข้อเท็จจริงที่ว่า ความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนากิจกรรมประมงของประเทศไทยทันสมัยจนกลายเป็นแหล่งทำรายได้เงินตราต่างประเทศสำคัญ ได้กลยุทธ์เป็นตัวเร่งปัญหาขัดแย้งและความตึงเครียดในกลุ่มชาวประมงต่างๆ ให้ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกขณะ เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้กระจายตกลงมือของผู้คนจำนวนมากที่ต้องพึ่งพาการทำประมงและหากการพัฒนาไม่ได้มีความยั่งยืนและต่อเนื่องไปในอนาคต ปัญหาทรัพยากรที่มีจำกัดและปัญหาความขัดแย้งในสังคมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วในภาคประมง ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องพิจารณา นำเรื่องนโยบายการบริหารจัดการและจัดสรรทรัพยากรที่ยั่งยืนและเป็นธรรมในหมู่กลุ่มคนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกัน มาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของนโยบายการพัฒนาภาคประมงของประเทศไทย การแข่งขันแย่งชิงกันและการจับสัตว์น้ำขนาดเกินขนาด มีผลเสียและสร้างต้นทุนทางสังคมอย่างแหน่งอน ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมของทรัพยากร การลดลงของสัตว์น้ำที่จับได้ รายได้และความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ในหมู่ชาวประมงขนาดเล็กที่กระจายอยู่ตามชุมชน ประมงชายฝั่ง ตลอดจนผลกระทบจากปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยืดเยื้อ

1.1 กรอบคิดและประเด็นคำถาม

ภายใต้สภาพการณ์ปัญหาเหล่านี้ แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนจึงประเด็นที่มีความสำคัญและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นข้อเสนอจากนักวิชาการภาครัฐให้นำเขาระบบสิทธิประโยชน์ชายฝั่งมาใช้ (สมหญิง เปี่ยมสมบูรณ์ 2537; พงษ์พัฒน์ บุญชูวงศ์ 2539) หรือข้อเสนอจากองค์กรชาวประมงและองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งในเรื่องการผลักดันและการสนับสนุนการวางแผนทุนกำหนดเขตชายฝั่ง การวางแผนอนุรักษ์ การวางแผนการจัดการและอุทิศพื้นที่จับสัตว์น้ำชายฝั่งให้ชัดเจน ตลอดจนการเรียกร้องรัฐวุฒิของสิทธิ์ชาวประมงในการดูแลจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (สมาคมหมายผัน 2535; โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา 2539; โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและพื้นที่ลุ่มน้ำภาคใต้ 2539) แม้แนวคิดและข้อเสนอเหล่านี้จะยังขาดรายละเอียดทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหาและกระบวนการในการนำมาใช้แก่ปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง แต่ข้อจำกัดและปัญหาของระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยรัฐ ปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากรและ

ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ ตลอดจนประสบการณ์และความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนประมงบางแห่งในภาคใต้ (สมาคมหมายฝุ่น 2535; มนีรัตน์ มิตรปราสาท 2539; สุนันทา นิลเพชร 2539) และในที่อื่นๆ อีกหลายประเทศ ซึ่งให้เห็นว่าแนวคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนี้สมควรได้รับการพิจารณาศึกษาและวิเคราะห์ทำความเข้าใจกันอย่างจริงจัง

การศึกษาถึงประโยชน์ ความสำคัญและการริบิเิ่นนำกระบวนการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมาใช้ในที่ต่างๆ ทั่วโลกมีอยู่เป็นจำนวนมาก (Korten 1986; Berkes 1989; McCay and Acheson 1990; Poffenberger 1990; Bromley 1992) แต่งานที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นการศึกษา การใช้ระบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในเรื่องของการใช้น้ำ ป่าไม้ การเกษตรในที่สูงและสัตว์ป่า ขณะที่การศึกษาระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและสัตว์น้ำโดยชุมชน ดูจะยังอยู่ในขั้นเริ่มต้น ปัญหาบางส่วนอาจจะเนื่องมาจากการความซับซ้อนของระบบทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง และลักษณะเฉพาะของโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนประมงเอง แต่ตัวอย่างระบบการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยชุมชนก็มีอยู่ไม่ใช่น้อย อาทิ เช่น ในอเมริกา (Acheson 1975) ญี่ปุ่น (Ruddle 1985, 1989; Yamamoto 1978) หมู่เกาะแปซิฟิกใต้ (Ruddle and Johannes 1985; Baines 1989; Hving and Baines 1994) สถาบัตย์ (Berkes 1986) ฟิลิปปินส์ (White 1989) และอินโดนีเซีย (Bailey and Zerner 1992) เป็นต้น

สรุปสำคัญพื้นฐานของการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยชุมชนไม่ว่าจะเป็นบริเวณชายฝั่งทะเล ทะเลสาบ หรือตามแม่น้ำลำคลอง คือ การจำกัดการเข้าถึงสิทธิ การใช้ประโยชน์และการครอบครองทรัพยากร (access limitation) เพราะมีน้ำนั้นแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ ภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ จะถูกจำกัดด้วยความต้องการของชาวประมง ให้เข้ามาจับและใช้ประโยชน์มากขึ้นเรื่อยๆ จนทรัพยากรดังกล่าวก็จะถูกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ร่องรอยและ痕迹สิ้นไปในที่สุด เพื่อแก้ปัญหานี้ ชุมชนและสังคมหลายแห่งต่างพยายามคิดค้นและพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำขึ้นมา ลักษณะสำคัญของระบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน มักจะเป็นระบบที่ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขและกำหนดความหลักเกณฑ์ครอบคลุมไว้ในหลายฯ ด้าน (Yamamoto 1987; Gibbs and Bromley 1989; Ruddle 1989; Hving and Baines 1994) ประกอบด้วย 1) คุณสมบัติหรือหลักเกณฑ์กำหนดการเป็นสมาชิกกลุ่มและผู้มีสิทธิในการใช้และครอบครองทรัพยากร 2) รูปแบบและกระบวนการประชุมตกลงหาข้อข้อตกลงและความเห็นร่วมกัน (เช่น การใช้รัฐิติ ลงคะแนนลับหรือเปิดเผย การใช้เสียงข้างมากหรือมติเอกฉันท์ เป็นต้น) 3) ข้อจำกัดระยะเวลาของสิทธิในการใช้ทรัพยากร 4) หลักการสืบทอดหรือโอนถ่ายสิทธิ์ดังกล่าว 5) การกำหนด หรือระบุผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ (เช่น คณะกรรมการชุมชน ชุมชนทั้งหมด ผู้อาชุโส ครอบครัว) 6) วิธีการ การบังคับใช้กฎหมายที่ตกลงร่วมกัน 7) การควบคุมและลงโทษการละเมิดกติกาและ 8) วิธีการแก้ปัญหาขัดแย้งและการณ์พิพาทที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม ระบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนส่วนใหญ่แล้ว ล้วนแต่ตกลงอยู่ภายใต้ แรงกดดันและเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมและความขัดแย้งในหมู่ผู้ใช้ประโยชน์ เนื่องจาก สาเหตุสำคัญหลายประการซึ่งได้แก่ 1) กระบวนการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติไปเป็นสินค้า ในรูปแบบต่างๆ (commodification of natural resources) เช่น การที่เร่งราด ป่าไม้และสัตว์น้ำถูก กอบโภยเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หรือสินค้าส่งออกไปแลกับเงินตราต่างประเทศ 2) กระบวนการ ให้นิยามความหมายใหม่เกี่ยวกับสิทธิในการครอบครองและการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะในยุคหลัง อาณานิคมซึ่งมีการออกกฎหมายเพื่อกำหนดสิทธิและหน้าที่ใหม่ๆ ของรัฐและพลเมือง รวมทั้งการ ลบล้าง การยกเลิกและการปฏิเสธระบบหรือแนวคิดสิทธิตามธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ผลต่อ นี้ ของจากการนิยามสิทธิในรูปแบบใหม่นี้ก็คือ การขยายอำนาจของรัฐเข้าครอบงำชุมชนในท้องถิ่น ตลอดจนการบันทอนและการทำลายแรงงานใจที่จะอนุรักษ์และหนุนนำอุตสาหกรรมทรัพยากรของชาวบ้าน ในชุมชนที่จำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรเพื่อดำรงชีพและ 3) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจและสังคม เช่น นโยบายการพัฒนาประเทศ การเพิ่มประชากร กระบวนการใช้ทรัพยากร เชิงพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ซึ่งมักจะส่งผลให้ระบบและวิธีการจัดการทรัพยากรชุมชน ต้องปรับเปลี่ยน หรือไม่ก็ต้องยกเลิกหรือสูญหายไปเลย (Bromley 1985; Redcliff 1987; เสน่ห์ จำริญและยศ สันตสมบติ 2536; วัฒนา สุกันศิล 2539)

ข้อจำกัดและความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ ทำให้แนวคิดและรูปแบบการ จัดการโดยชุมชนได้รับความสนใจและถูกผลักดันให้มีการนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา ทรัพยากรามมากขึ้น ประเด็นสำคัญของวิธีการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในที่นี้ก็คือ คือ การส่ง เสิร์วิสและผลักดันให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนด เป้าหมาย นโยบาย การวางแผนและการ ดำเนินการจัดการประมงเพื่อให้เกิดการย้อมรับวิธีการและพันธะที่จะปฏิบัติตาม ความเชื่อใน ศักยภาพและความสามารถของชาวบ้านในการปรับปรุง หรือยกระดับคุณภาพชีวิตของตัวเอง การ สนับสนุนในการจัดตั้งและการให้ความรู้และการเรียนรู้ในกระบวนการ ร่วบรวมและใช้ปัจจัยที่มีอยู่ เพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็น การให้ความสำคัญกับประเพณีวิถี ความเป็นธรรมและความ เท่าเทียมกัน ตลอดจนการใช้ประโยชน์สูงสุดจากความรู้และทักษะชาวบ้านและชุมชนในท้องถิ่น ในการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ปัญหาความต้องการ เนพาะพื้นที่และความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยน

งานการศึกษาเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาและการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งโดยตรง โดย เฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของชุมชนในการจัดการทรัพยากรในประเทศไทย ยังมีอยู่ค่อน ข้างน้อย โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับขอบเขตและความเข้มข้นของปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งของภาวะ ขาดแคลนงานศึกษาในลักษณะนี้ อาจจะเกิดจากความสนใจในปัญหาการจัดการทรัพยากรชาย ฝั่งที่ยังอยู่ในสภาพเพิ่งเริ่มต้นและอีกส่วนหนึ่ง อาจจะสะท้อนภาพความสนใจในแวดวงวิชาการ

เอง ที่ให้ความสนใจปัญหาการจัดการทรัพยากรบบนบก (land-based) มากกว่า ทรัพยากรทะเล (sea-based) ก็เป็นได้ รายงานการสำรวจองค์ความรู้ แนวคิดและวิธีการศึกษาเรื่องชุมชนกับการทรัพยากรสัตว์น้ำ จากเอกสาร บทความ งานวิจัยและผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม (วัฒนา สุกันศิล 2541) ซึ่งให้เห็นถึงประเด็นปัญหาสำคัญ ที่ต้องพิจารณาอยู่ท้ายประการ

ประการแรก ข้อมูลและรายงานจากการศึกษาหลาย ๆ ชิ้น ซึ่งให้เห็นชัดเจนว่า ชุมชนประมงไม่ได้เป็นชุมชนที่ได้ดีเดียว หากได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกและมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในทิศทางเดียวกับชุมชนและกลุ่มองค์กรอื่น ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ การพึ่งพาตลาด การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการบริโภคและเครือข่ายผลประโยชน์และอำนาจที่แทรกซ้อนฝังลึกลงไปในชุมชน ชุมชนหลายต่อหลายแห่งไม่ได้มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียว หรือมีการอาศัยพึ่งพาชุมชนต่ออย่างถาวรที่ถ้อยอาศัยและแบ่งปันช่วยเหลือกันอย่างที่เคย คาดหวังไว้ หากเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ความแตกต่างและสมาชิกชุมชนซึ่งผูกพันกับตลาด ก็ต้องทำงานและขวนขวยหารายได้จนเจือครอบครัวเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ในสังคม ความพยายามที่จะพัฒนา เสริมสร้างและสนับสนุนวิธีการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนไม่เพียงแต่จะต้องพิจารณาถึงผลวัตและความเขื่อมโยงของชุมชนประมงในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสังคมวงกว้างแล้ว หากยังจำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจและการประเมินแรงจูงใจ ความสนใจ เป้าหมาย บรรทัดฐานและวัฒนธรรมของชาวบ้านตามที่เป็นจริงอีกด้วย

ประการที่สอง ข้อเสนอของนักวิชาการบางคนที่ระบุเงื่อนไข 4 ข้อที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดตั้งระบบการจัดการโดยชุมชน ประกอบด้วย การมีขับเคลื่อนเนื่องประเพณีตั้งเดิมรองรับ การมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรชุมชน การที่ชุมชนมีขนาดเล็กและชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ค่อนข้างมาก (Berkes 1986, 1994) แม้เงื่อนไขดังกล่าวจะไม่ใช่กฎตายตัว แต่ก็ต้องเข้าใจกันด้วยว่า วิธีการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ไม่ใช่ยั่วยวนพัฒน์ในการแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรวิธีการนี้อาจจะไม่เหมาะสมและใช้ไม่ได้กับชุมชนประมงทุกแห่ง ชุมชนบางแห่งอาจจะไม่อยาก หรือไม่สามารถแบกภาระความรับผิดชอบในการจัดการได้และก็ใช่ว่าองค์ประกอบและอำนาจการจัดการทรัพยากร้ายฝังทุกอย่างสามารถ หรือควรจะโอนถ่ายไปให้กับชุมชนในพื้นที่ได้ เพราะสำหรับชุมชนประมงหลายแห่งแล้ว แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่จะจัดการแก้ปัญหาทรัพยากรากจะไม่มีและในอีกหลายชุมชน ความเสี่ยง (risk) และต้นทุน (costs) ในการจัดการและการปรับเปลี่ยนวิธีและกลยุทธ์ในการจัดการ อาจจะสูงและมากกว่าประโยชน์ (benefits) ที่ชาวประมงจะได้รับ (Ostrom 1990, 1994; Pomeroy 1994; Ruddle 1994)

ประการที่สาม ระบบการจัดการทรัพยากร้ายฝังโดยชุมชน ไม่ได้เป็นการปฏิเสธบทบาทและอำนาจชุมชน แต่เป็นรูปแบบหนึ่งของการร่วมมือกันระหว่างชุมชนและองค์กรชุมชน ซึ่งสาระสำคัญคือการใช้อำนาจร่วมกันในการวางแผนและการดำเนินการใช้ประโยชน์ทรัพยากร้ายฝัง ไม่

ใช้รูปแบบการประชุมให้ชาวบ้านมารับฟังแผนงานและนโยบายของรัฐอย่างที่เคยเป็นมา ปัญหาที่คือระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมควรจะมีแค่ไหน อย่างไร การมีส่วนร่วมที่แท้จริงคือการมีส่วนร่วมในอำนาจ นั่นคือองค์กรชุมชนซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้าน/ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและวางแผนและก่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและการจัดการอย่างจริงจัง นี่หมายถึงว่ารัฐต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและท่าทีใหม่ ต้องมีการพัฒนาปรับปรุง/สร้างแนวทาง/หน่วยงานขึ้นมาใหม่ เพื่อรองรับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน วิธีการนี้ ต้องการรัฐที่มีใจให้นำและเป้าหมายใหม่ ไม่ใช่องค์กรที่มีอำนาจใหญ่โตเทอะทะ แต่ต้องเป็นรัฐที่ยึดหยุ่น ให้ตัวตอบสนองกับปัญหาความต้องการได้ทันและรับผิดชอบต่อประชาชน นอกเหนือจากการปรับเปลี่ยนเป้าหมายและความตั้งใจที่จะใช้อำนาจร่วมกับองค์กรชุมชนแล้ว บทบาทและหน้าที่ที่ยังขาดที่สุดของรัฐก็คือ บทบาทในการสนับสนุน ยอมรับและสร้างความชอบธรรมให้กับองค์กรชุมชน ในรูปของการคืนอำนาจ การกระจายอำนาจและการโอนถ่ายอำนาจให้กับชุมชน

ประการที่สี่ ประสบการณ์การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชนประมงในหลายพื้นที่ในภาคใต้ (พิสิชฐ์ ชาญเสนา 2537; สุวิมล พิริยนนาลัย 2537; โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา 2539, 2540; โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและพื้นที่ลุ่มแม่น้ำภาคใต้ 2539; โครงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพื้นฟูสภาพป่าชายเลนในพื้นที่ภาคใต้ 2540, 2541, 2542; Nithi Rithibhonbhun et.al. 1993; Nukul and Flos 1995) ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการเสริมสร้างอำนาจและความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลา การค่อยๆ เสริมสร้างความมั่นใจและศักยภาพให้กับองค์กรชุมชนจะทำให้องค์กรมีความสามารถในการสร้างบทบาทในการจัดการแก้ปัญหาทรัพยากรได้อย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในทุกกรณี การเรียนรู้ การฝึกฝน อบรมและการศึกษาหาความรู้และข้อมูลต่างๆ อย่างต่อเนื่องเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างความเข้าใจและความเห็นพ้องต้องกันในการระบุถึงปัญหาและการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหานั้นๆ รายงานและบันทึกประสบการณ์ทำงานในแต่ละพื้นที่ชี้ให้เห็นว่า แม้ความพยายามขององค์กรพัฒนาชุมชนในดังกล่าวจะได้ดำเนินมานานนับทศวรรษและได้สร้างเงื่อนไขและเปิดโอกาสให้ชุมชนประมงหลายแห่งได้แสดงบทบาทในการจัดการทรัพยากรแข็งขึ้นมากกว่าเดิมอย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ปรากฏจากงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องหลายชิ้น (สุนันทา นิลเพชร 2536; ชวีวรรณ ประจวบเมหะ 2538; มนีรัตน์ มนีปราสาท 2539; วัฒนา สุกันศิล 2539, 2540; Wattana Sugunnasil 1999) และประสบการณ์ในพื้นที่หลายแห่งก็แสดงให้เห็นด้วยว่า ความพยายามและวิธีการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก มีความ слับซับซ้อน ต้องอาศัยเวลาและต้องพิจารณา กันอย่างจริงจังและครอบคลุมมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ชาวบ้านชายฝั่งส่วนใหญ่ ล้วนตกอยู่ภายใต้แรงกดดันและอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ การปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินชีวิตและการบริโภคให้ทันสมัยและการแข่งขันและ

แก่งแย่งทรัพยากรสัตว์น้ำที่เข้มข้นมากขึ้น อีกทั้งชุมชนประมงเองก็มีความแตกต่างและความหลักหลาด้านอาชีพ กลุ่มคนและผลประโยชน์และเชิงแย้งน้ำกับบัญชาสังคมอื่นๆ รุนแรงเพิ่มขึ้น ด้วยเห็นนี้

บนพื้นฐานของข้อพิจารณาและประเด็นปัญหาต่างๆ ที่นำเสนอข้างต้น คำถามสำคัญที่ต้องพิจารณา กันในที่นี้ก็คือว่า ชุมชนประมงมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรชัยฝั่งหรือไม่? เงื่อนไขความสำเร็จและความล้มเหลวของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร? สถานะและลู่ทางของชุมชนประมงในภาคใต้ในการจัดการทรัพยากรเป็นอย่างไร? ในการพยายามจะตอบคำถามเหล่านี้ภายใต้การพิจารณาประเด็นปัญหาและกรอบแนวคิดข้างต้น งานศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาบทบาทของชุมชนประมงชายฝั่งภาคใต้ในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยมุ่งเน้นความสนใจไปที่การศึกษาถึงบริบทและปัจจัยเงื่อนไขที่เกื้อหนุนและเป็นอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรชัยฝั่งขององค์กรชุมชน

กล่าวให้เฉพาะเจาะจงไป ก็คืองานวิจัยนี้ พยายามศึกษาและทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาสำคัญหลักๆ 3 ประเด็น ซึ่งได้แก่ 1) บริบททางสังคมในฐานะที่เป็นข้อจำกัดและเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มและการจัดตั้งองค์กรชุมชนประมงในการจัดการทรัพยากรชัยฝั่ง 2) วิธีการและกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรชัยฝั่งขององค์กรชุมชนประมง และ 3) องค์กรชุมชนในฐานะที่เป็นกลุ่มและทางเลือกในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ

1.2 วิธีการศึกษา

ภายใต้กรอบคิดและประเด็นคำถามดังกล่าว ทีมงานวิจัยได้เลือกชุมชนประมงบ้านดาตีะ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี เป็นพื้นที่เป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อจะได้ทำความเข้าใจถึง บริบทและเงื่อนไขด้านประวัติศาสตร์ การเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เอื้อและเป็นข้อจำกัดต่อการดำรงอยู่และการทำงานของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ โครงสร้างและกระบวนการทำงานของระบบและวิธีการจัดการทรัพยากรของชุมชนและรวมทั้งการนำความรู้และความเข้าใจในประเด็นต่างๆ ดังที่กล่าวมา ใช้เป็นแนวทางวางแผนและกำหนดครุปแบบการจัดการทรัพยากรชัยฝั่งโดยชุมชนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขของชุมชนและสังคมกว้างมากขึ้น

โครงการวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาและอาชีวศึกษาและข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูลหลายอย่าง ประกอบด้วย การสำรวจและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ การสำรวจสภาพเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนประมงในพื้นที่เป้าหมาย การสัมภาษณ์เจ้าลีก การสนทนากลุ่มย่อยและการสังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นของกลุ่มและของชุมชน เช่น การทำงาน การประชุม กิจกรรมและการดำเนินงานด้านต่างๆ ของสมาชิกและกลุ่ม รวมทั้งกิจกรรม

และงานต่างๆ ของชุมชน เป็นต้น ในการนี้ค่อนจะวิจัย ได้ว่า จำกัดอยู่ที่ชุมชน ซึ่งเป็นมุสลิมและสามารถพูดสื่อสารภาษาอินกับชาวบ้านได้ 1 คน เพื่อทำหน้าที่ประสานงานและบันทึกจัดเก็บข้อมูลประจำปีในพื้นที่ ขณะเดียวกัน นอกเหนือจากการว่าจ้างนักศึกษาและชาวบ้านช่วยจัดเก็บข้อมูลในการสำรวจและจัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าวปัตตานีแล้ว โครงการวิจัยยังได้ว่าจ้างทีมนักวิจัย ซึ่งประกอบด้วยอาจารย์ระดับปริญญาโท 2 คน นักศึกษาชาย 1 คน และนักศึกษาหญิงอีก 2 คน เพื่อทำการสัมภาษณ์เจาะลึกชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายมากกว่า 20 คน รวมทั้งว่าจ้างอาจารย์ที่มีประสบการณ์อีก 1 คนช่วยจัดสนับสนุนกับชาวบ้านกลุ่มต่างๆ จัดทำกิจกรรม PRA (Participatory Rural Appraisal) ตลอดจนเก็บบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วย

การสำรวจและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง 150 ครัวเรือน (จากจำนวนทั้งหมด 350 ครัวเรือน) ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสร้างข้อมูลพื้นฐานที่แสดงให้เห็นถึงภาพรวม ความแตกต่างและความหลากหลายของชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนเป้าหมาย โดยเฉพาะในเรื่อง ฐานะความเป็นอยู่ ลักษณะอาชีพการทำงานและการใช้เครื่องมือประมง จำนวนและสัดส่วนกลุ่มอาชีพต่างๆ ปัญหาและวิธีการจัดการแก้ปัญหาในระดับครัวเรือนและในระดับกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เพื่อที่มีวิจัยจะได้นำไปพิจารณาประกอบกับข้อมูลเชิงคุณภาพอื่นๆ ต่อไป

ในการเก็บข้อมูลและรายละเอียดในด้านลึก ทีมวิจัยแบ่งกลุ่มคนที่จะทำการสัมภาษณ์ ใจกลางออกเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะประเด็นค้ำกามและคุณสมบัติผู้ให้สัมภาษณ์ กลุ่มแรกประกอบด้วยผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจากกลุ่มสังคมต่างๆ ในชุมชน ประเด็นที่มีวิจัยจะสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มนี้ ได้แก่ ประวัติชุมชน สภาพทั่วไป การเปลี่ยนแปลง ปัญหาสำคัญของชุมชน ตลอดจนรายละเอียด ประวัติชีวิต ความเป็นมาและการปรับตัวของชาวบ้านจากกลุ่มสังคมต่างๆ ในชุมชน กลุ่มที่สอง ประกอบด้วย ผู้นำ คณะกรรมการกลุ่ม หรือแกนนำชาวบ้าน เจ้าหน้าที่นักพัฒนาองค์กรเอกชนและชาวบ้านอื่นๆ ที่ไม่ได้เป็นแกนนำ หรือไม่ได้มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร กลุ่มที่มีวิจัยทำการสัมภาษณ์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มแกนนำและกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเป็นสำคัญ หัวข้อหลักๆ ในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติและพัฒนาความเป็นมาของกลุ่ม (กิจกรรมด้านทรัพยากรและกลุ่มอื่นๆ) อุปสรรค/ปัญหาการเรียนรู้ การแก้ไข ประสบการณ์และการปรับเปลี่ยน ลักษณะระบบการทำงาน กฎระเบียบและกิจกรรมของกลุ่ม การระดมทุนและแหล่งทุนสนับสนุนกิจกรรม การประสานงานกับกลุ่มและองค์กรอื่นๆ ในชุมชนและกิจกรรมการพัฒนาอื่นๆ เป็นต้น

หลังจากที่มีการประมวลและสรุปประเด็นสำคัญๆ จากข้อมูลการสำรวจและการสัมภาษณ์เจาะลึกต่างๆ ข้างต้นได้ในระดับหนึ่ง ทีมวิจัย ได้นำประเด็นต่างๆ ที่สรุปได้ มาเป็นหัวข้อในการทำกิจกรรมสนับสนุนกลุ่ม เพื่อที่ชาวบ้านและทีมวิจัยจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์

ชีวิตความเป็นอยู่ การเปลี่ยนแปลง ปัญหา การปรับตัวและวิธีการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยการสนทนากลุ่มแต่ละครั้ง ที่มีวิจัยได้กำหนดองค์ประกอบ โดยคำนึงถึงความแตกต่างและความหลากหลายของชุมชนให้มาก เช่น กลุ่มผู้นำและแกนนำที่มีบทบาทและกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ทรัพยากร กลุ่มชาวบ้านที่พึ่งพาการทำประมงเป็นหลัก กลุ่มที่ไม่ได้มีกิจกรรมพึ่งพาการทำประมงโดยตรง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มชาวประมงฐานะยากจน เป็นต้น

หลังจากที่ได้ประเด็นปัญหาและแนวคิดหลักๆ จากกลุ่มต่างๆ แล้ว ก็จะมีการจัดสนทนากลุ่มรวมกันขึ้น โดยเป็นการรวมสมาชิกกลุ่มต่างๆ และชาวบ้านอื่นๆ ที่สนใจ เข้าด้วยกันเพื่อ วิเคราะห์และหาข้อสรุปรวมกันอีกรอบหนึ่ง ในการจัดการสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์และปัญหาในการจัดการและแก้ปัญหาทรัพยากรในแต่ละครั้ง มีจำนวนชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ 6-12 คน ที่มีวิจัยได้จัดการสนทนากลุ่มในชุมชนขึ้นทั้งหมด 5 ครั้ง

ในการเริ่มกิจกรรมการสนทนากลุ่มแต่ละครั้ง ที่มีวิจัยจะใช้กิจกรรมและวิธีการ PRA (Participatory Rural Appraisal) อย่างเช่น การทำ Resource Mapping, Resource Seasonality, Causal Flow, Livelihood Analysis และ Institutional Analysis ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นและสร้างความคุ้นเคย บรรยายกาศการพูดคุยและการอภิปรายเรื่องปัญหาการทำประมง วิถีชีวิตการพึ่งพาทรัพยากรสัตว์น้ำและวิธีการการแก้ไขปัญหากันในกลุ่มเป็นเบื้องต้นก่อน หลังจากนั้น ที่มีวิจัยจึงค่อยซักขวนกลุ่มให้อภิปราย แยกแยะ ประเมินและให้น้ำหนักหลักเกณฑ์ กลุ่มคนและปัญหา ด้วยวิธี Matrix Ranking และ Scoring ในประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้เป็นกรอบการพูดคุยกันไว้ล่วงหน้า อาทิเช่น สภาพชีวิตความเป็นอยู่ การจัดแบ่งกลุ่มฐานะ หลักเกณฑ์ หรือลักษณะสำคัญ การเปลี่ยนแปลง ปัญหาสำคัญ ของชุมชน บทบาทและความสำคัญขององค์กร หรือหน่วยงานที่เข้ามามาเกี่ยวข้อง

ส่วนแนวคิดเรื่องกติกา บรรทัดฐานและสิทธิการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาทรัพยากรและปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม คุณภาพชีวิตและยื่นฯ เงื่อนไขสำคัญของการพัฒนากลุ่มเพื่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน รูปแบบและทางเลือกของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน ได้รับการยอมรับจากน้ำหนักคุณภาพด้วย หลักเกณฑ์ หรือกับกลุ่มต่างๆ ในช่วงท้ายๆ ของการสนทนา

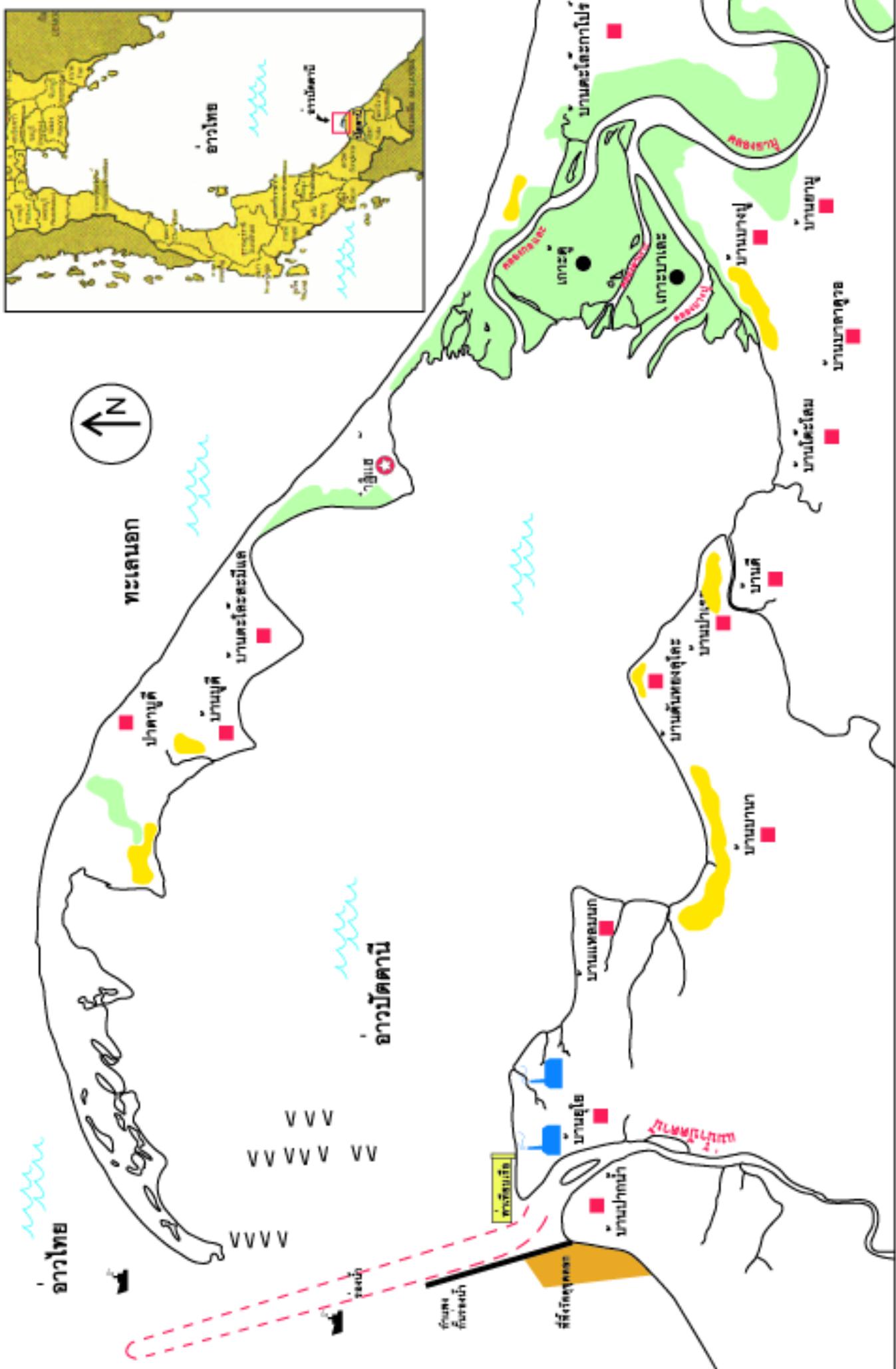
การนำเสนอผลการศึกษาครั้งนี้ ได้จัดแบ่งเนื้อหาหลักๆ ออกได้เป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 ได้แก่บทนำที่ชี้เป็นการอภิปรายถึงความสำคัญ ครอบคลุม ข้อถกเถียงและประเด็น คำถามวิจัยสำคัญ ของการศึกษาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยชุมชนประมง รวมทั้งวิธีการและกระบวนการเก็บข้อมูลต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ส่วนที่ 2 เป็นการพิจารณาชุมชนประมงด้วยในบริบทของการเปลี่ยนแปลง รายงานส่วนนี้จะมีการพิจารณาสภาพและสถานะทั่วไปของทรัพยากรชายฝั่งในภาคใต้ และสภาพทั่วไปของพื้น

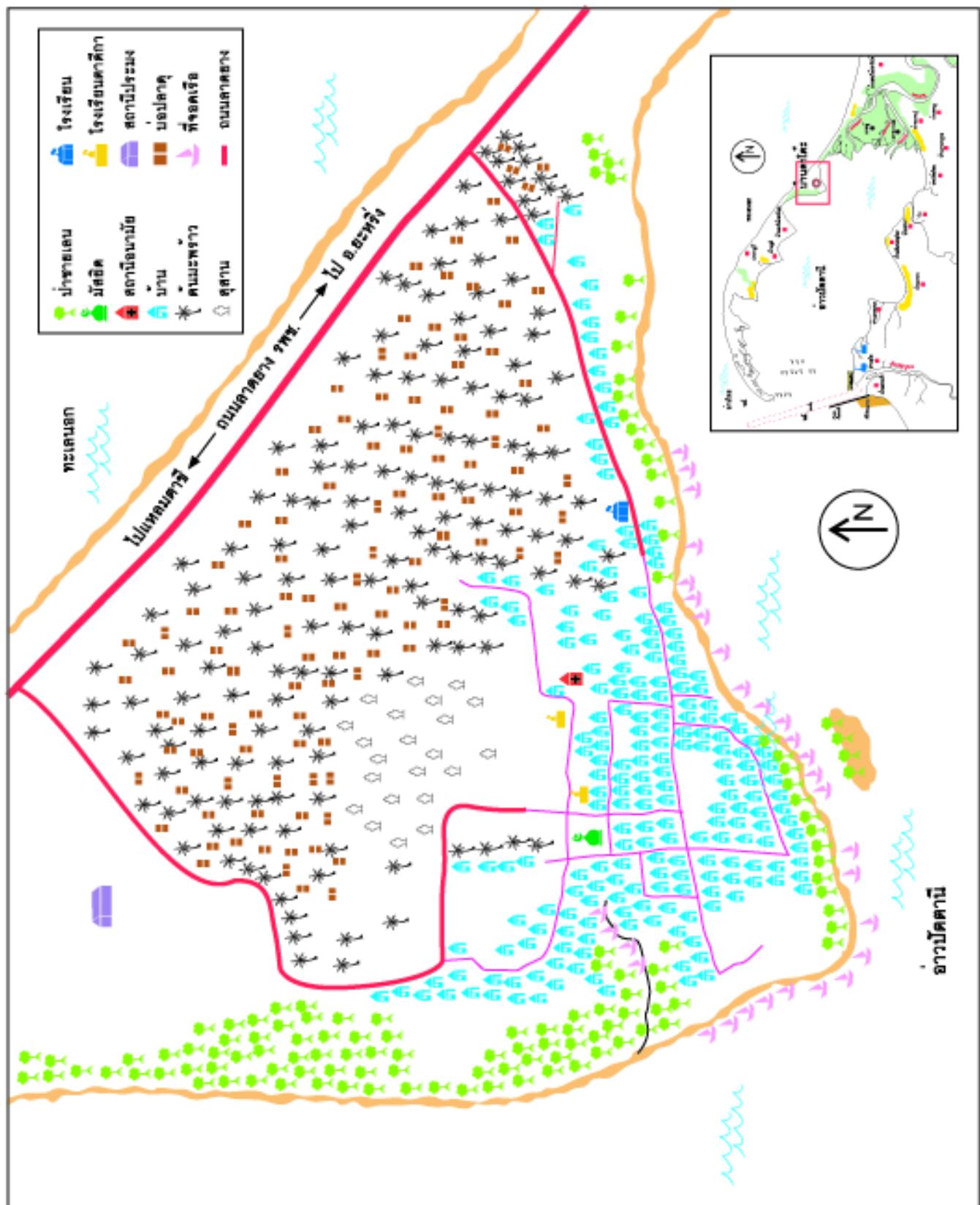
ที่อ่าวปีตานี การพึ่งพาทรัพยากรสัตว์น้ำ วัฒนธรรมการใช้ประโยชน์ แนวคิดเรื่องสิทธิ์ ธรรมเนียม และกติกามารยาทในการใช้และการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาความทันสมัย การทำประมงเชิงพาณิชย์ การขยายตัวของตลาด การปรับปรุงเทคโนโลยี และเครื่องมือประมงใหม่ๆ

ส่วนที่ 3 จะเป็นอภิปรายถึงความขัดแย้งและปัญหาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ ในสถานการณ์ที่ชุมชนดำเนินการและชุมชนประมงอื่นๆ มีความหลากหลายและแตกต่างกันมากขึ้น โดยจะให้ความสำคัญกับพัฒนาการและประสบการณ์ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชน วิธีการและกระบวนการทำงานของแกนนำและชาวบ้าน บทบาทและการทำงานของหน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ความสำเร็จและความล้มเหลวในกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าว

ส่วนที่ 4 เป็นบทสรุปและเป็นการอภิปรายให้สำคัญกับการพิจารณาประเด็นปัญหา สำคัญๆ ในการศึกษา แนวทาง มาตรการ ทางเลือกและข้อเสนอแนะในการพัฒนาและการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนประมงในพื้นที่ศึกษาและในอ่าวปีตานี ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นในวงกว้าง



ก รุ บ ภ ร ท ย น า ท ร ห ร ว า ป ร ต ท า น



รูปที่ 2 แผนที่แสดงตัวแหนงสถานที่ทางท่องเที่ยวของบ้านใต้

2. ชุมชนบ้านดาตีะ ทรัพยากรสัตว์น้ำและการเปลี่ยนแปลง

2.1 สภาพทั่วไปของบ้านดาต๊ะ

ชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะตั้งอยู่ริมชายฝั่งอ่าวปัตตานีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชายฝั่งทะเล 116 กิโลเมตรและจัดเป็นอ่าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ตอนล่างฝั่งอ่าวไทย อ่าวปัตตานีตั้งอยู่ในเขตการปกครอง 2 อำเภอ คือเขตอำเภอเมืองและเขตอำเภอยะหริ่ง ลักษณะอ่าวเป็นรูปริมฝีปาก ฝั่งอ่าวด้านนอกมีลักษณะเป็นแนวสันทรายที่ถูกกระแทกหนักทับบกมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นแหลมยาวกว่า 20 กิโลเมตรริมโคนโอบอ่าวไว้ ชาวบ้านเรียกว่าแหลมนี้ว่า แหลมตาชี้ หรือที่มีชื่อเป็นทางการในปัจจุบันว่า แหลมโพธิ์ (ดูรูปที่ 1) อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวตื้น มีแม่น้ำและลำคลองไหลลงอ่าวสำคัญ 2 สายคือ แม่น้ำปัตตานีและ คลองยา้ม (แม่น้ำยะหริ่ง) แม่น้ำทั้ง 2 สายได้พัดพาธาตุอาหารและตากgonมาทับกันในอ่าวเป็นจำนวนมาก พื้นที่พิวน้ำนับจากบริเวณปากอ่าว ครอบคลุมพื้นที่กว่า 53 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 33,125 ไร่

ระบบบันทึกข้อมูลสุขภาพและประวัติการรักษาของผู้ป่วย ที่สามารถอ่านและเข้าใจง่าย สะดวก รวดเร็ว และสามารถเชื่อมต่อระบบอื่นๆ ได้ เช่น ระบบจัดการยา ระบบจัดการห้องผ่าตัด ฯลฯ ทำให้การทำงานของพยาบาลและบุคลากรในโรงพยาบาลดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น

สภาพนิเวศและทรัพยากรที่หลากหลายและแตกต่างกันของพื้นที่รอบอ่าว ทำให้แต่ละชุมชน มีพัฒนาการของระบบและโครงสร้างการผลิตและกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป เช่น สภาพพื้นที่บ้านด้าโต๊ะส่วนใหญ่เป็นดินทราย ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพา กิจกรรมเกษตรอื่นๆ ได้ นอกจากการทำประมง การปลูกมะพร้าว การเพาะเลี้ยงและการแปรรูปสัตว์น้ำ ส่วนชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณ กันอ่าวติดกับปากแม่น้ำยะหริ่ง พื้นที่ซึ่งเป็นหาดโคลนทับถมและสภาพน้ำกร่อย ทำให้ชาวบ้าน สามารถทำประมงจับ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและการปลูกข้าวได้ ขณะที่ชาวบ้านในชุมชนที่ตั้งอยู่ชายฝั่ง อ่าวด้านในซึ่งมีสภาพพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มริมทะเล มีการพัฒนา กิจกรรมเศรษฐกิจได้ค่อนข้าง หลากหลายกว่า เช่น การทำประมง นาเกลือและนาข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ลักษณะและเครื่องมือ ประมงที่ใช้ก็แตกต่างกันไปตามลักษณะของทำเลและแหล่งจับสัตว์น้ำด้วย เช่น ในการจับสัตว์น้ำใกล้ ชายฝั่งและในบริเวณอ่าวซึ่งน้ำค่อนข้างตื้นและไม่ค่อยมีคลื่นลม ชาวประมงจะใช้เรือขนาดเล็กและ เครื่องมือประมงหลากหลายชนิด เช่น คอกจากสามารถจับสัตว์น้ำได้เกือบตลอดปี

ขณะที่การจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งซึ่งเป็นทะเลเปิดและนอกบริเวณอ่าว ชาวประมงจะใช้เรือขนาดใหญ่กว่า เป็นต้น

โครงสร้างอาชีพและความหลากหลาย

บ้านดาโต๊ะเป็นชุมชนมุสลิมที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานมานานหลายร้อยปีและชาวบ้านดำรงชีพด้วยการทำประมงจับสตัตว์น้ำมาหากลายชี้ว่าอายุคน เมมปี้จุบันชุมชนจะมีปรับเปลี่ยนโครงสร้างอาชีพจากการงาน เทคโนโลยีการผลิตและชีวิตความเป็นอยู่ไปมาก แต่สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ยังพึ่งพาทรัพยากรสตัตว์น้ำเป็นหลักอยู่ ข้อมูลจากการสำรวจ 150 ครัวเรือน ระบุสัดส่วนครัวเรือนชาวบ้านดาโต๊ะร้อยละ 74 ดำรงชีพด้วยการพึ่งพาการทำประมงเป็นหลัก อีกร้อยละ 42 ชุดบ่อเลี้ยงปลาดุกเป็นงานเสริม ส่วนการซื้อขายเครื่องบ้านและของใช้ต่างๆ เป็นกิจกรรมสร้างรายได้ให้ชาวบ้านอีกร้อยละ 34

นอกจากนี้ก็ยังมีสถานที่ที่ทำงานรับจ้างทั้งในและนอกพื้นที่อีก เช่น งานรับจ้างในประเทศมาเลเซีย ร้อยละ 30 งานรับจ้างทำข้าวเกรียบร้อยละ 20 งานรับจ้างแกะเนื้อปูร้อยละ 14 งานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมร้อยละ 10 และทำงานก่อสร้างอีก 9 ล้านบาทอีกด้วย ที่ได้แก่ รับซื้อสัตว์น้ำ (เต้าแก่) ค้าขายของชำ ขายอาหาร น้ำชาและกาแฟ การพิจารณารายละเอียดของงานและกิจกรรมสร้างรายได้ของชาวบ้านด้วย จะทำให้เราเข้าใจความสำคัญ โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มอาชีพต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 1: แสดงประเภทอาชีพของชาวบ้านด้วย

ประเภทงานต่างๆ	จำนวนครัวเรือน	สัดส่วน (%)
ทำการประมง	112	74
เลี้ยงปลานุก	63	42
ทำข้าวเกรียบ	51	34
ไปทำงานมาเลเซีย	49	33
เก็บสาหร่าย	41	27
รับจ้างในและนอกหมู่บ้าน	34	23
รับจ้างแกะเนื้อปู	21	14
ทำงานในโรงงาน	15	10
ทำงานก่อสร้าง	13	9
ขายของชำ	10	8
ขายกาแฟ/อาหาร	9	6
เป็นเต้าแก่รับซื้อปลา	6	4
รวม	150	100

ที่มา: จากการสำรวจ 150 ครัวเรือน

กลุ่มครัวเรือนที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลักในชุมชนบ้านด้วย มีจำนวนและสัดส่วนค่อนข้างสูง คือมีถึง 112 ครอบครัวหรือ คิดเป็นร้อยละ 74 ของครัวเรือนทั้งหมด ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่ได้มีฐานะความเป็นอยู่เท่าเทียมกันไปหมด ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มกับครัวเรือนประมง ชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านด้วยมีการแบ่งกลุ่มคนที่ทำการประมงออกเป็น 3 กลุ่มอย่าง ตามแต่ฐานะความเป็นอยู่ ขนาดของเรือและจำนวนเครื่องมือที่ใช้ กลุ่มแรก ได้แก่ ครัวเรือนที่มีฐานะค่อนข้างดีและมีเงินทุนในการลงทุนซื้อเรือขนาดค่อนข้างใหญ่และมีความยาว 12-14 เมตร ใช้เครื่องยนต์กำลังสูง เพื่อใช้ในการออกจับสัตว์น้ำบริเวณทะเลนอก ชาวประมงกลุ่มนี้จะมีเครื่องมือประมงจำนวนมากกว่าคนอื่น เช่น อวนปู 40-50 ผืนและอวนกุ้ง 30 ผืน หลายคนในกลุ่มนี้ มีเรือมากกว่า 1 ลำและทำการจับสัตว์น้ำทั้งในอ่าวและนอกอ่าว สัดส่วนชาวประมงฐานะดี มีประมาณร้อยละ 10 กลุ่มที่สอง

เป็นชาวประมงส่วนใหญ่คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 80 กลุ่มนี้มีฐานะปานกลางและยากจน ส่วนใหญ่ใช้เรือขนาดติดเครื่องขนาด 5-6 เมตร ใช้หัวน้ำ 15-20 ฟันและหัวกุ้ง 8-10 ฟัน ขนาดทุนและข้อจำกัดเรื่องเครื่องมือ ทำให้ชาวประมงกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะจับสัตว์น้ำเฉพาะในบริเวณอ่าว กลุ่มชาวประมงที่เหลือ จะเป็นชาวบ้านสูงอายุที่ใช้เรือพาย หรือเรือเจ้ายา 3-4 เมตร จับสัตว์น้ำตามชายหาด หรือแหล่งปลาใกล้ๆ หมู่บ้าน บางคนมีเรือ 4-5 ฟัน เอาไว้ใช้จับปลากรอบ บางคนใช้แท่นที่บังคับน้ำดูว่าใช้ดักปูและปลาตามป่าชายเลน

สัตว์น้ำที่ชาวประมงบ้านดาตีจะแทบทั้งหมดที่จับได้ จะขายต่อให้กับ เก้าแก่ หรือพ่อค้ามุสลิมรับซื้อสัตว์น้ำในหมู่บ้านซึ่งมีอยู่ 7-8 ราย แต่ละรายจะมี อาเวลา หรือชาวบ้านที่เป็นลูกหนี้และมีพันธะที่จะต้องเอาสัตว์น้ำมาขายประมาณ 30 คน ปกติ เก้าแก่ จะเป็นผู้ลุงทุนซึ่งเครื่องมือให้กับคนที่จะมาเป็น อาเวลา ของตน วงเงินที่จะลงทุนให้มาก-น้อย ขึ้นอยู่กับชาวบ้านคนนั้นๆ ต้องการอะไร และมีประสบการณ์มาก-น้อยแค่ไหน บางคนก็ต้องการเรือ บางคนต้องการอาวุณ โดยเฉลี่ยแล้วเก้าแก่ จะลงทุนให้ อาเวลา ประมาณคนละ 15,000 บาท ส่วน อาเวลา ก็มีพันธะที่จะต้องเอาสัตว์น้ำมาขายให้กับ เก้าแก่ ตัวเอง หนี้สินจะค่อยๆ ทยอยหักจากยอดขายสัตว์น้ำในกรณีที่ได้มากพอ โดยทั่วไป เก้าแก่ จะให้ความสำคัญกับพันธะและความผูกพันที่ อาเวลา เอาสัตว์น้ำมาขายให้กับตัวเองมากกว่า ภาระหนี้สินที่ค้างชำระ น้อยครั้งที่จะมีการทวง หรือเร่งรัดให้ชำระหนี้สินเกิดขึ้น ชาวประมงหลายคน เสียชีวิตไปทั้งๆ ที่ยังมีหนี้สินค้างอยู่ และบ่อยครั้งที่ เก้าแก่ จะพยายามไม่ให้ อาเวลา เร่งรีบชำระหนี้สินเร็วเกินไป แม้รากาสัตว์น้ำขายให้กับ เก้าแก่ จะต่ำกว่าราคาในตลาด แต่จากการสอบถามและพูดคุยกับ อาเวลา และ เก้าแก่ หลายคน ทั้งสองฝ่าย มักจะพูดถึงความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพา กัน ที่แต่ละฝ่ายต้องซื้อสัตว์และซ่อมแซมเครื่องมือประมง การเจ็บป่วย หรือค่าใช้จ่ายในช่วงมรสุม เก้าแก่ ก็จะเป็นแหล่งกู้ยืมที่สำคัญ แม้ว่าบางคนถึงกับจะต้องไปกู้ยืมคนอื่นมาให้ อาเวลา ของตัวเองอีก ทอดหนึ่งก็ตาม ความสัมพันธ์ในระบบ เก้าแก่ แม้จะมีความไม่เท่าเทียมกันอยู่ แต่ก็จะเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ช่วยประคับประคองชาวประมงให้ดำรงอยู่ได้ ในสถานการณ์ที่รายได้และสัตว์น้ำที่จับได้ มีความผันผวนและความไม่แน่นอนสูง ภายใต้ระบบความสัมพันธ์นี้เองที่สัตว์น้ำจากบ้านดาตี ถูกเคลื่อนย้ายออกจากชุมชนสู่ตลาดภายนอกและส่งผ่านพ่อค้าอื่นๆ เป็นทอดๆ ไปยังตลาดในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ที่อำเภอเบตง อำเภอสุไหงโภ-ลาก อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสตูล บางส่วนถูกส่งข้ามไปยังประเทศมาเลเซีย ขณะที่สัตว์น้ำบางชนิด เช่น ปลาเก้า จะถูกส่งไปขายที่กลันติงประเทศสิงคโปร์และไต้หวัน

ในการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มต่างๆ ชาวบ้านมีความเห็นพ้องต้องกันว่า อาชีพการทำประมงที่เคยเป็นกิจกรรมหลักของชาวบ้านดาตีมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันกลับกลายเป็นแหล่งรายได้ที่ไม่แน่นอนและขาดความมั่นคง ทำให้ครัวเรือนประมงมีฐานะและชีวิตความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่กว่าคนกลุ่มอื่นๆ หนี้สิน ความจำเป็นต้องพึ่งพา เก้าแก่ การทำงานหนักและความจำเป็นต้องหารายได้จาก

งานอื่นๆ เสริม รวมทั้งอนาคตของตัวเองและครอบครัว กลายเป็นปัญหาและความวิตกกังวลของครัวเรือนประมงส่วนใหญ่ ในช่วง 10-20 ปีที่ผ่านมา ชาวประมงที่พอจะมีทุนและมองเห็นลู่ทางอื่นๆ ได้เลิกการทำประมงไป บางคนหันไปทำลงทุนทำข้าวเกรียบ ขณะที่ส่วนใหญ่ยังคงทำประมงต่อไป โดยต้องทำงานและหารายได้จากการจับสัตว์น้ำมากขึ้น ovarian กุ้งชั้นเดียวที่เคยใช้กันอย่างแพร่หลาย ถูกแทนที่ด้วย ovarian กุ้ง 3 ชั้น เนื่องจากเป็น ovarian ซึ่งสามารถใช้จับสัตว์น้ำได้หลายชนิดมากกว่า ขณะที่ ovarian ปูที่เคยมีใช้กันคนละ 4-5 ผืน ก็เพิ่มขึ้นเป็นคนละ 20-30 ผืน แม้ความตั้งใจของชาวบ้านที่ปรับเปลี่ยนและเพิ่มจำนวนเครื่องมือมากขึ้นนี้ จะเป็นไปเพื่อจับสัตว์น้ำให้ได้มากขึ้น หรือรักษาให้ไว้ได้เท่าเดิม แต่การเพิ่มประสิทธิภาพและจำนวนเครื่องมือของทุกคน ทำให้สัตว์น้ำที่แต่ละคนจับได้ลดน้อยลงเป็นເງາມตามตัว กุ้งที่เคยจับได้ครั้งละ 10 กิโลกรัม เหลือเพียงครั้งละ 3-4 กิโลกรัม ปลาดุกที่เคยได้ครั้งละ 20-30 กิโลกรัม เหลือเพียงครั้งละ 3-4 กิโลกรัม และจำนวนครั้งที่ชาวบ้านออกไปจับสัตว์น้ำไม่คุ้มน้ำมัน หรือไม่ได้อะไรมีความเสี่ยง หรือไม่มีมาเลย เริ่มเกิดขึ้นปอยขึ้น ขณะที่เวลาที่ชาวบ้านใช้ในการวางแผนเครื่องมือก็ยาวนานมากขึ้น จาก 2-3 ชั่วโมง กลายเป็น 6-8 ชั่วโมง ทั้งนี้ด้วยความหวังว่าพอกเข้าจะได้สัตว์น้ำมากขึ้นนั่นเอง

ปัญหาสัตว์น้ำร่อยหรอและตลาดสินค้าแปรรูปและงานที่ขยายกว้างขึ้น ผลักดันให้ครัวเรือนประมงหัน注意力ไปด้วย เช่น การทำข้าวเกรียบ การเลี้ยงปลาดุก การทำงานรับจ้าง การทำงานในประเทศมาเลเซีย เป็นต้น ด้วยฐานะความเป็นอยู่ทุนและโอกาสที่แตกต่างกัน ลักษณะงานและแหล่งรายได้ของชาวประมงที่ทำงานและมีรายได้อื่นๆ เสริมจึงแตกต่างกันไป ด้วย เช่น ครัวเรือนที่ฐานะดี มักจะเป็นเจ้าของและผู้ลงทุนธุรกิจการทำข้าวเกรียบเอง ขณะเดียวกันก็จะเป็นเจ้าของบ่อเลี้ยงปลาดุกไปด้วย ส่วนคนที่ฐานะปานกลางและยากจน มักจะรับจ้างช่วยทำข้าวเกรียบมากกว่า หรือถ้าจะทำเองก็เป็นรายเล็กๆ สมาชิกวัยหนุ่มสาวในกลุ่มครัวเรือนนี้ มักจะทำงานรับจ้างทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน หลายคนไปทำงานประเทศมาเลเซียและนำรายได้กลับมาช่วยครอบครัวเป็นกอบเป็นกำ การค้าขายเล็กๆน้อยๆ เช่น ร้านค้า ร้านอาหารและร้านน้ำชากาแฟเล็กๆ ก็เป็นรายได้เสริมให้กับหลายครอบครัว

ชาวบ้านด้วยที่มีรายได้จากการเลี้ยงปลาดุกและทำข้าวเกรียบ มีสัดส่วนร้อยละ 42 และ 34 ตามลำดับ การขาดบ่อเลี้ยงปลาดุก เป็นกิจกรรมหารายได้เสริมที่ชาวบ้านด้วยทำนานกว่า 20 ปี โดยใช้ที่ว่างในสวนมะพร้าวด้านที่ติดกับถนนด้านทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นพื้นที่เลี้ยง แม้การเลี้ยงปลาดุกจะเป็นกิจกรรมเสริมรายได้ในช่วงแรกๆ แต่ชาวบ้านประสบปัญหารือป่าตากและปลาเป็นโรคกันมาก บ่อหลายบ่อจึงถูกทิ้งร้างไป อย่างไรก็ตาม ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านได้หันมาเลี้ยงปลาดุกกันมากขึ้น ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากชาวประมงต้องการแหล่งรายได้เสริมที่แน่นอน อีกส่วนหนึ่งเนื่องจากมีการเปลี่ยนมาใช้พันธุ์ปลาดุกอุยซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าและทนทานกว่าและเป็นที่ต้องการของตลาดมากกว่า การขยายตัวของธุรกิจทำข้าวเกรียบ ช่วยเสริมให้การเลี้ยงปลาดุกเพิ่ม

มากขึ้น เพราะชาวบ้านสามารถใช้เศษอาหาร(หัวปลา)ที่เหลือจากการทำข้าวเกรียบมาใช้เป็นอาหารเลี้ยงปลาดุกได้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีบ่อปลาดุกคุณละ 1-2 บ่อ ขณะที่คนมีฐานะอาจจะมีถึง 5-6 บ่อ ขนาดบ่อกว้าง 5-7 เมตร ยาว 10-15 เมตร ลึกประมาณ 2 เมตร แต่ละบ่อจะปล่อยลูกพันธุ์ปลาที่ซื้อมาจากหอดไนญ์ 6,000-10,000 ตัว คนเลี้ยงปลาดุกมีรายได้เฉลี่ยบ่อละประมาณปีละ 15,000 บาท ปัจจุบันบ้านดาโตะมีบ่อปลาดุกมากกว่า 300 บ่อและเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้และความมั่นคงที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวบ้านดาโตะ แม้แต่คนหนุ่มๆ หลายคนที่ไปทำงานนอกพื้นที่และคิดจะกลับมาทำประมง ก็มักจะพูดถึงความหวังที่จะเก็บเงินมาลงทุนเลี้ยงปลาดุกเพื่อเป็นหลักประกันของตัวเองและครอบครัว

การทำข้าวเกรียบ เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านดาโตะทำกันมาเป็นเวลานาน เริ่มจากการใช้วัตถุดิบในพื้นที่ เช่น ไม้พื้นจากป่าชายเลน แป้งสาคูและปลาหังเขียวและก็ทำบริโภคกันภายในครอบครัว จนต่อมาเริ่มส่งออกไปขาย จนมีพ่อค้าเข้ามาติดต่อรับซื้อในปี 2525 ตั้งแต่นั้นมา การทำข้าวเกรียบปลาของชาวบ้านก็กลายรูปไปสู่การทำเป็นธุรกิจอย่างเป็นล้ำ เป็นสันและใช้วัตถุดิบจากข้างนอกหมด ไม่ว่าจะเป็นเศษไม้ย่างพารา แป้งผสมและปลาจากตลาด บางครัวเรือนที่มีทุนรองจะมีการลงทุนใช้เครื่องมือไฟฟ้าในการผสม หันและตัด สร้างโรงเรือนเป็นที่เก็บและที่ตากและว่าจ้างคนช่วยทำงาน สงข้าวเกรียบออกขายอาทิตย์ละ 500-1,500 กิโลกรัม แล้วแต่ความต้องการของตลาด นอกนี้ คนที่ทำข้าวเกรียบ ก็มักจะมีการเลี้ยงปลาดุกควบคู่กันไปด้วย เพราะสามารถใช้เศษปลาที่เหลือเป็นอาหารเลี้ยงปลาดุกได้ ฐานะความเป็นอยู่คนกลุ่มนี้ค่อนข้างดีและบางคนจัดเป็นคนร่ำรวย มีบ้านของราคานับล้านบาท ขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะลงทุนในชาติที่เล็กกว่าและหลายครัวเรือนที่ขาดเงินทุน ก็จะรับจ้างทำงาน เช่น หันและแกะเนื้อปลา ผสมแป้ง ตากข้าวเกรียบ บรรจุข้าวเกรียบใส่ห่อ เป็นต้น ตลาดข้าวเกรียบที่ขยายกว้างออกไป ทำให้การแข่งขันและแปร่งการตัดราคาขายกันมากขึ้น ขณะที่ต้นทุนการผลิตก็สูงขึ้น การทำข้าวเกรียบซึ่งกลายเป็นธุรกิจที่ต้องใช้เงินทุนหมุนเวียนตั้งแต่หลายหมื่นบาทจนถึงแสนบาทและอย่างเหลืองก็จากพ่อค้าหุ้นบ้านและสถาบันการเงิน เช่น ธนาคาร ซึ่งมีแนวโน้มที่จะกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มจำนวนน้อยที่มีฐานะและทุนสูงกว่าคนอื่นมากขึ้น ชาวบ้านที่ไปจะจัดครัวเรือนที่ทำข้าวเกรียบเป็นกลุ่มนี้ฐานะดีของชุมชน เทียบได้เทากับ หรืออาจจะดีกว่าคนที่เป็นเลี้ยงบ้านด้วยซ้ำ หลายคนที่ทำข้าวเกรียบอยู่ในปัจจุบัน เคยทำประมงมาก่อนและเลิกไป เนื่องจากบัญชาสตว์น้ำลดน้อยลง แต่สำหรับชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ไม่มีทุน พากษาไม่สามารถทำเช่นนี้ได้ งานรับจ้างต่างๆ ทั้งในและนอกหมู่บ้านจึงกลายเป็นแหล่งรายได้เสริมและทางเลือกเดียวที่เหลืออยู่

งานรับจ้างในหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านดาโตะทำกัน ได้แก่ การแกะเนื้อปู การหันและแกะเนื้อปลา การตากและการเก็บข้าวเกรียบ ตลอดจนงานรับจ้างของ งานสร้างและซ่อมแซมบ้าน เมื่อว่าค่าจ้างงานเหล่านี้ค่อนข้างต่ำ (เช่น ค่าจ้างแกะเนื้อปู 20 บาทต่อเนื้อปู 1 กิโลกรัม ค่าจ้างหันและแกะเนื้อปลา 15 บาทต่อปลา 40 กิโลกรัม ค่าจ้างตากข้าวเกรียบวันละ 50 บาทต่อข้าวเกรียบ 40 กิโลกรัม

เป็นต้น) แต่งานเหล่านี้ ก็เป็นแหล่งรายได้ส่วนใหญ่ของแรงงานผู้หญิงครัวเรือนประมง ส่วนงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน ได้แก่ งานก่อสร้าง งานขายของในตลาดและการทำงานในโรงงานแปรรูปอาหาร ที่เดินเรือตลาดในตัวเมือง การทำงานในโรงงานในตัวเมืองเป็นการเปลี่ยนแปลงสถานะ บทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงในชุมชนมุสลิมที่สำคัญยิ่ง แต่ก็เป็นงานที่วัยรุ่นผู้หญิงไม่น้อยกว่า 20 ราย ยึดเป็นงานประจำ โดยได้ค่าจ้างวันละ 130-150 บาท งานเหล่านี้ ทำให้หญิงสาวบ้านด้าโต้ะมีรายได้เป็นของตัวเองและมีเงินซวยทางบ้าน แต่ก็เป็นงานที่เหนื่อยหน่าย จำเจและซ้ำซาก บางคนพูดถึงความเบื่อหน่ายที่ต้องคลุกคลีอยู่กับการซ้ำๆ หลังหันและแล้วปลาในโรงงานวันแล้ววันเล่า ขณะที่พ่อแม่พูดถึงความวิตกกังวลที่ลูกสาวแต่งตัวและใช้ชีวิตสมัยใหม่มากขึ้นและบางครั้งต้องกลับบ้านดึกๆ ดื่นๆ เพื่อจะต้องทำงานล่วงเวลา

อย่างไรก็ตาม งานนอกหมู่บ้านที่นิยมทำกันมาก คือ งานรับจ้างในประเทศไทย เนื่องจาก บางคนไปทำงานเป็นลูกจ้างเรือประมงพาณิชย์ แต่ส่วนมากจะไปทำงานรับจ้างขายของและทำงานในร้านอาหาร รายได้จากการทำงานที่อยู่ระหว่าง 5,000-10,000 บาทต่อเดือน เป็นแรงงานใจสำคัญ ทำให้วัยรุ่นทั้งหญิงและชายบ้านด้าโต้ะเดินทางไปทำงานมาเลเซียกันมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วง 5-10 ปีที่ผ่านมานี้ ข้อมูลจากการสำรวจบุครัวเรือนที่มีสมาชิกไปทำงานมาเลเซียถึงร้อยละ 33 วัยรุ่นบางคนประมาณว่ามีเพื่อนๆ 50-60 คน หรือประมาณร้อยละ 50 ของวัยรุ่นในหมู่บ้านที่ไปทำงานในมาเลเซีย สำหรับครัวเรือนประมงหลายครัวเรือน ค่าจ้างที่ลูกหลานได้รับ มีมากกว่ารายได้จากการทำประมงถึงเท่าตัวและรายได้สำคัญของครัวเรือนในการซื้อข้าวของเครื่องใช้ การลงทุนเลี้ยงปลาดุก ก้าวซ่อมแซมและปรับปรุงบ้านเรือน ชาวบ้านที่มีสมาชิกครัวเรือนไปทำงานที่มาเลเซีย มักจะพูดถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมอย่างเห็นได้ชัด แต่การไปทำงานมาเลเซีย ไม่ได้เป็นงานถาวรส่วนใหญ่หนุ่มสาวบ้านด้าโต้ะมักจะไปทำงานกันทำกันในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น หลังจากที่เก็บเงินได้ ก็มักจะกลับมาตั้งหลักปักฐานที่บ้านเกิด นอกจากนี้ ปัญหาการเสี่ยงต่อการถูกจับ เพราะทำงานโดยผิดกฎหมาย ความจำเป็นต้องหลบหนีซุกซ่อน การถูกเข้าเบรี่ยบและการถูกจ่ากล่าวดูแคลน ก็เป็นสาเหตุและแรงกดดันอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้หลายคุณต้องเลิกไปทำงานรับจ้างในประเทศไทยในที่สุด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานรับจ้างต่างๆ เหล่านี้ จะมีปัญหา อุปสรรคและความไม่แน่นอนอยู่สูง แต่ข้อมูลจากการสำรวจ ชี้ให้เห็นว่า ในจำนวน 150 ครัวเรือนที่ถูกสำรวจ มีครัวเรือนที่มีสมาชิกมีรายได้จากการทำงานรับจ้าง ทั้งในและนอกหมู่บ้าน ถึง 110 ครัวเรือน หรือกว่าร้อยละ 70 แน่นอน ระดับการพึ่งพาและความจำเป็นของงานรับจ้างย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละครัวเรือนและในแต่ละกลุ่มอาชีพ แต่สิ่งที่ปรากฏและเห็นได้ชัดก็คือว่า ในปัจจุบัน นอกเหนือจากการอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการทำประมงแล้ว งานรับจ้างได้กลายเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนประมงแห่งนี้ไปเสียแล้ว

ท่ามกลางกลุ่มอาชีพและฐานะความเป็นอยู่ที่หลากหลายและแตกต่างกันนี้ บ้านดาโต๊ะยังมีผู้นำชุมชนและกลุ่มสังคมต่างๆ ตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์อื่นๆ ที่ซ้อนทับกันอยู่และก่อช่วยยืดไปยังชีวิตและความผูกพันของชาวบ้านดาโต๊ะเข้าไว้ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนสมาคม อบต. แหลมโพธิ์ คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มเครือญาติ กลุ่มหัวคะแนนและฐานเดี่ยงนักการเมืองระดับต่างๆ หรือกลุ่มต่างๆ ที่ทางราชการเข้ามาจัดตั้ง เช่น กองทุนประมงทะเล พื้นบ้าน กลุ่ม อพป. กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เป็นต้น บทบาทและความสำคัญของบุคคล กลุ่มและเครือข่ายความสัมพันธ์เหล่านี้ที่มีต่อกิจกรรมและการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและชุมชนในเรื่องต่างๆ มีแตกต่างกันไป ตามแต่สถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชนมุสลิม เช่นบ้านดาโต๊ะ บทบาทของผู้นำในระดับหมู่บ้านและตำบลต่อทิศทางและแนวทางการแก้ปัญหาและการพัฒนาหมู่บ้านมีความสำคัญค่อนข้างมาก ทั้งในเชิงบวกและลบ การเลือกตั้งที่เกิดขึ้นในทุกระดับ ป่วยครั้งที่มักจะนำไปสู่การแย่งชิงฐานเดี่ยงและก่อให้เกิดความแตกแยกขึ้นในชุมชน ปัญหานี้ที่ความรุนแรงมากขึ้น เมื่อเครือข่ายอิทธิพลนักการเมือง ผลประโยชน์จากภายนอกและโครงการพัฒนาต่างๆ ทั้งของรัฐและองค์กรพัฒนาอื่นๆ แทรกซึมเข้าไปในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงมากยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกับชุมชนมุสลิมอื่นๆ ชาวบ้านดาโต๊ะยึดถือมัสยิดและการปฏิบัติภารกิจตามหลักศาสนาอิสลาม เป็นศูนย์รวมและสาระสำคัญของการดำเนินชีวิต อาทิ การทำ ละหมาด ร่วมกันในวันศุกร์ การถือศีลอด หรือ ปอซอ การจัดงานฉลองหลังการถือศีลอด หรือ งานรายอ การจัดงาน วันแม่ลิติ และการดำเนินงานของโรงเรียนสอนศาสนาสำหรับเด็กในชุมชน หรือ โรงเรียนตาดีก้า ซึ่งจัดเป็นเป็นกิจกรรมสำคัญของชุมชนที่ทุกคนมีส่วนร่วม ผู้นำศาสนา เช่น โต๊ะอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิด เป็นผู้มีบทบาทสำคัญและได้รับการยอมรับสูงจากชาวบ้าน นอกจากนี้ งานเลี้ยง งานบุญ หรืองาน กินเหนียว หรือ งานพิธีกรรมส่วนตัวในวาระสำคัญต่างๆ เช่น พิธี มา索ะ ยะวี การแต่งงานและงานศพ ก็ล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างมีความเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ กัน จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ ความใกล้ชิดและความผูกพันของแต่ละคนแต่ละกลุ่มไป

พิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในชุมชนบ้านดาโต๊ะ เป็นสิ่งช่วยยืดยุ่งและสร้างเสริมความสัมพันธ์และความรู้สึกผูกพันกันเป็นกลุ่มและเป็นชุมชนของชาวบ้านดาโต๊ะไว้ได้พอสมควร โดยเฉพาะในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกและการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างด้านฐานะความเป็นอยู่ โครงสร้างอาชีพที่หลากหลาย การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิต แรงกดดันจากปัญหาความขัดแย้งและการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรสัตว์น้ำที่รุกรานอย่างรุนแรง

เครื่องมือประเมินและการพิจารณาทรัพยากร

พาหนะและเครื่องมือหลักที่ชาวประมงบ้านดาโต๊ะใช้ในการจับสัตว์น้ำ คือ เรือท้ายตัด หรือ เรือกอกและ ขนาดเล็กติดเครื่องยนต์ ในจำนวนครัวเรือนที่สำรวจ 150 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่พิจารณา ทำประมง 112 ครัวเรือน ครัวเรือนประมงเหล่านี้มีเรือในครอบครองรวมทั้งหมด 166 ลำ ในจำนวนนี้ 148 ลำ หรือร้อยละ 89 เป็นเรือที่มีการติดตั้งเครื่องยนต์ (ดูตารางที่ 2) ส่วนเครื่องมือประเมินฯ ที่ชาวบ้านใช้ในการจับสัตว์น้ำส่วนใหญ่จะเป็นอวนปู อวนลอยกุ้งสามชั้น แต่ก็มีการใช้เครื่องมืออีกหลายชนิดในการจับสัตว์น้ำหลายประเภท ได้แก่ อวนลอยกุ้งหนึ่งชั้น อวนลากปลาเก้า(ด้วยมือ) อวนรุนเดย และปลาเก้า(ด้วยมือ) อวนปลากรอบอกสามชั้น อวนปลากรอบอกหนึ่งชั้น อวนปลากระพง เป็ดรวม เป็ดตอก กระบอกปลาดุก ฉมวก ไชปูด้า ไชปลาดุกทะเล แหและกากะมัง(เก็บสาหร่ายทะเล) (ดูตารางที่ 3) ชาวบ้านดาโต๊ะใช้เครื่องมือประเมินฯ ดักจับสัตว์น้ำ ปู กุ้งและปลาต่างๆ ตามแหล่งจับสัตว์น้ำที่กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณอ่าวปัตตานี

ตารางที่ 2: แสดงจำนวนและประเภทเรือประเมิน

จำนวนเรือทั้งหมด	เรือประเมินติดเครื่อง	เรือเจ้า
166 (100%)	148 (89%)	18 (11%)

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 3: แสดงลักษณะและประเภทเครื่องมือประเมินฯ ที่ใช้
(จำนวนครัวเรือนสำรวจ 150 ครัวเรือน)

ประเภทเครื่องมือประเมิน	จำนวนครัวเรือน	สัดส่วน (%)
อวนปู	84	56
อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	79	51
อวนลอยกุ้ง 1 ชั้น	23	15
อวนปลากรอบอก	24	16
อวนรุน(ลูก)ปลาเก้า	24	16
อวนลาก(ลูก)ปลาเก้า	19	13
คราดหอยแครง	27	18
เป็ดตอก	26	17
เป็ดรัว	20	13
ฉมวก	14	9
แห	13	9
อวนรุนเดย	12	8
กระบอกปลาดุก	10	7
เครื่องมืออื่นๆ	26	17

ที่มา: จากการสำรวจ

ความสัมพันธ์ระหว่างถดugoการ การเปลี่ยนแปลงสภาพฟันฟ้าและทະเลกับการดำเนินชีวิตและลักษณะงานของชุมชนประมง สามารถเห็นได้ในกิจกรรมการจับสัตว์น้ำประเททต่างๆ ซึ่งมีช่วงเวลาการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามายังเขตชายฝั่งและในอ่าวแต่กต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นปู กุ้ง ปลากระบอกปลาดุก กุ้งเคย ปูด้า หรือสัตว์น้ำอื่นๆ (ดูตารางที่ 4) ชาวประมงบ้านดาตีจะจึงมีการหมุนเวียนและสลับเปลี่ยนการใช้เครื่องมือและแหล่งจับสัตว์น้ำไปตามแต่สภาพลักษณะระบบนิเวศอ่าว ความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงปริมาณและชนิดสัตว์น้ำในแต่ละถดugo การ แต่ในบางช่วงเวลา โดยเฉพาะในระยะ 3-4 เดือนหลังมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ชาวประมงจะจับสัตว์น้ำกันอย่างเข้มข้น เพราะในทะเลมีสัตว์น้ำที่มีราคา เช่น กุ้งและปู ชากชุม เนื้องจากในช่วงดังกล่าวจากคลื่นลมที่มักจะพัดพาสัตว์น้ำเข้าสู่อ่าวไทยเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกัน แม่น้ำลำคลองในเดือนตุลาคมและเดือนพฤษจิกายนซึ่งเป็นช่วงที่มีฝนตกชุกบริเวณชายฝั่งແຕบเนื้อเกื้อตลดอก ก็ได้นำเอาถั่วอาหารเหลืองสู่บริเวณปากน้ำและอ่าวตามชายฝั่งเป็นจำนวนมาก ทำให้ແຕบชายฝั่งมีมาตรฐานอาหารสำหรับสัตว์น้ำมากกว่าถดugoอื่นๆ ส่วนในช่วงถดugo แห้งซึ่งอยู่ในช่วงระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายนจะเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า น้ำتاวย หรือน้ำลงค่อม ข้างน้ำ บางครั้งน้ำตาวยกีืบตลดอกเดือน ทำให้ชาวประมงชายฝั่งไม่อาจออกเรือไปจับสัตว์น้ำได้ เนื่องจากอุ่น

นอกเหนือจากชาวบ้านดาตีร์แล้ว ชาวบ้านในชุมชนประมงใกล้เคียงและชุมชนอื่นๆ รอบอ่าวอีกเป็นจำนวนมาก ก็ยังทำการประมงและใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำต่างๆ ร่วมกันในบริเวณอ่าวพื้นที่ 53 ตารางกิโลเมตรเดียวกันนี้ด้วย นอกจากนี้ ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา แรงกดดันทั้งจากภายในและภายนอก เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำทะเล การขยายพื้นที่ประมงเพาะเลี้ยง เช่น นาภูมและ การเลี้ยงหอยแครง การพัฒนาเครื่องมือและเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำและ การขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมประมง ส่งผลให้การแข่งขันการใช้ประโยชน์จากการจับสัตว์น้ำและทรัพยากรอื่นๆ ในอ่าวปัตตานีที่ความเข้มข้นและรุนแรงมากยิ่งขึ้น ผู้คนผู้พึ่งพาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าวปัตตานี ทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์และปัญหาความต้องการแตกต่างและหลากหลายมากขึ้น อาทิ กลุ่มชาวบ้านที่ทำการประมงจับสัตว์น้ำชายฝั่ง กลุ่ม

ทำประมงเพาะเลี้ยง(ปลาในกระชัง นาเก้ง และ หอยแครง) กลุ่มประมงอวนรุนอวนลาก กลุ่มนักธุรกิจและอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำ กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐที่ดูแลเขตนิคมอุตสาหกรรมจังหวัด กลุ่มนักธุรกิจประมงพาณิชย์ เป็นต้น กลุ่มคนต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีบทบาทและส่วนได้เสียกับปัญหาความรุยหราและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งในอ่าวปัตตานีทั้งสิ้น

การเปลี่ยนแปลงและปัญหาการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านด้วยและชุมชนรอบอ่าวปัตตานีนี้ มีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่รัฐบาลท้องถิ่นที่เกิดขึ้นทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ ดังที่จะได้พิจารณาถัดไป

2.2 ประมงชายฝั่งในบริบทการเปลี่ยนแปลง

การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำ

กระบวนการนี้รวมการประมงของເອເຍເຂົ້າສູ່ລາດໂລກ ໂດຍຝ່າງການປົງວິທີທາງທະເລກີດຂຶ້ນ ຄວບຄຸ້ມືກັບການທີ່ສັດວົນ້າແລະທຽບພາກຮະເລໄດ້ກາລຍເປັນປັ້ງຈັຍພື້ນສູານທີ່ສຳຄັນສໍາຮັບການເຕີບໂຕທາງ ເສດຖະກິຈແລກການພັດນາປະເທດ ໂດຍເພັະແໜ່ງທີ່ມາຂອງເງິນຕາຕ່າງປະເທດ ດັ່ງນັ້ນຄວາມເຂັ້ມຂຶ້ນໃນ ຈັບແລກການໃໝ່ປະໂຍ້ນສັດວົນ້າໃນຮູບແບບຕ່າງໆ ພາຍໃຕ້ແຮງກົດດັ່ນຂອງການຜລິຕເຊີງພານິຍົງ ກາວຂໍຍາຍ ຕັ້ງຂອງດັລາດໂລກແລະນໂຍບາຍການພັດນາ ຈຶ່ງທີ່ເພີ່ມຂຶ້ນອ່າງຕ່ອນເນື່ອງແລະທຳໃໝ່ເປົ້າມາດສັດວົນ້າທີ່ຈັບໄດ້ ໃນກຸນິກາຄນີ້ເພີ່ມຂຶ້ນອ່າງມຫາສາລ ຈຸນກະທັ້ງໃນຊ່ວງເວລາໄມ່ກໍ່ທົວຮຽທີ່ຝ່ານມາ ໄດ້ກ່ອນໃຫ້ເກີດຜລກຮະບບ

และความเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรชั่งไม่เพียงเป็นปัจจัยการณ์ที่มีตัวอย่างรุปธรรมที่เห็นได้ชัดในหลายพื้นที่ เท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบให้เห็นในรูปของปัญหาการจับสัตว์น้ำเกินขนาด ความรุยหราของสัตว์น้ำและความเสื่อมโทรมของทรัพยากระยะเดือนที่มีผลกระทบอย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในหลายที่น้ำที่น้ำแห้งแห้งด้วยกัน

นอกจากนี้การประมงโดยการพัฒนาและการส่งเสริมการขยายตัวเศรษฐกิจโดยเน้นการส่งออกในทศวรรษ 2510 และทศวรรษ 2520 ทำให้รัฐในกลุ่มประเทศอาเซียนลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพิ่มกันมากขึ้น การหักร่างและถากถางพื้นที่ชั่วคราวเพื่อจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมและการส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำใกล้พื้นที่แหล่งจับสัตว์น้ำตามธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางไปและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำวัยอ่อนและแหล่งทำมาหากินของชาวประมง ขณะเดียวกัน การเพิ่มผลผลิตภาคเกษตร การพัฒนาอุตสาหกรรม การขยายเมืองและการพัฒนาท่าเรือและโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ในแบบชายฝั่งเพื่อสนับสนุนการคมนาคมขนส่งและการค้า ทั้งภายในและต่างประเทศ ก็ยิ่งเร่งทำให้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชั่ง ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น อาทิเช่น มวลภาวะในน้ำเนื่องจากการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและยาปฏิรูปวัชพืชกันเกินขนาด ตลอดจนการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมและการเพาะเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น

ในส่วนภาคปะรัง การพัฒนาและขยายตัวของปะรังพานิชย์เป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่ใช้ทุนเข้มข้นและมุ่งเน้นการส่งออกเป็นหลัก ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวปะรังขนาดเล็กหรือชาวปะรังชายฝั่งโดยตรง โดยเฉพาะเมื่อผู้เรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่ ‘ทันสมัย’ ได้เลื่อนจับสัตว์น้ำและแย่งชิงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชั่ง ผู้ซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินสำคัญของกลุ่มชาวปะรังขนาดเล็ก เครื่องมือและอุปกรณ์การทำประมงที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพได้สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวปะรังขนาดเล็กในหลายประเทศโดยทั่วหน้า ปัญหาและความกัดดันใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา นี้ จึงส่งผลให้ฐานความเป็นอยู่ที่ลำบากของชาวปะรังขนาดเล็กในภูมิภาคนี้ย่ำแย่ลงและถ้าหากไม่มีการกำหนดนโยบายและมาตรการที่เข้าใจกับการแก้ไขปัญหาและความกัดดันต่างๆ ก็ดูจะมีความเป็นไปได้สูงที่ชาวปะรังกลุ่มนี้จะกลับไปเป็นส่วนเกินของกระแสการพัฒนาและกลายเป็นกลุ่มคนที่ฐานความเป็นอยู่ที่ยากจนที่สุดในสังคมกลุ่มนี้

นับแต่ช่วงหลังสังคมโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา การทำประมงของโลกได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้และปริมาณและมูลค่าการซื้อขายสัตว์น้ำในตลาดโลกปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ 20 ล้านตันในปีช่วงปี 2481-2493 ได้เพิ่มเป็น 28.3 ล้านตันในปี 2498 และเพิ่มเป็น 40.2 ล้านตันในปี 2503 และ 66.1 ล้านตันในปี 2514 ตามลำดับ ซึ่งเท่ากับเพิ่มขึ้นถึง 3 เท่าตัวในช่วงเวลา 2 ทศวรรษ ในปี 2528 ปริมาณสัตว์น้ำจับได้เพิ่มเป็น 85 ล้านตัน (Lawson 1984: 3) ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการจับสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นมีอยู่ 2 ประการ ประการแรก คือปัจจัยด้านอุปทาน ซึ่งได้แก่ การปรับปรุงอุปกรณ์ เครื่องมือและเทคโนโลยีในการประมงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือจับและล่อสัตว์น้ำ เครื่องคันหาดทำแห่นั่งผูงปลา ระบบและวิธีการแข็ง ตลอดจนวิธี

การอนุมอาหารและการจัดการด้านตลาด ส่วนประการที่สอง เป็นปัจจัยด้านอุปสงค์ ซึ่งได้แก่ มาตรฐานความเป็นอยู่ที่สูงและกำลังซื้อที่เพิ่มขึ้นของประชากรในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ส่งผลให้ความต้องการบริโภคสัตว์น้ำเพิ่มสูงขึ้นเป็นอย่างมาก รูปแบบการบริโภคที่เปลี่ยนไปเน้นอาหารโปรตีนที่มีคุณภาพ เพิ่มความต้องการสัตว์น้ำและปลาคุณภาพสูง ทั้งในรูปของสด บรรจุกระป๋องหรือแช่แข็ง นอกจากนี้ความต้องการบริโภคเนื้อสัตว์ที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ความต้องการปลา(ที่ใช้เป็นอาหารสัตว์)เพิ่มขึ้นด้วย ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 สัตว์น้ำที่จับได้ในโลกประมาณร้อยละ 70 ถูกใช้ไปในการบริโภค ที่เหลือถูกใช้ไปในการทำอาหารสัตว์ น้ำมันและปุ๋ย (FAO 1987)

แม้ว่าปริมาณสัตว์น้ำที่จับโดยกองเรือของประเทศอุตสาหกรรมจะได้ลดลงตามลำดับ แต่ในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศกลับขยายและเพิ่มกำลังและประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำในน่านน้ำของแต่ละประเทศมากขึ้น ระหว่างต้นทศวรรษ 2520 ปริมาณสัตว์น้ำก้าวกระซิ่งที่จับได้ในโลก เป็นสัตว์น้ำที่ได้จากน่านน้ำในประเทศกำลังพัฒนา ประเทศที่ทำการทำประมงขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษ 2500 และ 2510 ได้แก่ ได้หัวน ประเทศไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย พลิบปินส์ เอกวาดอร์ อาร์เจนตินา เม็กซิโก เซเนกัลและไอโวอร์โคสต์ เป็นต้น

ตลาดโลกและการค้าระหว่างประเทศมีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อต่อการพัฒนาประมงในประเทศกำลังพัฒนา กว่า 1 ใน 3 ของปริมาณสัตว์น้ำที่จับในประเทศเหล่านี้ ถูกส่งไปขายในตลาดสัตว์น้ำโลก ความสำคัญของตลาดโลกต่อการประมงในประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มขึ้นเนื่องจากการประมงเขตเศรษฐกิจจำเพาะ 200 ไมล์จากชายฝั่ง (Exclusive Economic Zone หรือ EEZ) ซึ่งทำให้ประเทศหรือรัฐชายฝั่ง (coastal states) สามารถพัฒนาการเรือจับสัตว์น้ำในทะเลลึกขึ้นมา แทนที่กองเรือประมงน้ำลึกที่มีรัศมีการจับสัตว์น้ำได้ใกล้ของประเทศที่ทำการประมงเป็นอุตสาหกรรม เช่น รัสเซีย ญี่ปุ่น โปลแลนด์ สเปน ได้ ปัจจัยต่างๆ อาทิ ระบบการแบ่งเขตเศรษฐกิจจำเพาะ (EEZ) ที่เอื้อประโยชน์ต่อประเทศหรือรัฐและชายฝั่ง ความต้องการของประเทศเหล่านี้ในส่องออกทรัพยากระดับตลาดโลกและความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคฐานะดีในประเทศพัฒนาแล้ว ที่จะบริโภคอาหารทะเลคุณภาพสูง เช่น กุ้งชนิดต่างๆ และปลาทูน่า ล้วนเป็นแรงจูงใจและแรงผลักดันสำคัญให้ประเทศกำลังพัฒนาแบบชายฝั่ง ขยายและเพิ่มความสามารถและประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำอย่างรวดเร็วและบ่อยครั้งที่บรรจุข้ามชาติ รัฐบาลต่างชาติและองค์กรระหว่างประเทศ โดยเฉพาะ FAO และธนาคารโลก มีบทบาทกระตุ้นและส่งเสริมอย่างสำคัญ (Bailey et al. 1986)

แม้แต่ในกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย ความต้องการบริโภคสัตว์น้ำของกลุ่มคนหลายกลุ่มได้เพิ่มขึ้นเช่นกัน คนกลุ่มแรก ได้แก่ กลุ่มคนยากจนที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ได้หันมาพึ่งพาปลาเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่ศักยภาพในการจับสัตว์น้ำและจัดหาซื้อสัตว์น้ำจากต่างประเทศได้ไม่ยาก ในขณะเดียวกันความต้องการและแนวโน้มการใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อและบริโภคสัตว์น้ำคุณภาพสูง ของบรรดากลุ่มคนชั้นกลางและกลุ่มคนร่ำรวยในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศมีค่อนข้างสูง ประมาณกันว่าในประเทศด้อยพัฒนาหลายประเทศในแถบเอเชียและอัฟริกา ปลาเป็นอาหารโปรดีนกว่าร้อยละ 50 ของการบริโภคโปรดีนจากอาหารสัตว์ทั้งหมด (FAO 1987)

ในช่วงต้นศตวรรษ 2520 ประมาณกันว่าบริโภคสัตว์น้ำที่จับได้โดยประมาณขนาดเล็กหรือประมาณชายฝั่งมีร้าว 18 ล้านตัน คิดเป็นครึ่งหนึ่งของบริโภคปลาที่จับได้หมดในประเทศกำลังพัฒนาหรือประมาณร้อยละ 25 ของบริโภคปลาที่จับได้ทั้งหมดในโลก นอกจากนี้ถ้าจะพิจารณาเบรียบเทียบกับกับภาคการผลิตอื่นๆ ในเมืองของเมืองและภารกิจงานแล้ว ความสำคัญของประมาณขนาดเล็กมีมากกว่าบริโภคสัตว์น้ำที่จับได้ด้วยช้ำ ประมาณกันว่าร้อยละ 80 ของชาวประมาณในกำลังพัฒนาเป็นชาวประมาณชายฝั่งซึ่งใช้เครื่องมือและวิธีการที่ต้องอาศัยกำลังคนและการใช้แรงงานแบบเข้มข้น การทำประมาณจับสัตว์น้ำชายฝั่งนี้เป็นแหล่งงานของชาวประมาณในประเทศกำลังพัฒนากว่า 12 ล้านคน (ในจำนวนนี้รวมชาวประมาณเพาะเลี้ยงไว้ด้วย) นอกจากนี้ยังมีคนอีกจำนวนมากที่ทำงานในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การแปรรูป การซื้อขาย การสร้างและต่อเรือ การทำและซ่อมอวน เป็นต้น (Platteau 1989:569-70)

ประเทศกำลังพัฒนาในแถบเอเชียบางประเทศ เช่น จีน อินโดนีเซีย อินเดีย บังคลาเทศและพิลิปปินส์ มีประชากรที่ทำการประมาณส่วนใหญ่เป็นชาวประมาณชายฝั่งหรือประมาณขนาดเล็กและมีจำนวนใกล้เคียงหรือเกินกว่า 1 ล้านคน ในประเทศแถบเอเชียหลายประเทศ ผลผลิต(สัตว์น้ำที่จับได้)จากภาคประมาณขนาดเล็กมีสัดส่วนที่สูง สัตว์น้ำที่จับได้ทั่วโลกไม่น้อยมาจากประเทศเอเชียและในจำนวนนี้มีสัตว์น้ำไม่ใช่น้อยที่มาจากการชาวประมาณขนาดเล็กจำนวนมหาศาล ในช่วงเวลาเดียวกัน ประมาณกันว่าเฉพาะในกลุ่มประเทศอาเซียนมีชาวประมาณขนาดเล็กถึง 2 ล้านคน หรือเมื่อนับเอาจำนวนคนที่พึ่งพาและทำงานเกี่ยวกับการทำประมาณด้วย ก็จะมีมากกว่า 10 ล้านคนที่ทำงานจับสัตว์น้ำ ผลิตอาหารสร้างงานและทำรายได้ ตลอดจนสร้างประโยชน์อื่นๆ ให้แก่เศรษฐกิจของประเทศมากมาย โดยเฉพาะประเทศที่ภาคประมาณมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ อาทิ ประเทศพิลิปปินส์ อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และประเทศไทย

การประมงไทย: ผลผลิตและการ เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี

ประเทศไทยมีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 2,815 กิโลเมตร และเป็นชายฝั่งด้านอ่าวไทย 1,837 กิโลเมตรและชายฝั่งอันดามัน 937 กิโลเมตร พื้นที่ชายฝั่งของภาคใต้ทั้งฝั่งทะเลตะวันออกด้านอ่าวไทยและฝั่งทะเลด้านตะวันตก ซึ่งมีความยาวประมาณ 1,700 กิโลเมตรมีทรัพยากรที่สำคัญ เช่น ป่าชายเลน หญ้าทะเล ปะการังและสัตว์น้ำ ซึ่งล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่เกื้อหนุนกันภายใต้ความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่งทะเล ก่อให้เกิดความมั่นคง เสถียรภาพและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ชายฝั่งและสัตว์น้ำนานาพันธุ์ ขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งผลิตอาหารและแหล่งทรัพยากรที่เอื้อประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม แก่ชุมชนประมงชายฝั่งและประชากรทั่วไปมาเป็นเวลาข้านาน

ในช่วงก่อนทศวรรษ 2490 กำลังผลิตด้านการประมงและปริมาณจับสัตว์น้ำทะเลของประเทศไทยค่อนข้างคงที่ โดยมีจำนวนสัตว์น้ำจับได้ต่ำประมาณปีละ 150,000 ตัน อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาและเช่นเดียวกับสัตว์ชายฝั่งอื่นๆ ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงการทำประมงและเพิ่มประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จนกระทั้งในปี 2515 ประเทศไทยได้รับการจัดลำดับอยู่ในกลุ่ม 10 ประเทศที่มีผลผลิตด้านประมงสูงสุดในโลกและต่อมาในทศวรรษ 2530 ผลผลิตด้านประมงของประเทศไทยอยู่ตัวสูงขึ้นจนจัดอยู่ในอันดับ 5 ถึง 7 ของโลก (ปลอดประสม สุรสวัตี 2533) และแม้แต่ในกลุ่มประเทศเอเชียอาคเนย์และในแถบเอเชีย ประเทศไทยมีผลผลิตประมงอยู่สูงในอันดับ 1 และอันดับ 3 ตามลำดับ

ในปี 2536 ผลผลิตประมงรวมของประเทศไทยมีมากถึง 3,300,000 ตัน คิดเป็นมูลค่ากว่า 60,000 ล้านบาท ในจำนวนนี้มากกว่า 2,700,000 ตัน (ร้อยละ 83) เป็นผลผลิตจากการจับสัตว์น้ำทะเล (บุญเลิศ ผาสุ 2539) ในปีเดียวกันนี้ ปริมาณสัตว์น้ำมากกว่า 1,300,000 ตันถูกใช้ไปในการแปรรูปเพื่อการส่งออก คิดเป็นมูลค่าถึง 110,285 ล้านบาทและทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าถึง 69,000 กว่าล้านบาท

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของผลผลิตประมงต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยมากกว่าตัวเลขรายได้การส่งออก สัตว์น้ำประมาณ 47,500 ตันเป็นอาหารโภคภัยที่สำคัญของประชากรทั้งประเทศ (เพิ่ง อ้าง 2539: 32) ในปี 2510 ชาวประมงทั่วประเทศไทยที่ดำรงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำทะเลทั้งที่ทำการประมงขนาดเล็กและชายฝั่งและประมงพาณิชย์มีจำนวนประมาณ 39,780 คนเรือนและได้เพิ่มจำนวนเป็น 50,176 คนเรือนในปี 2538 (สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง 2530, 2540) ชาวประมงเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในพื้นที่กว่า 2,500 หมู่บ้านใน 24 จังหวัดที่มีพื้นที่ติดชายฝั่ง โดยเป็นจังหวัดที่อยู่ในภาคกลางเสีย 11 จังหวัด ส่วนอีก 13 จังหวัดที่เหลืออยู่ในภาคใต้ ในจำนวนครัวเรือนประมาณ 50,000 กว่าครัวเรือนนี้ ประมาณ 38,000 กว่าครัวเรือน หรือร้อยละ 70 ถือได้ว่าเป็นครัวเรือนประมงขนาดเล็ก ซึ่งดำรงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งเป็นหลัก

ในจำนวนครัวเรือนประมาณขนาดเล็ก 38,000 กว่าครัวเรือนนี้ เป็นครัวประมงที่อาศัยอยู่ในແນບพื้นที่ชายฝั่งภาคใต้ประมาณ 34,700 ครัวเรือนหรือร้อยละ 90 ของครัวเรือนประมาณขนาดเล็กทั่วประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง 2540) และปัจจุบันกำลังได้รับความกดดันจากปัญหาความรุ่มเรื่องหรือทรัพยากรสัตว์น้ำและเชื้อภัยกับปัญหาความยากลำบากในการยังชีพด้วยการประมงมากขึ้นทุกขณะ เพราะแม้ว่าภาพรวมผลผลิตภาคประมงของประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้นอย่างน่าดีนั่นใจ แต่ปริมาณสัตว์น้ำที่จับโดยชาวประมงขนาดเล็กกลับลดน้อยลง จาก 400,000 ตันในปี 2513 เหลือเพียง 264,000 ตันในปี 2532 (Platteau 1989; Quist 1993) สาเหตุและที่มาของปัญหานี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในภาคประมงที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 ซึ่งได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเทคโนโลยีการทำประมงกันข้นในญี่ปุ่นทั้งการสนับสนุนและเน้นหนักอุตสาหกรรมส่งออกอาหารทะเลในระยะต่อมา นโยบายและมาตรการต่างๆ ของรัฐในการพัฒนาการประมงของประเทศไทยนี้ ได้ก่อให้เกิดระบบการผลิตแบบทวิลักษณ์ขึ้นในภาคประมงซึ่งประกอบด้วย ภาคประมงขนาดใหญ่หรือประมงพาณิชย์และภาคประมงขนาดเล็กหรือประมงชายฝั่ง โดยที่ทั้งสองภาค หรือกลุ่มประมงมีความแตกต่างกันทั้งในด้านเทคโนโลยี ทุนและลักษณะวิธีการทำประมง

แม้ว่าการทำประมงของประเทศไทยในช่วงก่อนปี 2500 จะเป็นลักษณะประมงขนาดเล็กและเป็นกิจกรรมที่จำกัดอยู่ในตามบริเวณชายฝั่งเป็นส่วนใหญ่ แต่สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงและชุมชนประมงที่กระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่ชายฝั่งทั่วไปกลับไม่เป็นที่รับรู้และเข้าใจกันมากนักอย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในพื้นที่ศึกษาและผลงานการศึกษาชุมชนประมงชายฝั่งที่มีอยู่ไม่มากนักในภาคใต้และในพื้นที่ใกล้เคียง (ดู Fraser 1966; Firth 1950; Bailey 1983; ฉบับรวมประจุบเหมา 1993) ซึ่งให้เห็นว่าในชุมชนประมงขนาดเล็กนี้มีระบบและเทคโนโลยีการผลิตที่ต้องใช้และอาศัยแรงงานคนและครอบครัวติดเป็นหลัก เช่น เรือพาย เรือเจ้าและเรือใบ ทำให้พื้นที่และแหล่งจับสัตว์น้ำจำกัดอยู่แบบบริเวณชายฝั่ง เรือประมงและเครื่องมือที่ใช้ เช่น โวน โพงพาง ลอบ ไซ เบ็ด สวิง แหล่งน้ำแต่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาให้สอดคล้องและเหมาะสมกับการจับสัตว์น้ำและความผันแปรฤดูกาลในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงความเประบ้างของระบบนิเวศแบบร้อน (tropical ecosystem) กันแล้ว เนื่องกันว่าการพัฒนาเครื่องมือโดยคำนึงถึงสภาพและระบบนิเวศของชาวประมงชายฝั่ง นับเป็นคุณลักษณะที่สำคัญและมีค่าอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากภูมิปัญญาและความรู้ของชาวประมงชายฝั่ง มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับระบบนิเวศในท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด (Kurian 1986) นอกจากนี้ ลักษณะชุมชนประมงที่อยู่ห่างไกล มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากกลุ่มคนและวัฒนธรรมหลัก ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีการผลิต หรือการจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพต่ำและมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างจำกัดจำกัด เช่น ไม่ว่าจะเป็นการใช้เรือใบ เรือเจ้าหรือพาย โวนถักจากเส้นด้าย ที่จอดเรือตามธรรมชาติ เทคนิคการณอมอาหารและปรูปแบบจ่ายฯ เช่น การทำเค็มและการตากแห้งตลอดจนความเสี่ยงด้านเศรษฐกิจและอันตรายต่อชีวิตที่มีอยู่สูง ล้วนแต่เป็นปัจจัยช่วยควบคุมและป้องกัน ปัญหาการจับสัตว์น้ำเกินขนาด (overfishing) ไว้ได้พอสมควร

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะมีบทบาทในการพัฒนาการประมงมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 แต่ในปัจจุบัน แม้มาตราการการแทรกแซงและพัฒนาการประมงของประเทศไทยยังคงตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาปรับปรุงการประมงของประเทศไทยให้ทันสมัย ทั้งนี้เพื่อ改善หาประโยชน์จากตลาดสัตว์น้ำโลกที่สามารถสร้างกำไรและให้รายได้สูง การพัฒนาภาคประมงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนโยบายส่งเสริม รัฐบาลไทยได้รับสิทธิและแรงจูงใจต่างๆ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงการทำประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่และกิจการประมงอื่นๆ เช่นเดียวกับประเทศไทยในแถบเอเชียอาคเนย์ รัฐบาลไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ให้สนับสนุนการพัฒนาประมงขนาดใหญ่อย่างแข็งขัน โดยผ่านโครงการต่างๆ เช่น การพัฒนาและทดลองเครื่องมือประมง การสำรวจทางทะเล การส่งเสริมให้คำแนะนำด้านเทคนิคและการอบรม การสร้างสะพานปลาและลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่เกี่ยวข้องและการให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ โครงการเหล่านี้ได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากองค์กรต่างประเทศด้านการพัฒนาต่างๆ ในช่วงปี 2496-2529 ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรระหว่างประเทศในการพัฒนาการประมงมากกว่า 19,550 ล้านบาท เงินทุนช่วยเหลือจำนวนนี้เพียง 80 ล้านบาทเท่านั้น ที่ตกลงไปถึงภาคประมงขนาดเล็ก (บัญเลิศ ผาสุข 2530: 382-3)

ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก เช่น การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำและความต้องการสัตว์น้ำในต่างประเทศ การช่วยเหลือของรัฐบาลต่างประเทศและองค์กรระหว่างประเทศ การลงทุนของนักธุรกิจพ่อค้าในประเทศไทยและตามพื้นที่จังหวัดชายฝั่ง การสนับสนุนจากภาครัฐ ความพร้อมด้านเทคโนโลยีและการเติบโตของกลุ่มธุรกิจการในประเทศไทย ได้ส่งผลกระทบและผลักดันให้ประมงไทยพัฒนาการทำประมงทะเลและปริมาณสัตว์น้ำทะเลที่จับได้ของประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ปริมาณสัตว์น้ำทะเลในปี 2503 ที่จับได้ประมาณ 147,000 ตัน ได้เพิ่มจำนวนเป็นกว่า 2,700,000 ตันในปี 2536 หรือเพิ่มขึ้นถึง 18 เท่า โดยที่สัดส่วนสัตว์น้ำทะเลต่อปริมาณสัตว์น้ำทั้งหมดได้เพิ่มจากร้อยละ 67 เป็นร้อยละ 82 (ดูตารางที่ 5) กล่าวได้ว่าปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้มากขึ้นเป็นประวัติการณ์ในช่วงกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมา เป็นผลพวงจากการพัฒนาภาคประมงพาณิชย์ และเรือขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ทันสมัย โดยเฉพาะการใช้เครื่องมืออวนลาก อาทิ อวนลากแผ่น อวนลากคู่ และอวนลากคานถ่าง ซึ่งได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นอย่างมาก ในช่วงปี 2503-2524 มีรายงานระบุว่าจำนวนเรืออวนลากที่จดทะเบียนได้เพิ่มจาก 99 ลำ เป็น 11,475 ลำ (Vorawoot 2529)

ตารางที่ 5: แสดงปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ช่วงปี 2503-2536

ปี พ.ศ.	ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ (1,000 ตัน)		% ของสัตว์น้ำทั่วไป ต่อสัตว์น้ำทั้งหมด
	สัตว์น้ำทั้งหมด	สัตว์น้ำทั่วไป	
2503	219	147	67.1
2508	615	529	86.0
2513	1,449	1,336	92.2
2518	1,555	1,395	89.7
2520	2,190	2,068	94.4
2523	1,792	1,648	91.9
2526	2,225	2,100	94.4
2529	2,573	2,349	91.2
2532	2,740	2,539	92.7
2536	3,327	2,752	82.7

ที่มา: คำนวณจาก กรมประมง สถิติการประมง หลายฉบับ

พัฒนาการและผลผลิตด้านประมงของประเทศไทยได้ขยายตัวขึ้นจนเกินขีดความต้องการของประเทศไทยตั้งแต่ปี 2517 หลังจากนั้น รัฐได้เปลี่ยนนโยบายการพัฒนาหันไปมุ่งเน้นการส่งออกสินค้าและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ เพื่อนำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทยเป็นหลัก โดยใช้ยุทธศาสตร์และมาตรการสำคัญๆ อาทิ การแนะนำและเผยแพร่วิธีการแปรรูป การยกเว้นภาษีอากรส่งออกสินค้าและการตั้งกำแพงภาษีสินค้าต่างประเทศและลดหย่อนภาษีนำเข้าอุปกรณ์สำหรับโรงงานแปรรูป (บุญเลิศ ผาสุข 2539)

นับแต่ช่วงกลางทศวรรษ 2510 จำนวนคุตสากรวมและโรงงานเกี่ยวข้องการประมง เช่น โรงงานแข็ง ห้องเย็น โรงงานแปรรูปและบรรจุภัณฑ์ ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น ขณะที่ปริมาณและมูลค่าผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำส่งออก (เช่น ปลา-กุ้ง-ปลาหมึกแข็ง อาหารทะเลบรรจุภัณฑ์) เพิ่มขึ้นจาก 240,000 ตันเป็น 1,250,000 ตันหรือเพิ่มขึ้น 5 เท่าและจาก 324 ล้านบาทเป็นมากกว่า 110,000 ล้านบาทหรือเพิ่มขึ้น 21 เท่า ตามลำดับ ส่วนแรงงานในภาคคุตสากรวมประมงก็ได้เพิ่มขึ้นจาก 50,000 คนในปี 2528 เป็น 100,000 คนในปี 2537 และตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้กลายเป็นประเทศที่ส่งผลิตภัณฑ์อาหารทะเลเป็นสินค้าออกเป็นอันดับหนึ่งของโลก

ประมงชายฝั่ง: โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลง

ชาวประมงชายฝั่งได้รับผลกระทบอย่างไรจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว? ดังที่ได้กล่าวไปในตอนต้นว่า ก่อนทศวรรษ 2490 สตอร์น้ำทะลุส่วนใหญ่ของประเทศไทยได้มาจากการทำประมงขนาดเล็กที่ใช้เรือใบ หรือเรือพาย เครื่องมือประมงพื้นบ้านและอาศัยแรงงานหากราบตามบริเวณชายฝั่งเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 2500 ที่เริ่มมีการพัฒนาภาคประมง แม้ว่าส่วนใหญ่แล้ว อุปกรณ์ เครื่องมือ เทคโนโลยีการใหม่ๆ ในการจับ การแปรรูปและการขนถ่ายสตอร์น้ำ จะเอื้อต่อการพัฒนาเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ และจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่กลุ่มคนที่มีทุนค่อนข้างมาก แต่ก็ได้มีความพยายามของชาวประมงชายฝั่ง ที่จะนำเครื่องยนต์มาประยุกต์ใช้กับเรือประมงพื้นบ้านแทนการใช้แรงพายและการอาศัยลมพัดใบเรือดังเช่นอดีต ผลลัพธ์และความสำเร็จทำให้การใช้เรือขนาดเล็ก (เช่น เรือท้ายตัด เรือหางยาวและเรือกอและ) ที่มีการติดตั้งเครื่องยนต์ แพร่หลายไปในหมู่ชาวประมงชายฝั่งอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวประมงขนาดเล็กจำนวนมาก การปรับเปลี่ยนเครื่องมือให้ทันสมัยจึงหมายถึงความจำเป็นต้องก้าวเข้าไปสู่ระบบการกู้หนี้ยืมสินจากพ่อค้าหรือเด็กแก่ ผู้นำและผู้มีฐานะในชุมชน แต่ก็มีชาวประมงชายฝั่งไม่ใช่น้อยที่ยังคงดำเนินชีพด้วยการใช้เครื่องมือประมงที่ใช้กันมาแต่เดิม โดยเฉพาะเรือพายเรือแจว แม้จะมีจำนวนลดน้อยลงเรื่อยๆ ขณะที่ในบางพื้นที่ ชาวประมงชายฝั่งเริ่มหันไปทำงานรับจ้างเป็นลูกเรือในภาคประมงพาณิชย์ ซึ่งมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ตัวเลขจากตารางที่ 6 แสดงข้อมูลครัวเรือนประมงแต่ละประเภทในระดับประเทศและในช่วงเวลาเกือบสามทศวรรษ จะเห็นได้ว่าครัวเรือนประมงชายฝั่งประกอบด้วยครัวเรือนประมง 3 กลุ่มด้วยกัน ซึ่งได้แก่ กลุ่มที่ไม่มีหรือไม่ใช้เรือ กลุ่มที่ใช้เรือพายหรือเรือแจวและกลุ่มที่ใช้เรือเล็กหรือเรือหางยาว ติดเครื่อง ในช่วงปี 2510-2538 กลุ่มครัวเรือนประมงชายฝั่ง 2 กลุ่มคือกลุ่มที่ไม่มีเรือและที่มีเรือพายเรือแจวซึ่งถือได้ว่าเป็นครัวเรือนประมงที่มีฐานะยากจน ได้ลดจำนวนลงมากที่สุด ในช่วงปี 2510-2533 ครัวเรือนประมงกลุ่มแรก (ซึ่งมีฐานะลำบากยากจนกว่ากลุ่มอื่น) ลดลงจาก 6,485 เหลือ 3,009 ครัวเรือน หรือลดลงกว่าร้อยละ 50 ขณะที่ครัวเรือนประมงกลุ่มที่สองลดลงจาก 15,715 เหลือเพียง 2,617 ครัวเรือน หรือลดลงถึงกว่าร้อยละ 80 ในช่วงปีเวลาเดียวกัน ชาวประมงกลุ่มที่สามซึ่งได้แก่ชาวประมงชายฝั่งที่ใช้เรือเล็กติดเครื่องกลับมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก โดยเพิ่มจาก 13,740 เป็น 35,613 ครัวเรือน หรือเพิ่มถึงเกือบร้อยละ 160 ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าชาวประมงชายฝั่งที่ใช้เรือขนาดเล็กติดเครื่องยนต์ ดูจะเป็นกลุ่มชาวประมงขนาดเล็กที่ได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ราคาและตลาดสตอร์น้ำที่กำลังขยายตัวมากกว่าชาวประมงชายฝั่งกลุ่มอื่นๆ

	2510	2528	2538
จำนวนครัวเรือนปะรุงทั้งหมด (1) ทั้งหมด	38,321	49,862	50,176
ประเภทและขนาดครัวเรือนปะรุง			
1.ขนาดเล็ก/ปะรุงชายฝั่ง (2)	35,940	37,318	38,230
ก.ไม่มีเครื่อ/ไม่มีเรือ	6,485	3,208	3,009
ข.ใช้เรือพาย/เรือแจว	15,715	7,319	2,617
ค.ใช้เรือขนาดเล็กติดเครื่อง	13,740	26,791	35,613
2.ขนาดกลางและขนาดใหญ่/พาณิชย์ (3)	2,381	13,927	11,873
ประเภทเรือปะรุง : (ลำ)			
1.จำนวนทั้งสิ้น	35,631	53,427	54,538
2.เรือแจว/เรือพาย	16,584	8,077	2,836
3.เรือติดเครื่องยนต์	19,047	45,350	51,702
ก.เรือหางยาว/เรือขนาดเล็ก	ไม่มีข้อมูล	28,368	36,431
ข.เรือขนาดกลางและใหญ่	ไม่มีข้อมูล	16,982	15,271

ที่มา: สถิติกรมปะรุงปี 2510 และ การสำรวจสำมะโนทะเบียนปี 2528 และปี 2538

หมายเหตุ: (1) หมายถึงครัวเรือนที่ทำปะรุงจับสัตว์น้ำในทะเล (ไม่นับรวมครัวเรือนปะรุงที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ); (2) หมายถึงครัวเรือนที่ใช้เรือหางตัด/เรือหางยาวขนาดเล็ก(ยาว 5-12 เมตร) โดยมีเครื่องยนต์ที่ติดตั้งบนหัวเรือ (out-board) เป็นแรงขับเคลื่อน; (3) หมายถึงครัวเรือนปะรุงที่ใช้เรือขนาดกลางและใหญ่(ขนาดตั้งแต่ 5 ตันกรอส - มากกว่า 50 ตันกรอส) ติดตั้งเครื่องยนต์ในตัวเรือ (in-board) มีกำลังขับเคลื่อน(แรงม้า)สูงและรัศมีทำการปะรุงไกลจากฝั่ง ทำปะรุงในทะเลลึกได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้จะหมายถึงการเพิ่มประสิทธิภาพ เพิ่มผลผลิตและรายได้ แต่การขาดความช่วยเหลือจากรัฐและอุดหนุนของสถาบันการเงินที่มีต่อชาวปะรุงชายฝั่ง(ซึ่งมีฐานะยากจนและขาดหลักทรัพย์ ดังนั้นจึงจัดให้万人กกลุ่มลูกค้าที่มีความเสี่ยงสูง)ทำให้ชาวปะรุงชายฝั่งส่วนใหญ่ ต้องอาศัยแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาปรับปรุงเทคโนโลยี(ซึ่งต้องอาศัยทุนจำนวนไม่ใช่น้อย)จากภาคเอกชน โดยเฉพาะพ่อค้าและนายทุนเงินกู้ซึ่งได้เข้ามามีบทบาท ควบคุมการกู้เงินและได้รับประโยชน์ไปไม่ใช่น้อยจากการเปลี่ยนแปลงนี้ ในช่วงปี 2527-2531 ปริมาณสินเชื่อของสถาบันการเงินของรัฐหรือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ที่ให้แก่ปะรุงขนาดเล็กเพิ่มจาก 68 ล้านบาท เป็น 114 ล้านบาทและจำนวนครัวเรือนปะรุงขนาดเล็กที่กู้ยืมเพิ่มจาก 4,882 ครัวเรือน เป็น 5,332 ครัวเรือน ขณะที่ในช่วงเวลาเดียวกันปริมาณสินเชื่อของธุรกิจปะรุงขนาดกลางและขนาดใหญ่(รวมธุรกิจการเพาะเลี้ยงด้วย) เพิ่มจาก 3,367 ล้านบาท เป็น 9,180 ล้านบาท (สมบัติ ศกุนตะเสี้ยรและคณะ 2533:106) เมื่อเทียบสัดส่วนกันแล้วจะเห็นได้ว่าแม้ว่าจำนวนครัวเรือนปะรุงขนาดเล็กจะมีถึงร้อยละ 80 ของจำนวนครัวเรือนปะรุงทั้งหมด แต่กลับได้รับสินเชื่อจากสถาบันการเงินภาครัฐ คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 1-2 ของปริมาณสินเชื่อที่ให้กับภาคปะรุงพาณิชย์เท่านั้น

แต่ผลกระทบจากอุบัติและการเพิกเฉยของรัฐบาล อาจจะไม่ส่งผลเสียร้ายแรงต่อชาวประมงขนาดเล็กมากนัก ถ้าในช่วงเวลาที่สำคัญเดียวกันนี้ รัฐไม่ได้ส่งเสริมและนำเอateknik และวิธีการทำประมงของนักประมงเช้ามาใช้ เทคนิคการจับปลาโดยใช้อวนลากมีการนำมาทดลองใช้และพัฒนาขึ้นตั้งแต่ปี 2504 จัดเป็นความก้าวกระโดดด้านเทคโนโลยีการประมงที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำมากกว่าเครื่องมือใดๆ ที่มีมาก่อนหน้านี้ เครื่องมือประมงของนักประมงแม้จะต้องอาศัยจีนทุนสูง แต่ก็มีประสิทธิภาพและได้ผลตอบแทนสูง(กว่าเครื่องมือประมงเก่าชนิดตั้งอยู่กับที่) เช่นกัน ในช่วงกลางทศวรรษ 2510 บริษัทสัตว์น้ำที่จับได้โดยเครื่องมืออวนลากมีมากกว่า 1,100,000 ล้านตัน คิดเป็นร้อยละ 81 ของปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ด้วยเครื่องมืออื่นๆทั้งหมด ในปี 2534 ตัวเลขดังกล่าวเพิ่มเป็นกว่า 1,300,000 ล้านตัน ขณะที่สัดส่วนลดลงเป็นร้อยละ 56 (ดูตารางที่ 7)

ตารางที่ 7: แสดงผลผลิตสัตว์น้ำของเครื่องมือประมงแต่ละประเภทช่วงปี 2516-2534 (ตัน)

ปี	อวนลาก (1)	อวนล้อมจับ (2)	อวนลอย	อุปกรณ์เคลื่อนที่	อุปกรณ์ประจำที่	เบ็ด
2516	1,125,098	117,446	50,501	39,190	40,127	6,898
2523	1,055,150	224,622	121,131	59,719	41,427	8,767
2528	1,002,392	570,917	141,868	62,942	36,008	9,413
2534	1,398,544	737,811	103,702	66,175	35,569	6,630

ที่มา: กรมประมง สกิดิการประมงแห่ง 2525, 2534

หมายเหตุ: (1) จับปลาหน้าดิน โดยเฉพาะอวนลากแผ่นตะเข้จะจับสัตว์น้ำได้กว่าร้อยละ 50 ของปลาที่จับโดยอวนลากทั้งหมด (2) ใช้จับปลาผิวน้ำ

การทำประมงของนักประมงที่ใช้เครื่องมือประมงที่ให้ประโยชน์ตอบแทนสูงและได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว นักธุรกิจและกลุ่มนักวิชาการที่ต้องการนำน้ำที่มีคุณภาพดีกลับไปใช้ในภาคอุตสาหกรรม จึงต้องการหันมาลงทุนทำประมงของนักประมงเป็นจำนวนมากมาก มีรายงานระบุว่าจำนวนเรืออวนลาก(เฉพาะที่จดทะเบียน)ได้เพิ่มจาก 99 ลำในปี 2503 เป็น 11,745 ลำในปี 2524 และถ้าหากนับเรือประมงพาณิชย์ของนักประมงและอวนรุนรวมกันแล้วจะมีถึง 13,374 ลำในปี 2525 (Vorawoot 2529) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการประมงเชื่อว่าจำนวนเรืออวนลากที่เหมาะสมกับกำลังการผลิตของอ่าวไทยควรจะมีเพียงแค่ 5,000 ลำเท่านั้น (ข่าวกรมประมง 2530) ตัวเลขและข้อมูลที่ขัดแย้งกันนี้ ซึ่งให้เห็นความล้มเหลวของรัฐในการติดตามดูแลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาและตลอดจนการติดตามประเมินผลการขยายตัวประมงและควบคุมผลกระทบที่มีต่อทรัพยากระบบที่สำคัญ

แม้ว่าจะไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบ ของการทำประมงของลากที่มีต่อชุมชนประมงชายฝั่งในช่วงแรกนัก แต่คำบอกเล่าของชาวประมงสูงอายุในพื้นที่และรายงานการศึกษาชุมชนประมงในแถบภาคใต้ตอนล่าง ชี้ให้เห็นว่า เรื่องประมงของลากหรือประมงพาณิชย์ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงขนาดเล็กค่อนข้างมาก โดยเฉพาะความรุ่มเรื่องของจำนวนปลาและฝุ่นปลาทูในบริเวณชายฝั่ง ในช่วงปี 2499-2506 มีรายงานระบุว่า ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ลดลงจาก 9,000 ตัน เหลือเพียง 3,000 ตัน (Fraser 1966)

แม้ว่าสัตว์น้ำในทะเลในประเทศไทย จะถือกันว่าเป็นทรัพยากรสาธารณะสมบัติ แต่ในชุมชนประมง ชาวบ้านมักจะมีความเข้าใจและความคิดกว้างๆ เกี่ยวกับพื้นที่หรืออาณาบริเวณหรือขอบเขต และสิทธิในการทำประมงที่มีมาแต่เดิม สิทธิเหล่านี้ไม่ได้มีความชัดเจนเหมือนกับสิทธิในที่ดินทำกิน แต่ก็มีความเข้าใจและความคิดร่วมกันกว้างในเรื่องที่ว่าใครในพื้นที่ควรจะมีสิทธิอะไรและอย่างไร (ดัง จะได้อธิบายต่อไป) ในอดีตความขัดแย้งในเรื่องการใช้ประโยชน์จึงมีน้อยหรือไม่มี นอกจากนี้ การพึ่งพาเรื่องประมงที่มีขนาดเล็กและอาศัยแรงลม(ใบเรือ)และแรงงานมนุษย์(พายหรือเจา)เป็นหลัก ทำให้พื้นที่จับสัตว์น้ำมีขอบเขตจำกัดไปด้วย แม้จะมีกรณีที่ชาวประมงพยายามพยายามและฝุ่นปลา อยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วชุมชนประมงจะจำกัดพื้นที่หาปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ตามบริเวณทะเล ริมฝั่งใกล้ๆ กับหมู่บ้าน

แต่การนำเอาเรื่องประมงขึ้บเคียงด้วยเครื่องยนต์มาใช้ ทำให้ขอบเขตและรัศมีของพื้นที่การจับสัตว์น้ำขยายวงกว้างขึ้น โดยเฉพาะเรื่องประมงพาณิชย์ขนาดกลางและใหญ่ที่สามารถขยายพื้นที่การทำประมงหาปลาได้ระยะทางไกลมากขึ้น เรือเหล่านี้มักจะมีเจ้าของและลูกเรือที่มาจากนอกชุมชนประมง ผู้ซึ่งขาดความรู้ความเข้าใจในสิทธิ ความเหมาะสมและกติกาตามประเพณีที่ยึดถือและตกลงกันมา สิ่งเหล่านี้ทำให้ความสมดุลและเสถียรภาพของวิถีชีวิตชุมชนประมงชายฝั่งเปลี่ยนไปทันที เพราะถึงแม้เรื่องของลากจะมีกำลังเครื่องที่สามารถออกไปจับสัตว์น้ำไกลจากฝั่งได้ แต่ชาวประมงของลากก็มักจะเข้ามาล่าลากสัตว์น้ำแบบชายฝั่ง เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์และมีสัตว์น้ำหนาดินและกุ้งที่ทำกำไรได้สูงอยู่มาก นี่จึงหมายถึงการลูกล้ำเข้าไปในเขตน่านน้ำชายฝั่งที่ชุมชนประมงได้อาศัยพึ่งพิงเป็นแหล่งทำมาหากินมาเป็นเวลานาน เพื่อที่จะได้ล่า กวาดต้อนและลากเข้าฝุ่นปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ไปและการลูกล้ำเขตชายฝั่งนี้ได้ทำลายและสร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับอวนลอยนานาชนิดและเครื่องมือมีประมงอื่นๆ ที่วางอยู่ในบริเวณดังกล่าวชาวประมงชายฝั่งน อกจากนี้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำประมงพาณิชย์อีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การกวาดล้างและทำลายทรัพยากรเนื่องจากการใช้อวนตันขนาดเล็ก ลากและกวาดไปบนพื้นดินท้องทะเล ทำความเสียหายต่อบริเวณพื้นที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำและกวาดจับลูกปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ที่มีค่าไปก่อนสัตว์น้ำเล็กๆ เหล่านี้ที่จะได้เดิบโตได้ขนาดที่จะจับขายและบริโภคได้ ถึงแม้จะไม่มีตัวเลขสถิติโดยตรง แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การขยายตัวของเรื่องประมงพาณิชย์และการทำประมงของลากของชุมชนอย่างหนัก โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ระหว่างเขตชายฝั่งจนถึงระดับน้ำลึก 50 เมตร นับเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่สภาพการจับ

สัตว์น้ำในเกินระดับกำลังผลิตที่ยั่งยืน (maximum sustainable yield) ของทรัพยากรสัตว์น้ำ จนเกิดปัญหา การจับสัตว์น้ำในเกินครัว (overfishing) และทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรม และว่ายหรือลงไปในที่สุด

ตารางที่ 8: แสดงผลผลิตของเรือประมงของน้ำลากในช่วงปีต่างๆ

ปี พ.ศ.	สัดวน้ำทิ่วไป	ปี พ.ศ.	สัดวน้ำหน้าดิน	ปี พ.ศ.	ปริมาณปลากุ้ง
2504	297.8 ตัน/ชม.	2504	297.6 กก./ชม.	2514	100,505 ตัน
2516	84.5 ตัน/ชม.	2525	49.2 กก./ชม	2520	31,204 ตัน
2537	37.0 ตัน/ชม.	2534	22.7 กก./ชม.	---	---

ที่มา: บุญเลิศ พาสุข 2539

ตารางที่ 9: แสดงปริมาณสัตว์น้ำทะเลที่จับได้ แยกตามชนิดและมลค่า ปี 2528 2530 2533

ปี	ปริมาณ(1,000 ตัน)และมูลค่า(ล้านบาท)สัตว์น้ำที่จับได้					
	ทั้งหมด		ปลาชนิดต่างๆ		ปลาเปิด	
	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า
2528	2,057.7	15,650.6	1,570.4	7,291.6	776.4	1,640.8
2530	2,601.9	23,083.2	2,017.4	9,827.0	1,105.7	2,258.4
2533	2,555.4	35,492.0	1,798.9	11,925.8	976.2	2,603.2

ที่มา: กรมป่าไม้ สถิติการป่าไม้แห่งประเทศไทย ปี 2528, 2530 และ 2533

หลักฐานบ่งชี้สภาพและปัจจัยการจับสัตว์น้ำเกินขนาดนี้ จะเห็นได้จาก ‘ดัชนีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ’ หรือปริมาณจับต่อหน่วยการลงแรงประมง’ ที่แสดงผลผลิตของเรืออวนลากที่ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ผลผลิตสัตว์น้ำทั่วไปและสัตว์น้ำหน้าดินที่จับได้โดยเรือประมงอวนลากซ้ำโมงละเกือบ 300 ตัน ในช่วงกลางทศวรรษ 2530 ลดเหลือแค่ซ้ำโมงละ 37 ตันและ 23 ตัน ตามลำดับและในช่วงปี 2514-2520 ปริมาณปลาทูที่จับได้โดยเรืออวนลากลดลงจาก 100,000 ตันเหลือเพียง 31,000 ตัน (ดูตารางที่ 8) ในจำนวนสัตว์น้ำทั้งหมดที่จับได้นี้ สัดส่วนของ ‘ปลาเปิด’ ซึ่งเป็นลูกกุ้งลูกปลาตัวเล็กๆ ได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก ในช่วงปี 2510-2536 สัดส่วนปลาเปิดเพิ่มจาก ร้อยละ 18 เป็นร้อยละ 40 ของปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ทั้งหมด ในจำนวนนี้เกือบครึ่งหนึ่งเป็นลูกปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ แต่ยังมีขนาดเล็กอยู่ (ดูตารางที่ 9 ประกอบ)

ความเสื่อมโกร姆และปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง ทำให้กลุ่มชาวประมงพานิชย์ที่ใช้เรือขนาดกลาง และขนาดใหญ่จำเป็นต้องเพิ่ม(ความพยายามและเวลาใน)การทำประมงให้เข้มข้นขึ้น เพื่อรักษาและดับการผลิตและปริมาณการจับสัตว์น้ำและผลกำไรเข้าไว้ให้ได้ แม้ว่าในหลักการแล้ว พื้นที่และแหล่งจับปลาของเรือประมงพานิชย์ขนาดใหญ่ที่มีเครื่องยนต์กำลังสูงและเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพ น่าจะเป็นบริเวณเขตนอกฝั่งและทะเลลึก แต่การจับล้าเข้ามาจับสัตว์น้ำในเขตชายฝั่งของเรือประมง

ขนาดใหญ่ เริ่มส่งผลกระทบและเป็นที่รู้สึกกัน แล้วในชุมชนประมงชายฝั่งตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2500 ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรสัตว์น้ำระหว่างกลุ่มประมงพานิชย์และกลุ่มประมงชายฝั่งที่ความรุนแรงขึ้นตามจำนวนเรือประมงพานิชย์ขนาดใหญ่ที่เพิ่มมากขึ้น แเน่นอน กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบที่รุนแรงคือชาวประมงชายฝั่งขนาดเล็กซึ่งทางเลือกดูจะตีบตันไปทุกขณะ กล่าวคือ แม้ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้และรายได้จะลดน้อยลง แต่ก็ขาดเงินทุนที่จะนำมาปรับปรุงเพิ่มความสามารถผลิตหรือการจับสัตว์น้ำหรือเพื่อนำไปซื้อเรือ เครื่องยนต์และเครื่องมืออื่นๆ ทันสมัยกว่า ใหญ่กว่า และมีประสิทธิภาพกว่าเดิม

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ความชุนคือเงื่อนไขและข้อพิพาระระหว่างกลุ่มประมงขนาดเล็กและกลุ่มประมงพานิชย์ยังเกิดขึ้นและกล้ายเป็นปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงและเรื้อรังในที่สุด จนผลักดันให้รัฐบาลเป็นต้องยื่นมือเข้ามาจัดการกับปัญหา ด้วยการออกประกาศกฎ(กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) ห้ามเรืออวนรุนอวนลากเข้าไปทำการประมงในพื้นที่ห่างจากชายฝั่ง 3 กิโลเมตรบริเวณฝั่งอ่าวไทยในปี 2515 และบริเวณชายฝั่งอันดามันในปี 2522 อย่างไรก็ตาม กฎเหล่านี้ไม่เคยได้รับการบังคับใช้อย่างจริงจังแต่อย่างใด

ความขัดแย้งเรื่องการรุกคืบพื้นที่และแหล่งจับสัตว์น้ำชายฝั่งของเรือประมงพานิชย์ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในพื้นที่ชายฝั่งและผลผลิตหรือจำนวนสัตว์น้ำที่ชาวประมงขนาดเล็กจับได้ ข้อมูลที่มีอยู่อย่างจำกัด ชี้ให้เห็นผลผลิตและปริมาณสัตว์น้ำที่ชาวประมงขนาดเล็กจับได้มีจำนวนลดน้อยลง ในช่วงปี 2514-2529 ปริมาณปลา หอยและกุ้งที่จับได้โดยชาวประมงขนาดเล็กลดลงจาก 145,918 ตัน เหลือเพียง 83,815 ตัน (ดูรายละเอียด ตารางที่ 9) และในช่วงปี 2513-2532 ปริมาณสัตว์น้ำทั้งหมดที่จับได้โดยชาวประมงขนาดเล็ก ลดลงจาก 400,000 ตัน เหลือเพียง 264,000 ตันหรือลดกว่าร้อยละ 30 ขณะที่สัดส่วนของผลผลิตจากภาคประมงขนาดเล็กต่อปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ทั้งหมด ลดลงจากร้อยละ 30 เหลือเพียงร้อยละ 10 (ดูจากตารางที่ 10) เมื่อพิจารณาสภาพปัญหาผลผลิตและปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง ภายใต้เงื่อนไขการใช้ความพยายาม เวลา และทุนในการจับสัตว์น้ำ จำนวนเรือและจำนวนชาวประมงทำงานในภาคประมงขนาดเล็กที่เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะชาวประมงที่ใช้เรือติดเครื่อง (ดูตารางที่ 6 ประกอบ) นี่ย่อมหมายถึงผลผลิตและจำนวนสัตว์น้ำที่ลดลงต่อหน่วยการลงเรงและต่อคน

ตารางที่ 9: แสดงปริมาณสัตว์น้ำที่จับโดยชาวประมงขนาดเล็ก, ปี 2514 และ 2528-29

ชนิด/ประเภทสัตว์น้ำ	ปี 2514	ปี 2528-29
ปลา (ตัน)	72,977	53,128
หอย (ตัน)	53,887	14,952
กุ้ง (ตัน)	19,054	15,735
รวม	145,918	83,815

ที่มา: สมบัติ ศกุนตะเสี้ยร สถาพร ทักษิพงศ์และกนิล รักษ์ทอง. 'สินเชื่อเพื่อการพัฒนา'

ชุมชนประมงทະเล็กในภาคใต้' วารสาร ม.ก.ส. 6:3 เม.ย.-ก.ค. 2533: 97-98

ตารางที่ 10: แสดงปริมาณและสัดส่วนของสัตว์น้ำที่จับได้โดยชาวประมงขนาดเล็ก

ปี พ.ศ.	ปริมาณ (ตัน)	สัดส่วน(%ของปริมาณทั้งหมด)
2513	400,707	30.0
2521-2524 ^{1*}	237,000*	14.0*
2525	294,013	14.8
2527	283,948	14.8
2532	264,056	10.4

ที่มา: Platteau 1989:569; Veravat 1987:21; Quist 1993 และคำนวณจาก สถิติการประมง

แห่งประเทศไทย หลายฉบับ (2518, 2523, 2525)

* เป็นค่าเฉลี่ยปี 2521-2524 (โครงการพัฒนาประมงพื้นบ้าน วารสารการประมง 37:4 2527)

สำหรับกลุ่มธุรกิจประมงพาณิชย์ การแข่งขันและการขยายตัวของตลาดส่งออกทำให้มีการลงทุนด้านเครื่องมือ อุปกรณ์ เทคโนโลยีและโรงงานแปรรูปเพิ่มขึ้น ทำให้จำเป็นต้องขยายพื้นที่จับสัตว์น้ำ และเพิ่มกำลังการทำประมงให้สูงขึ้น ซึ่งก็ยิ่งเพิ่มปัญหาการรุกคืบและการละเมิดกฎหมายเข้าไปภาค จับสัตว์น้ำในเขตชายฝั่งจนเกินขนาดให้รุนแรงมากขึ้น ขณะเดียวกันสภาพความเสื่อมโทรมและความรุกรุนของทรัพยากรชัยฝั่งทะเลก็จะไปสร้างแรงกดดันต่อชาวประมงขนาดเล็ก ให้ทำการประมงจับสัตว์น้ำเข้มข้นและการใช้เครื่องมือที่ให้ประสิทธิภาพในระยะสั้น เช่น ovarian ระเบิด ยาเบื้องและการใช้เครื่องมือและวิธีการประมงที่ผิดกฎหมายอื่นๆ เพื่อจับสัตว์น้ำให้มากขึ้นในทุกวิถีทาง รวมทั้งการจับสัตว์น้ำขนาดเล็ก ทั้งนี้เพื่อทดแทนผลผลิตที่ลดน้อยลง นี่คือที่มาของสิ่งที่เรียกว่า วงจรอุบาทว์ของการจับสัตว์น้ำเกินขนาด (vicious circle of overfishing)

สภาพทรัพยากรทะเลที่เสื่อมโทรมและจำนวนสัตว์น้ำที่ลดน้อยลง ทำให้เกิดช้าประมงที่มีทุนและใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพอยู่ในฐานะได้เปรียบ ขณะที่ชาวประมงที่มีทุนน้อยและใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบ แม้ว่าบางส่วนของชาวประมงกลุ่มนี้จะยังคงใช้ชีวิตรื้อรังได้ด้วยความยากลำบากมากขึ้น แต่บางส่วนต้องเลิกอาชีพประมงและหันไปทำงานอื่นและบางส่วนต้อง

เสาะหาเงินทุนเพื่อปรับปรุงเครื่องไม้เครื่องมือ ประมาณเพื่อความอยู่รอด ในช่วงระหว่างปี 2528-2538 จำนวนครัวเรือนประมาณทั้งประเทศลดลงจาก 51,245 ครัวเรือน เหลือ 50,176 ครัวเรือน (ดูตารางที่ 11) เมื่อว่าการลดลงของครัวเรือนประมาณทั้งหมดเล็กและประมาณพานิชย์ขนาดกลางและใหญ่ทั้งประเทศในช่วงทศวรรษที่ผ่านมากกว่า 1,000 ครัวเรือน ส่วนหนึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของปัญหาและภาวะกดดันที่เกิดขึ้นในภาคประมาณของประเทศนับตั้งแต่การพัฒนาการประมาณในทศวรรษ 2500 แต่การพิจารณาโดยละเอียด ชี้ให้เห็นว่าผลวัตถุการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อชาวประมาณในแต่ละกลุ่มมีลักษณะแตกต่างกันไป

ตารางที่ 11: แสดงประเภทครัวเรือนประมาณ แยกประเภทการใช้เรือประมาณ ปี 2528, 2538

ประเภท ครัวเรือน ประมาณทั้งหมด	จำนวนครัวเรือนประมาณ					
	ทั่วประเทศ		ในภาคใต้		ในจังหวัดปัตตานี	
	2528	2538	2528	2538	2528	2538
ครัวเรือนประมาณทุกประเภท	51,245	50,103	36,193	40,759	3,004	2,992
1. ครัวเรือนประมาณขนาดเล็ก/ ประมาณชายฝั่ง	37,318	38,230	29,782	34,626	2,653	2,617
- ครัวเรือนที่ไม่ใช้เรือ	3,208	3,009	1,872	2,139	103	87
- ครัวเรือนที่ใช้เรือพาย/雅	7,319	2,617	5,727	2,279	338	198
- ครัวเรือนใช้เรือเล็กติดเครื่อง	26,791	35,613	22,183	30,208	2,212	2,332
2. ครัวเรือนประมาณขนาดกลาง และขนาดใหญ่/ประมาณพานิชย์	13,927	11,873	6,189	6,303	359	245

ที่มา: รวบรวมจาก สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมาณ สำมะโนประมาณทั้งหมดปี 2528 และปี 2538

ตารางที่ 12: แสดงจำนวนครัวเรือนประมาณพานิชย์ แยกตามขนาดเรือ ปี 2528, 2533

จำนวนครัวเรือนประมาณพานิชย์ แยกตามขนาดเรือ							
ทั่วประเทศ		5-20 ตันกรอส		20-50 ตันกรอส		มากกว่า 50 ตันกรอส	
2528	2538	2528	2538	2528	2538	2528	2538
13,927	12,933	11,262	9,824	1,481	1,875	1,184	1,234

ที่มา: เพิ่งข้าง

ในปีงบประมาณ จำนวนครัวเรือนประมาณขนาดเล็กหรือครัวเรือนประมาณชายฝั่งจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเล็กน้อย แต่ชาวประมาณขนาดเล็ก โดยเฉพาะกลุ่มครัวเรือนยากจนที่ใช้เรือพาย หรือเรือเจ้าเป็นหลัก กลับเป็นกลุ่มที่ลดจำนวนลงไปมากที่สุด ส่วนชาวประมาณขนาดเล็กที่พอนีทุนและใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อนเรือซึ่งมีจำนวนมากที่สุด เป็นกลุ่มที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นที่สุด คือเพิ่มขึ้นจาก 22,000 ครัวเรือน เป็น 30,000 กว่าครัวเรือน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจำนวนและการเพิ่มขึ้นของชาวประมาณชายฝั่งที่ใช้เรือติดเครื่องจะแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำที่เหนือกว่าของกลุ่มชาวประมาณกลุ่มนี้ แต่ บริมาณและผลผลิตสัตว์น้ำของชาวประมาณขนาดเล็กกลับมีจำนวนลดน้อยลงเรื่อยๆ ดังนั้นการเพิ่มขึ้น

ของชาวประมงชายฝั่งกลุ่มนี้ จึงแสดงให้เห็นถึง การแข่งขันที่เข้มข้นขึ้น ความยากลำบากและผลตอบแทนที่ลดน้อยลง ในสถานการณ์ของสัตว์น้ำที่ร่อຍหรือ

ในปีที่สอง ในกลุ่มประมงพาณิชย์ จำนวนคนที่ประกอบธุรกิจลดลง 2,000 กว่าครัวเรือน ในจำนวนที่ลดลงนี้ เป็นครัวเรือนประมงขนาดกลางซึ่งใช้เรือ 5-20 ตันกรอสมากที่สุด ขณะที่ครัวเรือนประมงขนาดใหญ่ซึ่งใช้เรือขนาด 20-50 ตันกรอสูงไป กลับมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น (ดูตารางที่ 12) การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของกองเรือประมงพาณิชย์ ส่วนหนึ่งเกิดจากความร่อຍหรือของสัตว์น้ำในอ่าวไทยซึ่งผลักดันให้กองเรือประมงพาณิชย์ต้องออกไปทำการประมงในทะเลลึกและในน่าน้ำประเทศไทย เพื่อนบ้านและส่วนหนึ่งเกิดจากต้นทุนการผลิต (โดยเฉพาะค่าน้ำมัน) ที่สูงขึ้น ทำให้เจ้าของให้เรือประมงขนาดใหญ่ที่มีทุน เทคโนโลยีและกำลังการทำประมง (fishing power) สูงและมีธุรกิจต่อเนื่องประมงอื่นๆอยู่ในฐานะได้เปรียบกลุ่มเจ้าของเรือประมงพาณิชย์ขนาดกลาง การเปลี่ยนแปลงนี้ชี้ให้เห็นถึงภาวะเข้มข้นของการแข่งขันเย่งชิงทรัพยากรทะเลและการกระจุกตัวของทุนมากขึ้น ทั้งในกลุ่มประมงชายฝั่งและประมงพาณิชย์ (Panayotuo and Jetanavanich 1987)

สำหรับภาคใต้ซึ่งมีพื้นที่ติดกับชายฝั่ง ทั้งด้านอ่าวไทยและฝั่งอันดามันและมีชุมชนประมงตั้งอยู่ในพื้นที่ 13 จังหวัดจากทั้งหมด 14 จังหวัด ข้อมูลและตัวเลขจากตารางที่ 11 และ 12 ชี้ให้เห็นถึงลักษณะและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในภาคประมงดังนี้:

1) ในปี 2538 ภาคใต้เป็นที่อยู่อาศัยของครัวเรือนประมงกว่าร้อยละ 80 ของจำนวนครัวเรือนประมงทั้งประเทศ หรือกว่า 40,000 ครัวเรือน ในจำนวนนี้แยกเป็นครัวเรือนประมงขนาดเล็กหรือประมงชายฝั่งประมาณ 34,000 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 68 ของครัวเรือนประมงชายฝั่งทั้งประเทศ ขณะที่ครัวเรือนประมงพาณิชย์รวม 6,300 ครัวเรือน หรือ กวาร้อยละ 50 ของครัวเรือนประมงพาณิชย์ทั้งประเทศ ก็อยู่ในภาคใต้เช่นกัน

2) ในช่วงปี 2528-2538 โครงสร้างและสัดส่วนครัวเรือนประมงในภาคใต้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สอดคล้องกับของประเทศไทย กล่าวคือ กลุ่มประมงที่จับสัตว์น้ำโดยใช้เรือพาย หรือเรือเจ้า ได้ลดจำนวนลงไปมาก จาก 5,727 ครัวเรือนเหลือเพียง 2,279 ครัวเรือน ขณะที่จำนวนครัวเรือนประมงชายฝั่งที่ใช้เรือติดเครื่องยนต์เพิ่มมากขึ้นกว่า 8,000 ครัวเรือน ตัวเลขเหล่านี้ แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงในภาคประมงของประเทศไทยและปัญหาทรัพยากรสัตว์น้ำส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและสัดส่วนกลุ่มชาวประมงขนาดเล็กหรือประมงชายฝั่งในภาคใต้ เช่นเดียวกัน โดยที่ครัวเรือนประมงที่ยากจน ขาดเงินทุน และทำการประมงด้วยเครื่องมือพื้นบ้านแบบง่ายๆ ต้องเลิกไปและส่วนหนึ่งต้องปรับเปลี่ยนมาใช้เรือหางยาวติดเครื่อง ขณะที่การเพิ่มขึ้นของครัวเรือนที่ใช้เรือหางยาวติดเครื่องในสภาพการณ์ทรัพยากรสื่อสาร ย่อมหมายถึงผลจับโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนไปด้วย

3) สำหรับจังหวัดปัตตานี ในปี 2538 มีครัวเรือนประมงรวม 3,000 ครัวเรือน ในจำนวนนี้กว่าร้อยละ 90 หรือ 2,617 ครัวเรือนจัดเป็นครัวเรือนประมงชายฝั่งและ เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและสัดส่วนของครัวเรือนประมง ที่เกิดขึ้นในระดับประเทศและระดับภาค ในบริเวณพื้นที่จังหวัด

ปัตตานี ครัวเรือนประมงที่ยากจน ไม่มีเรือหรือใช้ แต่เรือพาย มีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว ขณะที่ ครัวเรือนประมงที่ใช้เรือติดเครื่องมีจำนวนมากขึ้น

แม้ว่าตัวเลขจากตารางข้างต้นจะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและสัดส่วนครัวเรือนประมงในระดับต่างๆ ในช่วงเวลาเพียงหนึ่งทศวรรษ แต่ก็เป็นตัวเลขที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มและผลพวงของการเปลี่ยนแปลงในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา รวมทั้งสภาพปัจจุบันและความซับซ้อนที่เกิดขึ้นกับชาวประมงและชุมชนประมงชายฝั่งได้เป็นอย่างดี เห็นได้ชัดว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ใช่จะเป็น การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำ การทำประมงเชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรมแปรรูป ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีด้านประมง มีส่วนช่วยเปิดโอกาสให้กับกลุ่มชาวประมงบางกลุ่ม แต่ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ก็ได้สร้างและก่อภัยเป็นข้อจำกัดสำหรับกลุ่มชาวประมงอีกเป็นจำนวนมาก

การอภิปรายในหัวข้อที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงสังคมเทคโนโลยีและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำทั่วไป เชิงพาณิชย์ ส่งผลกระทบต่อชาวประมงและชุมชนประมงชายฝั่งอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง ภายใต้บริบทและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ข้างต้นนี้เอง ที่เราจะพิจารณาและทำความเข้าใจ สภาพและลักษณะการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบและปัจจัยที่เกิดขึ้น ตลอดจนการวิธีการและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำของชาวบ้านและชุมชนค่าโดยสาร ในส่วนต่อไป

3. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ปัญหาและการจัดการ

3.1 บ้านดาโตะ: การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ

แม้ว่าในหลายรัฐ การพัฒนาภาคปะรังและการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีนับแต่ปี 2500 จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนปะรังชายฝั่งในหลายฯ ด้าน เดสปาชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนและชาวปะรังในช่วงก่อนปี 2500 ก็หาได้เป็นวิถีชีวิตและชุมชนที่หยุดนิ่งและขาดปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก หลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อถือได้ ระบุอายุการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านดาโตะที่มีมาอย่างนานกว่า 200 ปี แต่เราไม่ทราบสภาพชีวิตความเป็นอยู่ในอดีตช่วงแรกๆ และพัฒนาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเท่าใดนัก

ความเป็นมาและประวัตินิเวศของชุมชน

ในช่วงต้นทศวรรษ 2440 รายงานของนักสำรวจชาวอังกฤษ (Skeat 1953) ซึ่งได้ไปเยี่ยมชมสุสานปั้นยังที่บ้านดาโตะ ไม่ได้พูดถึงลักษณะ ขนาดและชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนดาโตะเลย แต่ก็น่าจะเชื่อได้ว่าในช่วงก่อนปี 2398 ยังเป็นปีที่มีการเปิดประเทศาทำการค้ากับต่างชาติ ลักษณะบ้านดาโตะคงเป็นชุมชนปะรังเล็กๆ ความยึดหยุ่นในการตั้งถิ่นฐานของชาวปะรังที่ผันแปรไปตามการเคลื่อนย้ายและความผันผวนตามฤดูกาลของผู้ปลูกและสัตว์น้ำอื่นๆ และความเบาบางของประชากรตามชุมชนปะรังชายฝั่ง อาจเป็นตัวช่วยจำกัดการขยายและเพิ่มสมาชิกชุมชนไว้ได้ พอสมควร ระบบการผลิตของชุมชนดาโตะยังเป็นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็เชื่อว่าชุมชนจะได้เดี่ยวแยกออกจากชุมชนอื่นและไม่มีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ความเชื่อมโยงกับสังคมอื่นนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานความจำเป็น 2 ประการ

ความจำเป็นประการแรก เนื่องจากชุมชนปะรังมีระบบเศรษฐกิจฐานการผลิตที่พึ่งพาการจับสัตว์น้ำเป็นหลัก ขณะที่ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมไม่เอื้อต่อการเพาะปลูกด้านเกษตร ชุมชนจึงไม่สามารถพึ่งพาหรือเลี้ยงตัวเองได้ในด้านอื่นๆ เช่น ข้าว พืชผัก ผลไม้และสิ่งจำเป็นอื่นๆ ชาวบ้านจำเป็นต้องนำผลผลิตหรือสัตว์น้ำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนเกษตรอื่นๆ บนผืนแผ่นดินเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นในชีวิต ข้อจำกัดในการพึ่งพาตัวเองด้านเศรษฐกิจของชุมชนปะรังและความหลากหลายตามสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนเกษตรในภาคใต้ ทำให้ชุมชนปะรังได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ ‘ชุมชนเครือข่าย’ (จัตุรพิพัฒนาสุภาและพรพิไಡ เลิศวิชา 2537) ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันมายาวนานด้วย ผู้สูงอายุบ้านดาโตะยังคงจำกัดประสบการณ์ในการพายเรือทวนสายน้ำยามลึกเข้าไปตามชุมชนเกษตรอื่นๆ ที่ตั้งอยู่ตามสองฝั่งแม่น้ำ เพื่อเอาปลาแห้งและปลาเค็มไปแลกับข้าวสารและผลไม้ นอกจากนี้ ความจำเป็นต้องใช้รสดูไม้บางชนิด เช่น ไม้ไผ่เสาน้ำและไม้ตะเคียนที่ใช้ทำเรือชุด ทำให้ชาวบ้านต้องไปหาไม้และแลกเปลี่ยนสิ่งของกับชุมชนบันฝั่งและตามป่าเข้าเช่นเดียวกัน

ความจำเป็นประการที่สอง เกิดจากทำเลที่ตั้งของชุมชนในอ่าวน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของท่าเรือ และศูนย์กลางอำนาจการเมืองและการค้ามาตั้งแต่อดีต ความใกล้ชิดกับศูนย์อำนาจและการค้า ย่อมส่งผลกระทบต่อทางตรงและทางอ้อมต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนค่าโดยไม่มากก็น้อย ไม่ว่า จะเป็นการเกณฑ์แรงงาน ภาษี สงเคราะห์ความขัดแย้งทางการเมือง ตลอดจนความรุ่งเรืองและความเสื่อมของเมืองท่าและการค้าข้ามของเมือง ปัจจุบัน ความรวมศูนย์อำนาจการปกครองเข้าส่วนกลางและการลดทอนอำนาจเจ้าเมืองปัตตานีให้อยู่ในรูปของเขตการปกครองย่อยๆ ทำให้บ้านดา โต๊ะตากอยู่ภายใต้การดูแล เจ้าเมืองยะหริ่ง ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างบ้านดาโต๊ะกับเจ้าเมืองยะหริ่ง มีมาอย่างต่อเนื่องและปรากฏให้เห็นในลักษณะต่างๆ เช่น การก่อสร้างมัสยิดของเจ้าเมือง ในหมู่บ้าน การใช้ที่ดินที่บางส่วนของหมู่บ้านเป็น กุบอร์ หรือสุสานฝังศพของเจ้าเมืองและญาติ การใช้ชัยหาดและป่าชายเลนใกล้หมู่บ้านเป็นที่พักผ่อน ล่าสัตว์และจับสัตว์น้ำของเจ้าเมืองในบางโอกาส การขอความช่วยเหลือในปัญหาต่างๆ ของชาวบ้านกับเจ้าเมือง ตลอดจนรวมถึงความรู้สึกผูกพันและเป็นฐานเดียวกับบ้านกับการเมืองท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากเจ้าเมือง มาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม แม้ชุมชนบ้านดาโต๊ะมีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นและสังคมภายนอกและเป็นชุมชนที่พึ่งพาและเลี้ยงดูเองไม่ได้ในด้านการผลิต แต่ก็ยังมีลักษณะเป็นชุมชนที่มีระบบการผลิตแบบยังชีพเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคและสิ่งจำเป็นพื้นฐานเป็นสำคัญ เครื่องมือ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำยังเป็นแบบง่ายๆ อาศัยแรงลมและกำลังมนุษย์เป็นหลัก เช่น เรือใบ เรือพายและอุปกรณ์จับปลาพื้นบ้านแบบง่ายๆ ข้อจำกัดของเทคโนโลยีการผลิต การขยายตัวการค้าที่จำกัดจำกัด เช่น ประกอบกับโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองโดยรวมที่ไม่เอื้อต่อการขยายตัวการผลิตและการสะสมความมั่งคั่ง เป็นปัจจัยจำกัดการขยายและการเปลี่ยนแปลงการผลิตที่สำคัญ ลักษณะการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสัตว์น้ำและป่าชายเลนของชุมชนบนฐานการผลิตแบบยังชีพจึงตั้งอยู่บนหลักการตามความจำเป็นเพื่อบริโภคและความต้องการพื้นฐาน เป็นหลัก ความเชื่อในหลักการศาสนาที่ถือว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวม ผนวกกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับทะเลและป่าชายเลน เช่น พิธีกรรมและการสักการะอำนาจและสิงศักดิ์ สิทธิ์ในทะเล ความเชื่อเรื่องในพลังอำนาจของสิงศักดิ์สิทธิ์ สิ่ลีลับตาและผีชนิดต่างๆ รวมทั้ง ยันต์ เลดา (ผีในท้องทะเล) น่าจะมีส่วนช่วยจำกัดการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติไว้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ ธรรมเนียมด้านศาสนาและประเพณีงานเลี้ยงต่างๆ ตลอดจนวัฒนธรรมที่เน้นการแบ่งปันและช่วยเหลือกันและกันของชุมชนมุสลิมก็มีส่วนช่วยควบคุมความแตกต่างด้านฐานะความเป็นอยู่และส่งเสริมความสมัครสมานของชุมชนไว้ได้พอสมควร

การเปิดประเทศและการขยายตัวด้านการค้าตั้งแต่ปี 2398 ภายใต้แรงกดดันของอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจต่างๆ ที่เพื่อเปิดตลาดการค้าและการซ่อมทรัพยากรของแต่ละประเทศ คงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนประมงภาคใต้และบ้านดาโต๊ะโดยทันที เมื่อกับชุมชนและหมู่บ้านเกษตรอื่นๆ ในภาคกลาง แต่การขยายตัวของกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ภาคใต้ เช่น การทำเหมืองแร่ การเข้ามาลงทุนของคนจีนและนักลงทุนจากญี่ปุ่น การจัดระเบียบการปกครองรวมศูนย์ การปรับปรุงระบบภาษี การลดอำนาจของเจ้าท้องถิ่นและความขัดแย้งทางการเมือง ส่งผลให้ตลาดการซื้อขายสินค้า อาหาร รวมทั้งตลาดของสัตว์น้ำขยายตัวมากขึ้น และผลักดันให้ชุมชนประมงในที่ต่างๆ ขยายการผลิตและการจับสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นด้วย ในช่วงกลางทศวรรษ 2440 ผลผลิตและส่วนเกินจากชุมชนชายฝั่งที่เคยมีค่าเฉลี่ยในการใช้บริโภคและแลกเปลี่ยนสิ่งจำเป็น เช่น ปลาแห้งและปลาเค็ม เริ่มมีราคาค่า่งวด เป็นที่ต้องการของตลาดที่ไอล์ (Skeat 1953) และสามารถนำไปขายเพื่อซื้อสินค้าที่ต้องการในตลาดได้ การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำและสภาพชุมชนชายฝั่งที่ต้องพึ่งพาการแลกเปลี่ยนข้าวของและสินค้าอื่นๆ จากภายนอกและมีความอ่อนไหวต่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าค่อนข้างมากอยู่แล้ว น่าจะทำให้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตยังชีพไปสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย และกระบวนการถูกผนึกรวมเข้ากับกลไกและตลาดการค้าภายนอกของชุมชนประมงชายฝั่ง เกิดขึ้นในอัตราที่เร็วกว่าชุมชนเกษตรอื่นๆ

ในช่วงทศวรรษ 2460 ชุมชนบ้านดาโต๊ะเริ่มขยายตัวและมีคนจากชุมชนใกล้เคียงอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนกันมากขึ้น แรงจูงใจสำคัญคือ ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำและตลาดสัตว์น้ำที่กำลังขยายตัว ชาวบ้านดาโต๊ะวัย 70-80 ปีหลายคน พูดถึงอ่าวปัตตานีซึ่งเมื่อ 60-70 ปีก่อนเป็นอ่าวที่ทึ่กว้างและน้ำลึกมากและมีปลาอยู่ชุกชุม ปลาเหล่านี้มีชื่อเป็นภาษาถิ่นและหลายชนิดที่สูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น ปลาอาไน ปลาดีอรอ ปลาสือลาดวิน ปลาเกง ปลาดูรีนูจน ปลาจือมือ และ ปลาดูบ (เป็นปลาตัวใหญ่ขนาดขากาน) นอกจากนี้ก็ยังมีปลาอื่นๆ เช่น ปลากระบอก (ตัวใหญ่ขนาดลำแขền) ปลาจาระเม็ด ปลากระพง ปลาดูกและปลาเก้า ซึ่งปลาสองชนิดหลังชาวบ้านไม่ยอมบริโภคกันนัก สัตว์น้ำอื่นๆ ก็มีอยู่มากเช่นกัน เช่น กุ้งกรามและกุ้งขาวซึ่งสามารถหาและจับได้ง่ายๆ ตามริมหาด ส่วนบุเดจจะมีขนาดใหญ่ หาได้ทั่วไปและไม่มีราคานัก เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์น้ำกัน ได้แก่ awanด้ายที่ชาวบ้านถักกันเองด้วยมือ awanด้ายนี้จะมีตาหวานกาวในญี่ก่อ ขนาดตาหวานในปัจจุบัน บางชนิดมีขนาดตาหวานถึง 4 นิ้ว เนื่องจากปลาที่จับมีขนาดใหญ่

ส่วนเรือที่ใช้จับสัตว์น้ำ ถ้าเป็นการออกไปจับสัตว์น้ำนอกฝั่ง ชาวบ้านจะใช้ เรือกอและขนาด 10-14 เมตร เป็นเรือที่อาศัยแรงคน(พาย)และแรงลม(ใบเรือ) เพื่อออกไปจับผูง ปลา กัมบอง หรือปลาดูบ บริเวณนอกเขตชายฝั่ง การออกทะเลแต่ละครั้งต้องอาศัยลูกเรือ 12-18 คนและมีรัศมีการออกไปจับสัตว์น้ำในระยะห่างจากฝั่ง ตั้งแต่ 2-3 กิโลเมตร ไปจนถึง 10-15 กิโลเมตร แล้วแต่เวลา ผูงปลาจะมีอยู่ตรงไหน การออกจับปลาจะทำในเวลากลางคืนเดือนมีด ส่วนลูกเรือมีทั้งที่เป็นญาติและเป็นเพื่อนบ้านกัน ระบบและขั้นตอนการออกทะเลจับสัตว์น้ำจำเป็นที่ลูกเรือและเจ้าของเรือต้อง

ทำงานร่วมมือกันใกล้ชิดและระบบความสัมพันธ์นี้ส่งผลต่อการร่วมมือทำงานในกิจกรรมอื่นๆด้วย เช่น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การไปร่วมงานเลี้ยง งานบุญและพิธีกรรมอื่นๆ เป็นต้น เว็บประเทอื่นๆ ที่ชาวบ้านใช้จับสัตว์น้ำในอ่าว ได้แก่ เว็บมะ (เรือขุด) และเรือพายขนาดเล็ก ซึ่งยาวตั้งแต่ขนาด 3-4 เมตรไปจนถึงขนาด 6-10 เมตร) เรือเหล่านี้ อาศัยคนทำงานลำละ 1-4 คน ชาวบ้านจะใช้เรือพากน้ำ จับสัตว์น้ำในอ่าวและบริเวณใกล้ๆ ฝั่ง ส่วนแบบขายฝั่งน้ำตื้นและบริเวณปากน้ำลำคลอง ก็จะมีชาวประมง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและผู้มีฐานะยากจน ใช้เครื่องมือประมง เช่น แทะ เบ็ดราว awanpu อาบปลาหมึก รากา(รุนกุ้งเคย) ใช้ ลอบและเครื่องมือประมงพื้นบ้าน(ประจ่าที่)อื่นๆ ในการจับสัตว์น้ำ

ความเสี่ยงต่อคลื่นลม ดินฟ้าอากาศ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจลึกลับและความยิ่งใหญ่ของทะเล ตลอดจนความผันผวนและความไม่แน่นอนของสัตว์น้ำ ทำให้ชาวบ้านบางคนที่มีทักษะและความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำมีบทบาทและความสำคัญในชุมชน เช่น ยาและซึ่งเป็นผู้มีความรู้ในการสังเกตสัตว์น้ำและแหล่งที่อยู่สัตว์น้ำ สภาพพื้นที่อากาศและทิศทางการเดินเรือในการออกไปจับฝูงปลา นอกจากนี้จากการทำงานที่เป็นผู้ควบคุมดูแลการจับสัตว์น้ำแล้ว ยาและมักจะเป็นเจ้าของเรือด้วย ความรู้และทักษะอื่นๆ ก็มีความสำคัญไม่น้อย เช่น ชาวบ้านที่มีทักษะความชำนาญในการใช้หู พง และสังเกตการเคลื่อนไหวของสัตว์น้ำ ตลอดจน บอหนอ ผู้มีความรู้ในเรื่องเวทย์มนตร์คถา เพื่อบรรเทาและปัดเป้ายันตรายต่างๆในการออกทะเลและการประกอบพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องด้วย นอกจากนี้ ลักษณะของกิจกรรมเศรษฐกิจและการครอบครองและควบคุมเครื่องมือและปัจจัยการผลิตก็มีความสำคัญในการตัวกำหนดฐานะและบทบาทของสมาชิกในชุมชน ในชุมชนประมง เรือกอและที่ใช้ออกจับสัตว์น้ำนักฝั่งจะมีจำนวนไม่มากและชาวบ้านที่มีฐานะเท่านั้นถึงจะเป็นเจ้าของเรือได้ สำหรับบ้านด้าโตะ ในอดีตมีเรือกอและที่ใช้ออกไปจับปลาทุ่ปะมาณ 40 ลำ ผู้ชายส่วนใหญ่จะทำงานออกไปจับสัตว์น้ำในทะเล ขณะที่งานของผู้หญิงจะเป็นกิจกรรมต่างๆ บันฝั่ง เช่น การตันลมอาหาร การแปรรูปและการค้าขายสัตว์น้ำ

ในระดับประเทศไทย รัฐบาล ได้ให้ความสำคัญตัวและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของประเทศไทยเป็นชาติ-รัฐ อำนาจการควบคุมทรัพยากรของเจ้าห้องคืนเริ่มถูกลดทอนและลดลง ขณะที่ระบบการรวมศูนย์การปกครองทำให้อำนาจควบคุมทรัพยากรของรัฐจากส่วนกลางเพิ่มความสำคัญมากขึ้น (เสน่ห์ จามาริกและยศ สันตสมบติ 2536:87-96) แต่ก็หมายถึง ยังยอมรับสิทธิและการใช้ประโยชน์ตามธรรมเนียมของชาวบ้านอยู่ ในช่วงปี 2480-2500 แรงกดดันจากขยายอำนาจรัฐ การขยายเส้นทางรถไฟในภาคใต้ ราคาอาหาร สินค้าและข้าวของเครื่องใช้ที่ราคาแพงขึ้นในช่วงสงครามโลก การปรับปรุงและสร้างถนนเชื่อมหมู่บ้านชายฝั่งในจังหวัดปัตตานี ของทหารญี่ปุ่นและการขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำช่วงสงครามโลก ทำให้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ และกระบวนการแปรรูปทรัพยากรเป็นสินค้าเพื่อขาย (commercialization of natural resources)

ของชุมชนประมงรอบอ่าว เช่น สัตว์น้ำ กุ้งแห้ง ปลาเค็ม กะปิ เกลือก ไม้ไก่ กาก เปลือกไม้และข้าว ขยายตัวมากยิ่งขึ้น

การขยายตัวระบบการผลิตเพื่อขายและกระบวนการแปรทัพยากรครองชาติให้เป็นสินค้า ซึ่งหมายถึงการแปรรูปทรัพยากรที่เคยมีค่าในการใช้บริโภค (use value) มาเป็นสินค้าที่มีราคาใน การแลกเปลี่ยนซื้อขาย (exchange value) ในตลาดที่มีสินค้าให้เลือกไม่จำกัด ทำให้ความคิดความ เชื่อในการใช้ประโยชน์และรูปแบบการพึงพิงทรัพยากรของชาวบ้านและโครงสร้างความสัมพันธ์ใน ชุมชนประมงเปลี่ยนแปลงไป

ในช่วงต้นศตวรรษ 2480 เอกชนที่ได้รับสัมปทานจากรัฐเริ่มเข้ามาตัดไม้ในป่าชาย ลนบนแหลมตาชี้และบริเวณกันอ่าว เพื่อเผาทำถ่าน ขณะเดียวกันความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ และการขยายตัวของตลาดผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำแปรรูป โดยเฉพาะกุ้งแห้ง ได้กลายเป็นจุดดึงดูดให้คน จีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดาโตะเพื่อทำกุ้งแห้งส่งออกไปขายในที่ไกลๆ รายได้จากการขายสัตว์น้ำ ฟืน เปลือกไม้ ปลาแห้งและกุ้งแห้งสามารถนำไปจ่ายซื้อสิ่งของที่จำเป็นและไม่จำเป็นในตลาด สร้าง ผลให้การทำประมงขยายตัวเพิ่มขึ้น ขณะที่ชุมชนดาโตะมีขนาดเพิ่มขึ้นตามลำดับ จากการสอบ ถตามชาวบ้านสูงอายุพอจะประมาณได้ว่าในช่วงปี 2480 มีบ้านเรือนตั้งอยู่ที่บ้านดาโตะราว 50-60 หลังคาเรือนและได้เพิ่มเป็นประมาณ 100 ครัวเรือนในช่วงปี 2500 การขยายตัวของชุมชนเกิดขึ้นทั้ง จากการเพิ่มขึ้นของประชากรตามธรรมชาติและการอพยพถิ่นฐานมาจากที่อื่น โดยที่แรงดึงดูดที่ สำคัญของชุมชนดาโตะก็คือความอุดมสมบูรณ์และความสะดวกในการจับสัตว์น้ำในทะเล

วงจรการผลิตของชุมชนประมงดาโตะและตลาดภายนอกซึ่งถูกเชื่อมโยงและผนึกกันเข้า ด้วยกันโดยพ่อค้าห้องถิน พ่อค้าคนจีน เครื่อข่ายการตลาดและเส้นทางคมนาคม ทำให้รูปแบบการ สะสมทรัพย์สินและลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ในอีกด้านหนึ่ง ประเพณีการ ซวยเหลือและกลไกการแบ่งปันกันในชุมชนเริ่มลดความสำคัญลงไป ผู้สูงอายุในชุมชนพูดถึงธรรม เนียมการให้และแบ่งปันสัตว์น้ำกันในหมู่ชาวประมง (โดยเฉพาะการแบ่งสัตว์น้ำที่จับได้ให้กับเพื่อน บ้านที่ยากจน) ที่เริ่มเปลี่ยนไปหลังจากที่พ่อค้าจีนนำอาหาชั้งมาใช้ในการซื้อขายสัตว์น้ำ ในขณะที่ ซ่องทางและโอกาสการสะสมทุนและทรัพย์สินของชาวบ้านชุมชนรอบอ่าวที่เปิดกว้างมากขึ้น โดย เฉพาะในกลุ่มคนที่มีฐานะและบทบาทสำคัญในชุมชน (เช่น ผู้มีฐานะและมีทุน ผู้มีทักษะความ ชำนาญและผู้นำชุมชน) แม้ว่าจะมีชาวประมงที่ยากจนบางคนสามารถกระตับความเป็นอยู่ให้ดี ขึ้นได้ด้วยความอดทนและขยันขันแข็งก็ตาม ในช่วงก่อนปี 2500 ชาวบ้านยากจนที่ขาดแคลนหรือ ไร้เครื่องมือและปัจจัยการผลิตที่สำคัญมีปรากฏเป็นกลุ่มก้อนแล้ว ในอีกด้านหนึ่งนั้น การเข้ามาของ พ่อค้าจีนและการขยายตัวของเครื่อข่ายการค้าขาย ได้ลดบทบาทและความสำคัญของการค้าขาย (สัตว์น้ำ) ของผู้คนในชุมชนลงไป ขณะเดียวกันชุมชนได้ขยายตัวขึ้น ควบคู่ไปกับโครงสร้างอาชีพและ กิจกรรมเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น เช่น งานรับจ้าง การค้าขายและร้านค้า

บ้านดาโตะในบริบทการพัฒนาประเทศ

นโยบายการพัฒนาปัจจุบันของรัฐและ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในช่วงหลังปี 2500 ส่งผล และผลักดันให้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหลากหลายและการจับสัตว์น้ำของชาวบ้านดาโตะ ที่ความเข้มข้นมากขึ้น จนนำไปสู่ปัญหาและความกดดันใหม่ๆ ที่ชาวบ้านต้องเผชิญในเวลาต่อมา การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในช่วงนี้ คือการพัฒนาด้านเทคนิคการผลิตและการจับสัตว์น้ำภายใต้นโยบายและแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐที่มุ่งส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออกและการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ นอกเหนือไปจากการพัฒนากิจการและเครื่องมือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่และขนาดกลางที่ได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วตั้งที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อน การใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อนเรือเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำ ก็ได้รับการยอมรับและแพร่หลายไปในหมู่ชุมชน ปัจจุบันหลายแห่งอย่างรวดเร็ว รวมทั้งชุมชนปะงงรอบอ่าวปัตตานีด้วย

แม้ว่าในช่วงทศวรรษ 2490 จะได้มีความพยายามนำเครื่องยนต์มาประยุกต์ใช้กับเรือบ้าง แล้วก็ตาม ในช่วงแรกๆ ของการเปลี่ยนแปลงนี้ ชาวบ้านบางคนปัจจุบันนำเครื่องยนต์มาประยุกต์ใช้กับเรือบ้าง ขนาด 10-14 เมตร โดยใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อนแทนที่การใช้แรงพายและใบเรือ ความสะดวกและประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำที่สูงขึ้นทำให้จำนวนเรือติดเครื่องยนต์และชาวบ้านหันมาทำประมงเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การปัจจุบันปัจจุบันและความเป็นเจ้าของเรือก็และติดเครื่องยนต์นี้จะจำกัดอยู่ในเฉพาะชาวปะงงและผู้นำชุมชนที่มีฐานะและ มีอิทธิพล บางคนเท่านั้น ในระยะต่อมาระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ในหมู่ลูกเรือและเจ้าของเรือเริ่มเป็นปัญหาและสร้างความไม่พอใจในกลุ่มทำประมงตัวยกัน ทำให้ชาวประมงบางส่วนเริ่มหันไปลงทุนปัจจุบันและนำเข้าเครื่องยนต์มาใช้กับเรือขนาดเล็กมากขึ้น ขณะที่การขยายตัวของเรือประมงพาณิชย์(อวนรุนแรงลากและอวนล้อม) หันขนาดกลางและใหญ่ ภายใต้การสนับสนุนนโยบายการพัฒนาของรัฐ ในช่วงเวลาเดียวกัน ส่งผลให้มีการกวาดจับสัตว์น้ำของคนทำให้สัตว์น้ำ โดยเฉพาะปลา ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

ในช่วงปี 2500-2510 ปัญหาเหล่านี้ทำให้การทำประมงนักชายนั่งด้วยเรือกอและขนาด 10-14 เมตร เครื่องมือการจับปลาโดยอวนล้อม ระบบลูกเรือและการรวมกลุ่มทำประมงร่วมกันลดความสำคัญลงและสูญหายไปในที่สุด ขณะที่ชาวบ้านเริ่มหันไปใช้เรือกอและ หรือห้ายตัดขนาดเล็ก 5-8 เมตรติดตั้งเครื่องยนต์และอูกจับสัตว์น้ำด้วยตัวเอง ควบคู่ไปกับการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ ประมงใหม่ๆ กันมากขึ้น เช่น การใช้อวนในล่องซึ่งมีประสิทธิภาพสูงกว่าแทนอวนถัก อวนลอยชนิดต่างๆ และเทคนิคการใช้อวนรุนโดยเรือติดเครื่อง เป็นต้น สำหรับชาวบ้านดาโตะจำนวนไม่ใช่น้อย การปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้ทันสมัยหมายถึงความจำเป็นต้องก้าวเข้าสู่ระบบการกู้หนี้ยืมสินจากพ่อค้าหรือเจ้าแก่ ผู้นำและผู้มีฐานะในชุมชน แม้จะมีชาวประมงที่ยากจนบางส่วนที่ยังใช้เครื่องมือและวิธีจับสัตว์น้ำแบบดั้งเดิม เช่น การเดินลุยโคลน ใช้เบ็ด ใช้และลอบหากินในบริเวณน้ำตื้น ขณะที่บางส่วนยังใช้เรือพาย(เรือขุดและเรือห้องเปน)จับสัตว์น้ำตามชายฝั่นน้ำตื้นและปากน้ำ/ลำ

คลองอย่างไรก็ตาม ชาวประมงกลุ่มนี้ลดจำนวนลงเรื่อยๆ แม้ว่าตัวเลขเกี่ยวกับจำนวนครัวเรือนและเรือประมงประเภทต่างๆ ในพื้นที่จะไม่มี แต่รายงานการสำรวจทั่วประเทศปี 2510 และปี 2519 ระบุถึงจำนวนเรือพายเรือแกรที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันเครื่องยนต์มีจำนวนเพิ่มขึ้น จาก 18,871 เป็น 20,768 ลำ (กรมประมง 2524)

ประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้น ทำให้ผลผลิตและราคาสัตว์น้ำดูจะเป็นแรงดึงดูดสำคัญและทำให้ชาวประมงชายฝั่งและเรือขนาดเล็กติดเครื่องเพิ่มจำนวนขึ้น ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ผู้ใดและชาวบ้านสูงอายุระบุถึงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนประมงรอบอ่าวฝั่งที่ดีขึ้น บ้านดาโตะมีผู้คนทั้งจากชุมชนใกล้เคียงและห่างไกลอยู่มาตั้งต้นฐานเพิ่มขึ้น โดยมีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำและความหลากหลายในการจับสัตว์น้ำในอ่าวเป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญ การขยายตัวของเรือติดเครื่องขนาดเล็กที่หลายคนสามารถเป็นเจ้าของได้เอง ทำให้การทำการประมงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับโชค ทักษะความชำนาญและความอดทนแต่ละคน โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ใดและผู้เชี่ยวชาญ หรือ ยื้อแย่งอีกต่อไป

การเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต การปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตและปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้เพิ่มขึ้นเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการขยายตัวของตลาดและความต้องการสัตว์น้ำจากชุมชนอื่นๆ ทั้งใกล้และไกล การพัฒนาเครื่องข่ายการขนส่งและการคมนาคมทางบกตามแผนพัฒนาของรัฐช่วยกระจายและเคลื่อนย้ายผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำไปได้กว้างขวางมากขึ้น ขณะที่โครงสร้างและระบบตลาดได้ขยายเครือข่ายเชื่อมโยงชุมชนประมงให้ผูกติดกับกลไกตลาดของประเทศไทยและตลาดโลก การดำรงชีพและวิถีชีวิตทั้งในด้านการผลิตและบริโภคของชุมชนประมงรอบอ่าวถูกกำหนดโดยปัจจัยภายนอกมากยิ่งขึ้น (จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ของชุมชนประมงใกล้เคียงได้จาก Fraser 1690 และ Fraser 1966) ชุมชนประมงที่อาศัยการจับสัตว์น้ำเป็นหลักเข่นบ้านตามท้องที่ไม่เพียงแต่พัฒนาเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น หากยังได้มีการปรับเปลี่ยนและริเริ่มทำกิจกรรมเศรษฐกิจใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อหารายได้เสริมเพิ่มขึ้นด้วย เช่น การเปลี่ยนกิจกรรมทำข้าวเกรียบปลาเพื่อบริโภคมาเป็นอุดสาครรวมครัวเรือนเพื่อขาย การนำปูตัวเล็กๆ ที่จับได้มาต้มและแกะเนื้อปูขาย เป็นต้น

ระบบการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตไปสู่การผลิตเพื่อตลาดของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อนปี 2500 และการจับสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นและการมุ่งใช้และกอบกิยทรัพยากรจากทะเลและทรัพยากรอื่นๆ อย่างไม่จำกัด จึงเป็นปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับ เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย นอกจากนี้ การใช้เรือติดเครื่องยนต์ที่ได้ถูกพัฒนาเป็นเครื่องมือการผลิตที่สำคัญของทุกครัวเรือนประมง ได้ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์การผลิตแต่เดิมที่เคยร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดในการพายเรือและช่วยกันจับสัตว์น้ำแปรรูปไปสู่ความเป็นปัจเจกชนมากขึ้น ความสำเร็จและล้มเหลวในการจับสัตว์น้ำจึงขึ้นอยู่กับทุน ทักษะ ความสามารถ และความอดทนของชาวประมงแต่ละคนเป็นหลัก ความเป็นปัจเจกชนและความสัมพันธ์สังคมที่

เปลี่ยนไปทำให้การแข่งขันใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแหล่งเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งอื่นๆ ทวีความเข้มข้นมากขึ้น พร้อมๆ กันไปกับ ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ เช่น การขยายตัวการศึกษา บริการสาธารณสุขและกระแสความเครื่องครัดในหลักการศาสนาอิสลาม (Islamization) ของชุมชนรอบอ่าว ประเพณี ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิพลลัทธิ์และพิธีกรรมเกี่ยวกับทะเลและทรัพยากรชายฝั่งอื่นของชุมชนได้ลดความสำคัญและคลายความกลั้งลงไปด้วย

ทรัพยากรทะเลซึ่งกล้ายเป็นทรัพยากร เปิด ที่ควรจะใช้ประโยชน์อย่างไรก็ได้ ก็ดูจะช่วยเสริมลักษณะปัจเจกชนของชาวประมงให้เข้มข้นมากขึ้น วิถีการผลิตชุมชนประมงไม่มีระบบหรือกลุ่มร่วมมือในการทำงานเหมือนระบบการผลิตของชุมชนเกษตรเพาะปลูก ทำให้รูปแบบการใช้ทรัพยากรแบบ มือคราวยาสัวได้ساواເກົດເຊື້ນໄດ້ງ່າຍກວ່າระบบการผลิตอื่นๆ ແຕ່ ນີ້ໄມ້ໃຫ້ຂອສຽບທີ່ຕາຍຕົວ ເພວະໝຸມນີ້ປະມານີ້ທີ່ອື່ນໆ ທີ່ໄດ້ພັນນະບັບການຈັດການທັງພັນກັນຂຶ້ນມາແລະສາມາດປັບປຸງໄປໆໃຫ້ເຂົ້າກັບການປະມານີ້ທີ່ເກົດເຊື້ນໄດ້ກົມ້ອງເຊັ່ນກັນ

ปัญหาและการปรับตัว

การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีสิ่งส่งผลกระทบต่อการใช้พื้นที่และอาณาเขตการจับสัตว์น้ำของชุมชนด้วยด้วย ดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า ผลพวงของดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศบนพื้นฐานของการมุ่งใช้ทรัพยากรเพื่อผลักดันการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการส่งออก ทำให้การพัฒนาการด้านประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำของเรือประมงพาณิชย์เพิ่มสูงขึ้น การลูกค้าและการลงเม็ดกากหอยเช้ามาจับสัตว์น้ำในเขตชายฝั่งโดยเรือประมงพาณิชย์ ทำให้สัตว์น้ำเขตชายฝั่งปัตตานีลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ชาวประมงบ้านด้าด้วยและชุมชนประมงอื่นๆ รอบอ่าวที่มีชื่อ จำกัดด้านทุนและเทคโนโลยีและเคยพึ่งพาแหล่งจับผูงปลาในเขตชายฝั่ง เช่น ปลาทู จึงต้องเลิกการออกเรือไปจับผูงปลาในทะเลและหันมาทำการประมงในอ่าวปัตตานีมากขึ้น อ่าวปัตตานีซึ่งอดีตเคยแต่เป็นแหล่งจับสัตว์น้ำช่วงฤดูมรสุมและเป็นที่พึ่งพิงชาวประมงที่ยากจนและไม่มีโอกาสออกไปจับสัตว์น้ำในทะเลนอก จึงได้กลับเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำสำคัญแห่งเดียวที่คลาคล้ำไปด้วยเรือประมงขนาดเล็กขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์ของชาวบ้านด้าด้วยและชาวประมงรอบอ่าวทุกชุมชนด้วย ความจำเป็นต้องหันมาพึ่งพาทรัพยากรจากอ่าวเดียวกันอย่างเข้มข้นนี้ เกิดพร้อมๆ กันไปกับการท่องเที่ยวรวมเนียมการใช้ประโยชน์ร่วมกันตามความจำเป็นในระบบการผลิตยังชีพที่ค่อยๆ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ที่มีประสิทธิภาพเพิ่มสูงขึ้นและการประากูรตัวของบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในด้านนี้ ทั้งนี้ ความต้องการของตลาดโลกที่ต้องการสัตว์น้ำสดและคุณภาพดี ทำให้ชาวประมงหันมาใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรที่ทันสมัยมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ความต้องการของชาวบ้านด้าด้วยและชาวประมงที่ยากจน ที่ต้องการใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน ยังคงมีอยู่ ทำให้เกิดความตัดสินใจที่ต้องการปรับตัวและรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ตารางที่ 13: แสดงชนิดและประเภทสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี

ประเภทสัตว์น้ำที่พบในอ่าว	ชื่อสัตว์น้ำ
ปลา 121 ชนิด	ปลากระบอก ปลาเป็น ปลาดุกทะเล ปลากระพง ปลาเก้า ปลาดุกทะเล ปลากระเบน ปลาหมอเทศ ฯลฯ
ปู 5 ชนิด	ปูม้า ปูดำ ปูหิน ปูแม่ ปูใบ
กุ้ง 3 ชนิด	กุ้งแซบวัย กุ้งกุลาดำ กุ้งขาว
หอย 6 ชนิด	หอยเครื่อง หอยแมลงภู่ หอยลังษ์ หอยหวาน หอยกาก หอยลังษ์
สัตว์น้ำที่ลดน้อยและสูญพันธุ์	ปลาจาระเม็ด ปลาหมึก ปลาอินทรี ปลาภูเขา ปลากระเบน กุ้งก้ามกราม กุ้งมังกร ปลาพะยูน ปลาโลมา ปลาฉลามนูนใหญ่ ปลาหัวแบบด่าง ปลาโงเงกหลวย ปลาอีปูดขาว ฯลฯ

ที่มา: นูกูล วัตตนาภูลและคณะ 2537 และข้อมูลจากการสอบถามชาวบ้าน

ตารางที่ 14: แสดงปัญหาและการเปลี่ยนแปลงสัตว์น้ำที่จับได้ในทศนักษัตรประจำปี

ชาวประจำ หมู่บ้าน	ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ต่อครัว		สาเหตุสำคัญ ที่สัตว์น้ำลดลง
	อดีต	ปัจจุบัน	
ดาเตี๊ยะ	50 กก.	5-7 กก.	คนทำประมงเพิ่มขึ้นและมีเรืออวนรุนเข้ามาจับสัตว์น้ำเขตชายฝั่ง
บุดี	50-100 กก.	4-5 กก.	คนทำประมงเพิ่มขึ้นและมีเรืออวนรุนเข้ามาจับสัตว์น้ำเขตชายฝั่ง
ตันหยงลูโล	20-30 กก.(กุ้ง)	3-4 กก.(กุ้ง)	คนทำประมงเพิ่มขึ้น

ที่มา: จรมัน ว่องวิทย์และคณะ 2528: 38

ในช่วงหลังปี 2520 การใช้เครื่องยนต์และเครื่องมือจับปลาที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น การเพิ่มขึ้นของประชากรและการจับสัตว์น้ำเชิงพาณิชย์ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องหลายทศวรรษ ได้ส่งผลให้อ่าวปัตตานีที่ได้ชื่อว่าเป็นอ่าวที่มีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์เริ่มประสบภาวะเสื่อมทราม ปริมาณสัตว์น้ำที่ลดน้อยลง (ดูตารางที่ 13 และ 14 ประกอบ) ได้กล้ายเป็นเรื่องที่ชาวบ้านพูดคุยกันด้วยความวิตกกังวลมากและบ่นอยู่บ่อยๆ จำนวนครัวเรือนประจำและความเข้มข้นในการจับสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชัยฝั่งและความยากลำบากในการจับสัตว์น้ำของชาวบ้าน ปู ปลา กุ้งและสัตว์น้ำอื่นๆ มีจำนวนลดลงและชาวบ้านใช้เวลาจับสัตว์น้ำมากขึ้น สัตว์น้ำบางชนิดสูญพันธุ์ นอกจากนี้ แรงกดดันและการแข่งขันแก่งแย่งทรัพยากรสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้น ผนวกกับปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นและความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในอ่าวไทยที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เรือประมงอวนรุนอวนลากลະเมิดกูญหมายเข้ามาลักลอบจับสัตว์น้ำในอ่าวและในบริเวณชายฝั่ง 3 กิโลเมตรบ่อบอยมากขึ้น ชาวบ้านและผู้นำด้วยความบุกเบิก ได้เริ่มเข้าก้าวต่อต้านการจับสัตว์น้ำชายฝั่งและรากล้าในพื้นที่อ่าวมากขึ้น ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2510

เป็นต้นมา ภารกุลล้าเข้ามาในอ่าวของเรือ眷รุน ได้สร้างความเสียหายให้กับเครื่องมือประมงและทำให้สัตว์น้ำชายฝั่งลดน้อยลงไปอย่างรวดเร็วด้วย

ทรัพยากรในอ่าวที่หลายคนเคยถือกันว่าเป็นของส่วนรวมที่พระเจ้าให้กับทุกคน กลับเป็นทรัพยากรที่กลุ่มคนที่มีทุน อำนาจและอิทธิพลสามารถครอบครองเอาประโยชน์ได้มากกว่า ปัญหาการใช้ทรัพยากรเปิด เช่น สัตว์น้ำในทะเล ภายใต้เงื่อนไขระบบการผลิตทุนนิยมที่เน้นการผลิตเพื่อขาย และการแข่งขันเพิ่มผลผลิตโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบใดๆ จึงนำมาซึ่งความขัดแย้งและการแย่งชิง ทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งที่ร่อยระหวและเสื่อมโกรลังไปทุกขณะ

ปฏิกริยาและการปรับตัวของชาวบ้านด้วยที่ เชิญน้ำกับสถานการณ์ของทรัพยากรที่จำกัดและร่อยระหว ภายใต้เงื่อนไขความต้องการและปัญหาการแก่งแย่งจับสัตว์น้ำที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกขณะนี้ มีหลายลักษณะด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มต่อต้านและการเรียกร้องให้รัฐจับกุมผู้คนที่กระทำการผิดกฎหมาย จนถึงขนาดมีการเชิญน้ำและใช้ความรุนแรงในที่สุด การกู้หนี้มิสินและการทำงานหรือกิจกรรมหารายได้เสริมจนเจื่อครอบครัวซึ่งกลับเป็นสิ่งจำเป็น ภายใต้ภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจและกระแสอิทธิพลของกรุงเทพมหานคร อาชีพการทำงานในหมู่บ้านหลากหลายมากขึ้น งานรับจำจ้างกลายเป็นอาชีพหลักของบางครอบครัว หนี้สินเริ่มเรื้อรัง ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาการกู้เงินนอกจากและระบบการซื้อขายผ่านคนกลางหรือเต้าเก๊ในหมู่บ้าน หนุ่มสาวต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านตามโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองหรือประเทศมาเลเซีย

ในช่วงปี 2524-2537 จำนวนชาวประมงในชุมชนรอบอ่าวลดน้อยลง จากจำนวนประมาณ 2,000 ครัวเรือน เป็น 1,800 ครัวเรือน (ดูตารางที่ 15) สัดส่วนของครัวเรือนประมงต่อกรุ้วเรือนหั้ง หมดลดลงจากร้อยละ 58 เป็นร้อยละ 39 ส่วนใหญ่จำนวนครัวเรือนประมงในชุมชนต่างๆ มีแนวโน้มลดลงหั้งสิ้น แต่ในเขตตำบลแหลมโพธิ์ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านด้วยและเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมีการทำประมงมากที่สุด จำนวนครัวเรือนประมงได้เพิ่มขึ้นเล็กน้อย จาก 514 ครัวเรือน เป็น 553 ครัวเรือน ขณะที่สัดส่วนครัวเรือนประมงลดลงจากร้อยละ 93 เหลือร้อยละ 75 ตัวเลขเหล่านี้และการพิจารณาโครงสร้างอาชีพบ้านด้วยในหัวข้อก่อน ชี้ให้เห็นว่า แม้ชาวประมงบ้านด้วยจะกำลังเชิญน้ำกับปัญหาความร้อยระหวของทรัพยากรและแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น อีกทั้งในช่วงเวลาที่ผ่านมาครัวเรือนประมงชายฝั่งบางส่วนมีแนวโน้มลดน้อยลง แต่กระบวนการล้มละลายของครัวเรือนและชุมชนประมงด้วย (และอาจจะรวมถึงชุมชนประมงอื่นๆ ด้วย) มีลักษณะค่อนข้างยืดเยื้อและมีปัจจัยเกี่ยวข้องที่ต้องพิจารณาอย่างละเอียด

ตารางที่ 15: แสดงจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนประมงในชุมชนรอบอ่าว (1) ปี 2524 และปี 2537

ตำบล	2524		2537	
	ครัวเรือน ทั้งหมด	ครัวเรือนประมง (%)	ครัวเรือน ทั้งหมด	ครัวเรือนประมง (%)
1. วูสะมิแล	411	268 (65%)	759	380 (50%)
2. บานา	1,257	540 (43%)	1,751	458 (26%)
3. ตันหยงฉู่โละ	260	180 (69%)	404	116 (28%)
4. บาราโนม	343	190 (55%)	330	75 (23%)
5. บางปู (2)	769	405 (52%)	839	305 (36%)
หมู่ 3: บางปู (3)	418	208 (49%)	437	48 (11%)
6. แหลมโพธิ์	548	514 (93%)	754	553 (75%)
รวม	3,588	2,097 (58%)	4,837	1,887 (39%)

ที่มา: (1) ศรाबุธ เจ๊ะສี๊ะและเพิมศักดิ์ คงมาก 2529:17 และ (2) ข้อมูล กชช. 2 ค. ปี 2537

หมายเหตุ: (1) ไม่ได้รวม 3 หมู่บ้านในเขตตำบลиласกาไปรีไว้ด้วย (2) มีตัวเลขเบรียบเทียบ
เฉพาะปี 2524 และปี 2529 (3) เป็น 1 ใน 3 หมู่บ้าน ต.บางปู ตัวเลขที่แสดงเป็นตัวเลขปี 2529, 2533

ประการแรก ในช่วงหลังปี 2520 ผลพวงของการพัฒนาและการขยายตัวประมงพาณิชย์
ทำให้ชาวประมงชายฝั่งต้องปรับเปลี่ยนเครื่องมือและวิธีการทำประมงเพื่อแข่งขันและแย่งชิง
ทรัพยากรสัตว์น้ำที่เสื่อมโทรมและรกร้างไปทุกขณะ รายงานการสำรวจประมงทั่วประเทศในปี
2528 ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มชาวประมงชายฝั่งเป็นชาวประมงกลุ่มใหญ่ที่สุดและเรือประมงที่ใช้กันอย่าง
แพร่หลายคือเรือประมงขนาดเล็กติดเครื่องยนต์ ส่วนเรือประมงที่ต้องใช้แรงพายหรือเจ้าลดจำนวน
ลงไปอย่างรวดเร็ว (ดูตารางที่ 11) สำหรับจังหวัดปัตตานีก็เช่นเดียวกัน ครัวเรือนและเรือประมงในปี
2528 มีทั้งหมดประมาณ 3,000 ครัวเรือนและ 3,225 ลำ ตามลำดับ ในจำนวนนี้ เรือประมงขนาด
เล็กติดเครื่องยนต์เป็นเรือที่ชาวประมงในจังหวัดปัตตานีใช้กันมากที่สุด เพาะมีถึง 2,300 ลำ ที่
เหลือเป็นเรือพาณิชย์ 522 ลำ และเป็นเรือพายเรือเจ้าเสีย 360 ลำ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่รอบอ่าว
คือ อำเภอเมืองและอำเภอหริ่ง มีการใช้เรือขนาดเล็กติดเครื่องยนต์ถึง 1,482 ลำ (ดูตารางที่ 16)
ในปีเดียวกันนี้ รายงานการศึกษาสถานภาพและบทบาทของการทำประมงในชุมชนรอบอ่าว (ศรა
บุธ เจ๊ะສี๊ะและเพิมศักดิ์ คงมาก 2529:8-9) ได้แบ่งกลุ่มชาวประมงชายฝั่งตามฐานะและศักยภาพ
ในการจับสัตว์น้ำได้เป็น 4 กลุ่ม (ดูตารางที่ 17 ประกอบ)

ตารางที่ 16: แสดงจำนวนครัวเรือนและเรือประมงในจังหวัดปัตตานี แยกตามอำเภอ ปี 2528

อำเภอ หรือ กิจอำเภอ	ครัวเรือน ประจำ รวม	ประเภทและจำนวนเรือประมง (ลำ)			
		รวม	ไม่มีเรือและ ใช้เรือพาย	เรือขนาดเล็ก ติดเครื่อง	เรือพาณิชย์ ติดเครื่อง
เมือง	916	1,001	37	620	344
ยะหริ่ง	994	999	136	862	1
หนองจิก	666	669	118	551	---
สายบุรี	240	229	8	44	177
ปะนาเระ	198	246	29	217	---
ไม้แก่น	82	81	32	49	---
รวม	3,096	3,225	360	2,343	522

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง สำมะโนประมงทั่วไป 2528.

ตารางที่ 17: แสดงกิจกรรมประมง แบ่งตามประเภทเรือและเครื่องมือประมง ปี 2528

ประเภทเรือ	ราคา(บาท)	จำนวน ครัวเรือน	บริเวณที่ใช้ เครื่องมือ	เครื่องมือประมงอื่นๆ
ขนาด 8-12 เมตร พร้อมเครื่องยนต์	43,500	230	ชายฝั่งปากอ่าวด้านนอก ทะเลเปิด คลื่นลมแรง	อวนรุน อวนลอย ลอบ-ไซ เบ็ดรava คราดหอย
ขนาด 6-8 เมตร พร้อมเครื่องยนต์	4,500	930	บริเวณในตัวอ่าว น้ำตื้น คลื่นลมค่อนข้างสงบ	อวนลอย ลอบ-ไซ เบ็ดรava คราดหอย
ขนาด 4-6 เมตร ใช้พายหรือเจ้า	3,200	230	บริเวณในตัวอ่าว น้ำตื้น คลื่นลมค่อนข้างสงบ	อวนลอย ลอบ-ไซ เบ็ดรava กะลามัง(เก็บสาหร่าย)
ไม่มีเรือ/ไม่ใช้เรือ (ยำเท้า/ลุยโคลน)	---	200	บริเวณกันอ่าว โดยเฉพาะ ช่วงน้ำลด	อวนลอย ลอบ-ไซ เบ็ดรava คราดหอย

ที่มา: ศรรากุ ใจสีสังฆะเพิ่มศักดิ์ คงมาก 2529:8-9

เมื่อเปรียบเทียบกันในเบื้องต้นที่ต้นทุนการผลิต (ค่าเรือและเครื่องมืออื่นๆ) ประเภทเรือและ
ประสิทธิภาพและศักยภาพในการจับสัตว์น้ำแล้ว โอกาสและลู่ทางการทำมาหากินของชาวประมง
แต่ละกลุ่มมีแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ชาวประมงที่ฐานะลำบากกลุ่มแรก ก็คือกลุ่มชาวบ้านที่ใช้
เรือพายออกจับสัตว์น้ำ ซึ่งมักจะเป็นชาวประมงสูงอายุที่มีทักษะความชำนาญ แต่ขาดเงินทุนและ
ทรัพย์สิน ส่วนชาวประมงยากจนอีกกลุ่ม จดเป็นชาวบ้านที่อัตคิด ขาดช่องทางและด้อยโอกาสใน
การจับสัตว์น้ำมากกกว่ากลุ่มอื่นๆ เพราะไม่มีแม้แต่เรือเป็นพาหนะของตัวเอง แต่ต้องใช้วิธีข้าวเปลือก
ลุยโคลนขณะน้ำลง เพื่อเก็บหรือคราดหอย วางแผนเบ็ด ตักลอบ-ไซ วางแผนหรือไม่ก็เป็นลูกเรือเพื่อน

บ้านในบางครั้ง แรงกดดันจากการแข่งขันและแย่งกันใช้ทรัพยากรที่ร่อยหรอ ทำให้ครัวเรือนชาวประมงที่ยากจนทั้งสองกลุ่มนี้ลดจำนวนลงไป ส่วนหนึ่งต้องปรับเปลี่ยนไปใช้เครื่องเครื่องยนต์ ขณะที่บางส่วนยังคงทำประมงต่อไปด้วยความยากลำบากและต้องทำงานอื่นเพื่อหารายได้เสริมมากยิ่งขึ้น ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 มีรายงานระบุว่า เรือพายเรือเจ้าเป็นเครื่องมือประมงที่มีกันแทนทุกครัวเรือนในชุมชนประมงชายฝั่งรอบอ่าว (Fraser 1960) แต่ในปี 2528 จำนวนเรือตั้งกล้าวลดจำนวนเหลือเพียง 200 กว่าลำเท่านั้น

สภาพด้อยโอกาส ความขาดแคลนทุนทรัพย์และความร้อยหรอของสัตว์น้ำยังคงผลักดันให้จำนวนชาวประมงยากจนกลุ่มที่ไม่มีเรือและกลุ่มใช้เรือพายเรือเจ้าหันไประดับประเทศและในภาคใต้ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว แม้ในจังหวัดปัตตานีเอง ครัวเรือนชาวประมงทั้งสองกลุ่มลดลงจาก 103 ครัวเรือนและ 338 ครัวเรือนในปี 2528 เหลือ 87 ครัวเรือนและ 198 ครัวเรือนปี 2538 จำนวนชาวประมงที่ใช้เรือขนาดเล็กติดเครื่องซึ่งมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำสูงกว่า ยังคงกลุ่มชาวประมงชายฝั่งกลุ่มใหญ่ที่สุด ในช่วงเวลาเดียวกัน ชาวประมงกลุ่มนี้ได้เพิ่มจำนวนขึ้นจาก 2,212 ครัวเรือน เป็น 2,332 ครัวเรือน ในภาพรวม ชาวประมงชายฝั่งทั้งหมดของจังหวัดปัตตานีลดจำนวนลงเล็กน้อย จาก 2,653 ครัวเรือนในปี 2528 เหลือ 2,617 ครัวเรือนในปี 2538 สำหรับชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี ในช่วงปี 2524-2537 จำนวนครัวเรือนประมงได้ลดลงเล็กน้อย จาก 2,097 เป็น 1,887 ครัวเรือน จึงเป็นไปได้ที่จำนวนชาวประมงที่ลดจำนวนไปนี้ก็คือ กลุ่มชาวประมงที่ไม่มีเรือและใช้เรือพายนั่นเอง ขณะที่กลุ่มชาวประมงที่ใช้เครื่องเครื่อง ทั้งที่ทำประมงเป็นอาชีพหลักและทำประมงเป็นอาชีพเสริม มีแนวโน้มเพิ่มจำนวนมากขึ้นและเป็นกลุ่มชาวประมงชายฝั่งกลุ่มใหญ่ที่สุดซึ่งยังต้องพึ่งพาการจับสัตว์น้ำในอ่าวอยู่ต่อไป ทั้งๆ ที่ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้มีจำนวนลดน้อยลงไปทุกขณะ ที่บ้านดาตีะ ข้อมูลจากการสำรวจระบุว่า ปัจจุบันมีชาวบ้านที่ยังใช้เรือพายเหลือประมาณ 10 ครัวเรือนเท่านั้น ที่เหลือล้วนแล้วแต่ใช้เครื่องเครื่องยนต์หัวสิน

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและสัดส่วนของชาวประมงบ้านดาตีะนี้ เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำซึ่งเพิ่มจำนวน ความหลากหลายและประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าเครื่องมือประมงที่ใช้มาแต่เดิม ในชุมชนที่พึ่งพาการทำประมงในอ่าวเป็นหลัก เช่น บ้านดาตีะ ชาวบ้านใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำกว่า 20 ประเภท เพื่อใช้จับสัตว์น้ำไม่น้อยกว่า 130 ชนิด ในช่วงเวลาและสถานที่ที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีการปรับปรุงและนำเครื่องมือใหม่ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำมากกว่ามาใช้อย่างต่อเนื่อง การนำเครื่องยนต์มาติดตั้งขับเคลื่อนเรือ เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชาวบ้านดาตีะในช่วงหลังสุด ผลกระทบ และก็เป็นที่นิยมแพร่หลายไปในหมู่ชาวบ้านอย่างรวดเร็ว ขณะที่ awan ในล่อน หรือ awan เอ็นตาข่ายเล็ก ซึ่งใช้ง่ายและทนทานกว่าเริ่มแพร่หลายเข้ามาในหมู่บ้านในช่วงหลังปี 2500 และก็เข้ามาแทนที่awan

ด้วยที่ถักด้วยไม้อ่อนและนิ่นขนาดตัวข่ายใหญ่ที่ใช้กันมาในอดีตสีบล็อก ต่อมาในราปี 2530 ovarian กุ้ง สามชั้น ก็กล้ายเป็นเครื่องมือสำคัญที่เข้ามาแทนที่ ovarian กุ้งชั้นเดียว เพราะเป็น ovarian ที่สามารถใช้ ตัดกับสัตว์น้ำได้หลายชนิดมากกว่า แม้แต่การมหอยด้วยมือที่ชาวบ้านทำกันมานาน ก็ถูกแทนที่ ด้วย การใช้ตัวแกรงคราดหอย เพราะการดูดเก็บหอยได้เยอะและเร็วกว่าในเวลาไม่กี่ปีมานี้ นอก เหนือจาก การปรับเปลี่ยนชนิดเครื่องมือแล้ว ชาวบ้านยังเพิ่มจำนวนเครื่องมือให้มากขึ้นด้วย เช่น ovarian กุ้งและ ovarian ปูจากที่เคยใช้อย่างละ 4-5 ผืน ก็เพิ่มเป็นอย่างละ 10-20 ผืน ขณะที่บางคนใช้ มากถึง 20-30 ผืน

สำหรับชาวบ้านแล้ว ประสิทธิภาพและความพยาຍາມในการจับสัตว์น้ำให้มากขึ้น จึงหมาย ถึง ต้นทุนและค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น แม้เครื่องมือและอุปกรณ์ประมจะได้รับการปรับปรุงและ พัฒนาเครื่องมือให้ทันสมัยขึ้นและช่วยลดความเสี่ยงต่อคลื่นลมลง แต่การทำงานของชาวบ้านยังคง ต้องผูกกับความเสี่ยงและอันตรายอยู่ไม่ใช่น้อย การรุกเข้าของเรือ ovarian ความแรงของคลื่นลม ความแปรปรวนดินฟ้าอากาศและความเลินเล่อและความผิดพลาดในการทำงานมักจะหมายถึง อันตราย ความเสียหาย ความเสื่อมและการสูญเสียอุปกรณ์เครื่องมือประม การดูแลรักษา ก็เป็นค่า ใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นมา เพราะแม้ว่าอายุการใช้งานเรือของเรือประมและเครื่องยนต์อาจจะนานถึง 10-15 ปี แต่ปัญหาปัญหาเครื่องยนต์เสียก็มักจะเกิดขึ้นปีละถึง 2-3 ครั้งและชาวประมอาจจะต้อง เสียค่าซ่อมถึงครัวละ 500-600 บาท ส่วน ovarian ประเภทต่างๆ อายุการใช้งานแตกต่างกันไป เช่น ovarian ลอยกุ้งสามชั้นมีอายุการใช้งานระหว่าง 6-8 เดือน จนถึง 1-2 ปี ราคา ovarian ใหม่ต่อกผืนละ 700-800 บาท ขณะที่ ovarian ปูมีอายุการใช้งานสั้น เพียง 2 อาทิตย์หรือ 1 เดือนเท่านั้น ราคา ovarian ปูใหม่ต่อกผืนละ 300-400 บาท

การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านไม่ได้อาด้วยเพียงแต่ทักษะ ความชำนาญ ความอดทนและโชค เท่านั้น คุณภาพและประสิทธิภาพของเรือ เครื่องยนต์ ovarian และเครื่องมืออื่นๆ ก็เป็นสิ่งที่มีความ สำคัญยิ่งต่อการจับสัตว์น้ำ ตั้งน้ำชาวประมที่ต้องการมีเรือเล็กขนาด 4-5 เมตรและเครื่องยนต์ที่มี กำลังขับเคลื่อนสูง (ในระยะหลังชาวบ้านมักจะเพิ่มกำลังแรงม้าของเครื่องยนต์ให้มากขึ้น) พร้อมทั้ง ovarian กุ้ง 10 ผืนและ ovarian ปู 20 ผืน อาจจะต้องลงทุนถึง 36,000-40,000 บาท ทั้งนี้ยังไม่ได้นับ รวมค่าซ่อม ค่าเสื่อมราคาและการลงทุนซื้อ ovarian (ใหม่) บ่อยๆ ด้วย

สำหรับชาวบ้านด้วยความเสี่ยงของการทำงานจับสัตว์น้ำ ความจำเป็นต้องพึ่งพา ทรัพยากรทะเลที่ไม่แน่นอนและผันผวนไปตามฤดูกาลและความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาตลาดเพื่อให้ได้ มาซึ่งสิ่งของที่ใช้ในการผลิตและบริโภค ทำให้การพึ่งพาระบบเครดิตและสินเชื่อเป็นเรื่องจำเป็นใน ชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้อยู่แล้ว แต่กระนั้น ต้นทุนเครื่องมือประมที่เพิ่มสูงขึ้น ความเสียหายและ ความเสื่อมของเครื่องมือ การสูญเสีย ตลอดจนความจำเป็นที่ต้องจัดหาและซื้ออุปกรณ์ประมใหม่ อยู่เสมอ ทำให้ชาวประมต้องพึ่งพาเงินกู้จากพ่อค้า เถ้าแก่และแหล่งเงินกู้อื่นๆ มากขึ้น จากการ สอบถ้ามและพูดคุย ชาวบ้านและถ้าแก่ในหมู่บ้านประมาณกันว่าครัวเรือนประมกว่าร้อยละ 90 มี

หนึ่งสิน ส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมจากหลายแหล่ง ทั้งเงินกู้บ้าน ญาติและเพื่อนบ้าน สาเหตุการกู้เงินส่วนใหญ่ ก็เพื่อเอาไปซื้อและซ่อมแซมอุปกรณ์ประจำ แม้ว่าสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากระบบและการทำประจำที่เข้มข้นขึ้นจะทำให้หนึ่งตากอยู่ในสภาพเรื้อรังและระบบการผูกขาดซื้อขายสัตว์น้ำซึ่งต่างกว่าราคตลาดระหว่างเง้าแก่เจ้าหนี้กับ อาเวะ หรือชาวประมงลูกหนี้จะเป็นกลไกสำคัญที่ดูดกลืนรายได้บางส่วนของชาวบ้านไป แต่เงินกู้และสินเชื่อภายใต้ระบบเด็กแกนนี้ ก็นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ช่วยประคับประคองและเกื้อหนุนชีวิตชาวบ้านและครอบครัวบ้านด้าให้ดำเนินไปได้ ไม่ว่าจะเป็นในช่วงมรสุม ยามขาดแคลนเงินทุนซึ่งหรือซื้อมอุปกรณ์เครื่องมือประจำและกรณีฉุกเฉินอื่นๆ

ประการที่สาม ภายใต้แรงกดันของทรัพยากระบบและต้นทุนการทำประจำที่เพิ่มสูงขึ้น แม้ว่าครัวเรือนประจำจำนวนมากยังคงดำเนินชีพอยู่ได้ด้วยการจับสัตว์น้ำ แต่ตัวเลขและข้อมูลก่อนหน้านี้นี้ เห็นได้ชัดว่าสัดส่วนและความสำคัญของอาชีพประจำที่บ้านด้าต้องและในชุมชนประจำรอบอ่าวมีแนวโน้มลดลง ขณะที่โครงสร้างด้านอาชีพของชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น ตัวเลขจากทางราชการระบุว่า ในช่วงปี 2529-2537 จำนวนและสัดส่วนของชาวประจำบ้านด้าต้องซึ่งเป็นชุมชนที่พึ่งพาการทำประจำสูง ชาวประจำลดจำนวนลงไป เช่นกัน แม้จะเพียงเล็กน้อย คือจาก 161 เป็น 158 ครัวเรือน ขณะที่มีคนทำงานรับจ้างและค้าขายเพิ่มมากขึ้น (กชช.2ค.ปี 2529 และปี 2537)

ตารางที่ 18: แสดงจำนวนครัวเรือนที่ครอบครองสิ่งของเครื่องใช้ประจำต่างๆ

รายการสิ่งของ	จำนวนครัวเรือน	สัดส่วน (%)
หม้อหุงข้าวไฟฟ้า	138	92
เตาแก๊ส	134	89
พัดลม	123	82
โทรศัพท์	115	77
วิทยุ	104	69
ตู้เย็น	33	22
เครื่องซีดี	24	16
เครื่องซักผ้า	13	9
เครื่องขยายเสียง	6	4
ไมโครเวฟ	3	2
เครื่องใช้ไฟฟ้าอื่นๆ	55	37
รวมครัวเรือนทั้งหมด	150	100

ที่มา: จากการสำรวจ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของบ้านด้าต้อง ไม่เป็นแต่เพียงปฏิกรรมต่อปัญหาความร้อยหรือของทรัพยากรท่านั้น หากแต่เป็นผลพวงและภาพสะท้อนของปัญหาชุมชนบทหรือชุมชนเกษตร

อีนๆ ทั่วไป ซึ่งในด้านนึงนั้น เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากการพัฒนาที่มุ่งเอาใจภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจพาณิชย์ขนาดใหญ่ ความต้นแบบที่ควบคุมมีได้ของภาคปัจจุบันจึงมีผลต่อการผลิต โครงสร้างการตลาดและการซื้อขายที่ไม่เป็นธรรม ความจำเป็นต้องขาย(ผลผลิต)ถูกแต่ต้องกลับซื้อ(ข้าวของและสินค้า)แพง ส่วนอีกด้านหนึ่ง เป็นผลมาจากการอุตสาหกรรมและงานที่มีจำกัด ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและแบบแผนการบริโภคอันเนื่องมาจากการขยายตัวของคนทั่วโลก ซึ่งทำให้การเดินทางติดต่อไปมาสะดวกขึ้นและการขยายบริการจากวัสดุ โดยเฉพาะการใช้ไฟฟ้า

รูปแบบการพัฒนาหลักอย่างโดยย่างหนึ่งเพื่อเลี้ยงดูสมาชิกครอบครัวอีนๆ ด้วยนั้นได้กลายเป็นอดีตไปแล้วอย่างสมบูรณ์ ปัญหาการดำรงชีพและภาวะรายได้ไม่พ่อรายจ่ายที่วิเคราะห์ แรงขึ้นทำให้ชาวบ้านดาโตะต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานและชีวิตประจำวันของทางเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้มาจุนเจือครอบครัวที่มีรายจ่ายเพิ่มสูงขึ้น ชาวบ้านหลายคนยืนยันถึงความจำเป็นที่สมาชิกครอบครัวต้องช่วยกันทำงานเพื่อที่จะ ‘พอยู่ได้’ ขณะที่อีกหลายคนพูดถึงปัญหานี้สินแต่ก็ยอมรับว่าสภาพชีวิตความเป็นอยู่ดีและสะดวกสบายขึ้นกว่าแต่ก่อน การครอบครองพานะรถ เครื่องและรถยนต์ เครื่องอำนวยความสะดวกและข้าวของเครื่องใช้ไฟฟ้ามีเพิ่มมากขึ้นและกลายเป็นความจำเป็นของหลายๆ ครอบครัว (ดูตารางที่ 18 และ 19)

ตารางที่ 19: แสดงประเภทและจำนวนพานะที่ชาวบ้านครอบครอง

ประเภทพานะ	จำนวน	สัดส่วน (%)
รถมอเตอร์ไซค์	79	53
รถมอเตอร์ไซค์บรรทุกของ (โซล่าร์)	8	5
รถบรรทุก (กะบะ)	4	3
รถยนต์นั่ง	1	1
รวมครัวเรือนทั้งหมด	150	100

ที่มา: จากการสำรวจ

ผลกระทบโดยบากและแผนการพัฒนาทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในช่วงหลังปี 2520 ทำให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดปัตตานีมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในภาคเกษตร อุตสาหกรรม บริการและโครงสร้างพื้นฐาน การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลพื้นที่อ่าวปัตตานี เขตcombe เมืองบริเวณปากแม่น้ำปัตตานีซึ่งเป็นที่ตั้งของท่าเรือและชุมชนเมืองมาก่อน จึงกล่าวเป็นย่านธุรกิจและอุตสาหกรรมที่ผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น สภาพของอ่าวที่เป็นที่กำบังลมที่ดีและอยู่ใกล้แหล่งจับปลาอยู่น้ำ ทำให้ท่าเทียบเรือของจังหวัดกลายเป็นท่าเทียบเรือที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้ อ่าวปัตตานีจึงไม่เพียงแต่คลาคล้ำไปด้วยเรือประมงเล็กๆ นับร้อยนับพันอีกต่อไป หากแต่เมื่อเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรและเทียบท่าจำนวนมากขึ้น

เรือย่า ในปี 2536 มีเรือประมงเข้ามาเทียบท่ากว่า 4,000 ลำ และเรียนขนถ่ายสัตว์น้ำถึง 12,000 เที่ยว ปริมาณสัตว์น้ำนำขึ้นเกือบ 200,000 ตัน มูลค่ามากกว่า 2,000 ล้านบาท (สำนักวิจัยและพัฒนา 2537)

การขยายตัวของธุรกิจประมงในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาและการส่งเสริมจากภาครัฐทำให้มีการขยายการบริการ โครงสร้างพื้นฐานและจำนวนธุรกิจและอุตสาหกรรมต่อเนื่องประมงด้านต่างๆ ในบริเวณปากแม่น้ำปัตตานีเพิ่มมากขึ้น (ดู ตารางที่ 20) ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อการขยายงานและธุรกิจอื่นที่เกี่ยวข้องอีกเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น ร้านค้า ตลาด การคุณภาพชั้นสูงและงานบริการด้านต่างๆ สำหรับชาวบ้านและหนุ่มสาวจำนวนมากไม่ใช่น้อยที่อาศัยอยู่ตามน้ำหนาชั้นรอบอ่าว การขยายตัวอุตสาหกรรมประมงและการขยายตัวเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัดจึงหมายถึงตลาดและโอกาสงานนอกหมู่บ้านหลายประเภท โดยเฉพาะการทำงานในโรงงานอุสาหกรรมและร้านค้าต่างๆ

ตารางที่ 20: แสดงจำนวนอุตสาหกรรมต่อเนื่องประมงจังหวัดปัตตานี ในปีต่างๆ*

ประเภทกิจการ	2518	2523	2525	2527	2535
อาหารกระป่อง	--	--	1	1	4
กุ้งแห้งและปลาโอมบแห้ง	--	--	--	2	4
ทำน้ำแข็ง	--	9	11	14	14
ปลาป่น	--	3	3	4	7
ชูช่องเรือ	--	--	--	4	5
ห้องเย็น	--	--	--	3	5

ที่มา: กรมปะรัง สถิติการปะรังแห่งประเทศไทย. 2518, 2523 ; ศรावุธ เจึงใส่ 'แนวทางการพัฒนาการปะรังจังหวัดปัตตานี' วารสารการปะรัง.39: 5 กันยายน 2529 และสำนักวิจัยและพัฒนา รายงานข้อมูลพื้นฐานจังหวัดปัตตานี 2537

หมายเหตุ: จังหวัดปัตตานี เริ่มมีอุดสาหกรรมต่อเนื่องประมงช่วงหลังปี 2520 ลักษณะอุดสาหกรรมเป็นกิจการในด้านบริการ (เช่น โรงงานที่น้ำแข็ง คู่ชุมชนเมือง) มากกว่าจะเป็นกิจการแปลงป่าโดยตรง ส่วนใหญ่เป็นอุดสาหกรรมขนาดกลาง ในปี 2535 มีจำนวนคนงานทั้งหมด 4,316 คน

สำหรับชาวประมงบ้านดาโต๊ะ ความจำเป็นต้องแสวงหาหารายได้เพื่อให้เพียงพอ กับรายจ่าย ภายใต้แรงกดดันทรัพยากรและค่าครองชีพ จึงหมายถึงการปรับตัวด้านอาชีพและการงานของครัวเรือนรูปแบบต่างๆ เช่น การที่สมาชิกคนหนึ่งๆ ต้องทำงานหลายอย่างไปพร้อมๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นการทำประมง งานรับจ้างและค้าขาย ขณะที่สมาชิกในครอบครัวที่เหลือก็ต้องหางานอื่นทำด้วย เช่นกัน ดังนั้นในครอบครัวหนึ่งหัวหน้าครัวเรือนมักจะต้องทำงานเพื่อหารายได้ 2-3 อย่าง ขณะที่อาชีพของสมาชิกในวัยทำงานที่เหลืออีก 2-3 คนก็มักจะต้องทำงานที่แตกต่างกันไป ตามแต่โอกาส

และช่องทางที่แต่ละคนจะขวนขวยหมายได้ สำหรับชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ทำงานอื่นๆ งานหลายประเภทและกิจกรรมหลายอย่างที่ทำในชุมชนต้องหันไปพึ่งพาและอาศัยโอกาสและปัจจัยจากภายนอกมากขึ้น การทำข้าวเกรียบที่เป็นอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำระดับครัวเรือนกลายเป็นกิจกรรมต้องอาศัยวัสดุ (ปลา แป้งและฟืน) และทุน (กู้ยืมมาจากภายนอกหมู่บ้าน) จากภายนอกความใกล้ชิดด้านศาสตร์และวัฒนธรรม เครื่อข่ายความสัมพันธ์ที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนโอกาสและอัตราค่าจ้างที่สูงกว่าทำให้ประเทศไทยเป็นแหล่งของงานและรายได้สำคัญของคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านหลายคนและแม้แต่ในตัวจังหวัดปัตตานีเอง การขยายตัวด้านเศรษฐกิจและด้านอื่นๆ ก็มีส่วนเปิดและขยายตลาดงานรับจ้างและบริการให้กวางขึ้น แต่ตลาดงานเหล่านี้ มักจะจำกัดอยู่เฉพาะงานที่ไม่ได้อาชญากรรม ค่าจ้างต่ำและมีความไม่มั่นคงสูง

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างอาชีพและกิจกรรมในการดำรงชีพของบ้านด้าโต๊ะ ส่งผลกระทบต่อกลไนส์ด้านเศรษฐกิจ ศัษฐ์และวัฒนธรรมในชุมชนกันด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปรับเปลี่ยนและการยอมรับค่านิยมความเชื่อใหม่ๆ ปัญหาแรงกดดันด้านทรัพยากร การแข่งขันในระบบตลาดและความแตกต่างด้านชีวิตความเป็นอยู่ ทำให้ชาวประมงและชาวบ้านให้ความสำคัญกับเรื่องประโยชน์ส่วนตน รายรับ-รายจ่าย กำไร-ขาดทุนและความอยู่รอดมากขึ้น ขณะที่รวมเนื่องปฏิบัติในการเก็บกู้ แบ่งปันและช่วยเหลือกันถูกต้องและลดความสำคัญลงไป การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ปรากฏให้เป็นที่รับรู้และส่งผลกระทบต่อบ้านก่อภัยต่างๆ ในหลายลักษณะ อาทิเช่น ผู้สูงอายุหลายคนพูดสภาพความเป็นอยู่ปัจจุบันที่ถึงแม้จะสบายกาย แต่ก็ลำบากใจ เพราะผู้คนไม่ค่อยมีน้ำใจและไม่ค่อยมีช่วยเหลือกันเหมือนแต่ก่อน รวมเนื่องปฏิบัติที่ชาวประมงมักจะแบ่งปันสัตว์น้ำที่จับได้ให้กับเพื่อนบ้านและชาวบ้านที่ยากจน ก็เลิกและสูญหายกันไป เนื่องความต้องการเพิ่มรายได้ตามภาระรายจ่ายที่สูงขึ้นและสัตว์น้ำที่จับกันได้ก็ ‘ได้น้อยเสียจนไม่มีอะไรแบ่ง’ ขณะที่ชาวบ้านที่มีฐานะยากจนและยังจำเป็นต้องพึ่งพาอาชีวภาพต่อไป ก็สิ้นเชื่อต่อสัตว์น้ำที่มี ‘ความชั่น’ กล้ายเป็นสิ่งสำคัญเท่ากับ หรือมากกว่า ความเชื่อแต่เดิมที่ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ทุกคนมีขึ้นอยู่กับพระเจ้าจะประทานมา ขณะที่บทบาทและความสำคัญของผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงวัยรุ่น ได้รับการยอมรับมากขึ้นในฐานะเป็นผู้ทำงานนอกบ้านและหารายได้จุนเจือครอบครัว

ปัญหา แรงกดดันและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ข้างต้น คือเงื่อนไขและสถานการณ์ที่ชาวประมงบ้านด้าโต๊ะกำลังเผชิญอยู่ อาชีพและการงานอุตสาหกรรม ได้กล่าวเป็นงานหลักของหลายครัวเรือนที่มีทุน โอกาสและเครือข่ายมากกว่าคนอื่น แต่สำหรับครัวเรือนประมงส่วนใหญ่แล้ว ในปัจจุบัน การอยู่รอดด้วยงานอุตสาหกรรมอย่างเดียว เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้พอกัน กับการพึ่งพาการจับสัตว์น้ำเพียงอย่างเดียว ความพิการทางกายภาพ ได้และทำงานเสริมอื่นๆ ผสมผสานไปกับการจับสัตว์น้ำของครัวเรือนประมง ถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอดที่สำคัญของชาวบ้านที่กำลังดิ้นรนขวนขวยและพยายามปะตับปะคร่องให้ตัวเองและครอบครัวดำรงอยู่ต่อไปได้ ในชุม

ชนประมงชายฝั่ง เช่น บ้านดาโต๊ะ การใช้ประโยชน์และพึงพากรจับสัตว์น้ำ จึงยังคงเป็นกิจกรรมสำคัญของชาวบ้านอีกเป็นจำนวนมาก การแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดน้อยลงในระหว่างกลุ่มชาวประมงพานิชย์และประมงชายฝั่ง หรือระหว่างชุมชนประมงด้วยกันเอง หรือแม้แต่ภายในชุมชน จึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ อ่าวปัตตานีในปัจจุบัน ได้กลายเป็นพื้นที่ที่กลุ่มคนใช้ประโยชน์ที่หลากหลายและแตกต่างกันมากขึ้น ผลลัพธ์ของการใช้ประโยชน์ที่ต่างกันนี้ ทำให้ปัญหาการใช้ประโยชน์สัตว์น้ำในอ่าวมีความซับซ้อน ยุ่งยากและส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และการจับสัตว์น้ำของชาวบ้านดาโต๊ะมากยิ่งขึ้น ถ้าหากว่าการทำประมงจะยังคงเป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านต่อไปอีกนาน คำถามก็คือว่าชาวประมงและชุมชนบ้านดาโต๊ะมีวิธีการจัดการการใช้ประโยชน์และปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นปัญหาหลักของพากษาอย่างไร? รูปแบบการจัดการ พัฒนาการและประสบการณ์ในการจัดการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำของชาวบ้านดาโต๊ะ จะเป็นประเด็นพิจารณาในลำดับต่อไป

3.2 การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ

บ้านดาโต๊ะเป็นชุมชนที่พึ่งพากรจับสัตว์น้ำมานานหลายช่วงอายุคนและชาวบ้านก็ได้พัฒนาเทคนิควิธีการ สะสมความรู้ความเข้าใจและปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์ร่วมกันที่ขึ้นช้อนขึ้นมาเพื่อรับความจำเป็นดังกล่าว สัตว์น้ำเป็นสิ่งที่ไม่อยู่กับที่ แต่เคลื่อนไหวไปมาอยู่ตลอดและปริมาณสัตว์น้ำที่ชาวบ้านจับได้ มีความผันผวนไม่แน่นอนอยู่เสมอ สำหรับชาวบ้านแล้วการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของตัวเองและครอบครัว ในสถานการณ์ที่ผันผวนเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ทำได้ยากและลำบากยิ่ง ดังนั้น ชาวบ้านจะต้องรู้จักยึดหยุ่น ต้องลงทุนซื้อและใช้เครื่องมือหลายชนิดและการจัดการหลายแบบเพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของสัตว์น้ำหลากหลายชนิด ชาวบ้านที่ทำประมงจะต้องเป็นนักสังเกตพฤติกรรมสัตว์น้ำที่เก่ง ความรู้ที่ได้มาจะมีการสั่งสมและนำมาใช้ในการปรับปรุงเครื่องมือและวิธีการจับสัตว์น้ำให้ดีขึ้น ไม่น่าแปลกใจที่ชาวบ้านจะกระตือรือร้นขวนขวยที่จะเสาะแสวงหาเครื่องมือใหม่ๆ ที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิมและสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นกว่าเดิม

เทคนิค วิธีการและเครื่องมือจับสัตว์น้ำของชาวบ้าน จึงไม่ได้หยุดนิ่ง หรือขาดการพัฒนาปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง ยังที่จริงแล้ว เครื่องมือเหล่านี้มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม นวัตกรรมและการกระจายความรู้ความเข้าใจที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา การเผยแพร่และการแพร่กระจายเทคโนโลยีจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ทั้งผ่านตัวพ่อค้าและหน่วยงานรัฐ นอกจากนี้ ตลาดและการเดินทาง ก็ช่วยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้รับรู้และพบเห็นสิ่งใหม่ๆ ได้แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์กับคนอื่น วิธีการและเครื่องมือใหม่ๆ ที่มีประสิทธิภาพและจับสัตว์น้ำได้มากและดีกว่าเก่า จึงได้รับการยอมรับและแพร่กระจายออกไปในวงกว้างอย่างรวดเร็ว ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของชาวบ้านว่า จะใช้เครื่องมือชนิดไหนและเครื่องมืออะไรบ้าง

ขึ้นอยู่กับ สภาพแวดล้อม ระบบบินิเวศ ฐานการเงิน ความชำนาญและความรู้ในเรื่องเครื่องมือ ประมงประเทต่างๆ เครื่อข่ายทางสังคม เช่น เพื่อน ญาติและญาแก่ ตลอดจนรสนิยมส่วนตัว

สำหรับชาวประมงบ้านดาโตะแล้ว วิธีการการจับสัตว์น้ำ ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องเครื่องมือและวิธีการจัดการในการใช้ทรัพยากร่วมกันเท่านั้น แต่ความรู้ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำประมง ไม่ว่าจะเป็นความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของสัตว์น้ำ สภาพหน้าดิน กระแสน้ำ ทิศทางลม หรือฤดูกาล ชาวบ้านที่ทำประมงจะรู้และเข้าใจกันว่า ในรอบปีหนึ่งๆ ในอ่าวปัตตานีจะมีปูมากในช่วงเดือนมิถุนายน-ตุลาคม ส่วนกุ้งจะมีมากในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-ตุลาคม แต่ในช่วงหลังฝนตก และมีน้ำไหลลงอ่าวน้ำมาก น้ำในอ่าวจะจืด ปูและกุ้งจะลดน้อยลง แต่จะมีเพิ่มมากขึ้นอีกรึ้ง ช่วงที่น้ำทะเลเริ่มเข้ามาในอ่าว ทำให้น้ำในอ่าวเริ่มเค็ม กลายเป็นน้ำกร่อย ส่วนในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-พฤษจิกายน หรือหลังฤดูฝน ในอ่าวจะมีปลามาก เพราะเป็นฤดูฝนและน้ำหลากและปลาจะแพร่พันธุ์ หลังจากนั้นก็จะโตและมีจำนวนมากขึ้นตอนปลายปี เป็นต้น

ในช่วงเวลาแต่ละเดือน สัตว์น้ำยังมีปริมาณมากน้อยแตกต่างกันไปอีกด้วย เช่น ระยะเวลาที่ปูจะติดอวนมากมี 2 ช่วง คือ ช่วงประมาณวันที่ 7-10 และวันที่ 22-26 ของเดือนพฤษภาคมในอ่าวมีคลื่นลมแรง ปูจะเดินและเคลื่อนไหว หรือที่ชาวบ้านพูดว่า ‘ปูจะมาพร้อมกับลม’ ส่วนกุ้งก็จะมีมากในตอนกลางวัน ช่วงประมาณวันที่ 1-6 และวันที่ 26-30 ของเดือน ส่วนในเวลากลางคืน ชาวบ้านจะได้กุ้งกันมาก 2 ช่วงเหมือนกัน คือ วันที่ 7-10 และวันที่ 22-26 แต่ในช่วงวันที่ 22-26 ของเดือนในบริเวณอ่าว จะมีกุ้งและปูมากเท่าๆ กัน ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน โครงการใช้เครื่องมืออะไรและวางแผนในตำแหน่ง หรือบริเวณไหนก็ได้ ตามความเหมาะสม

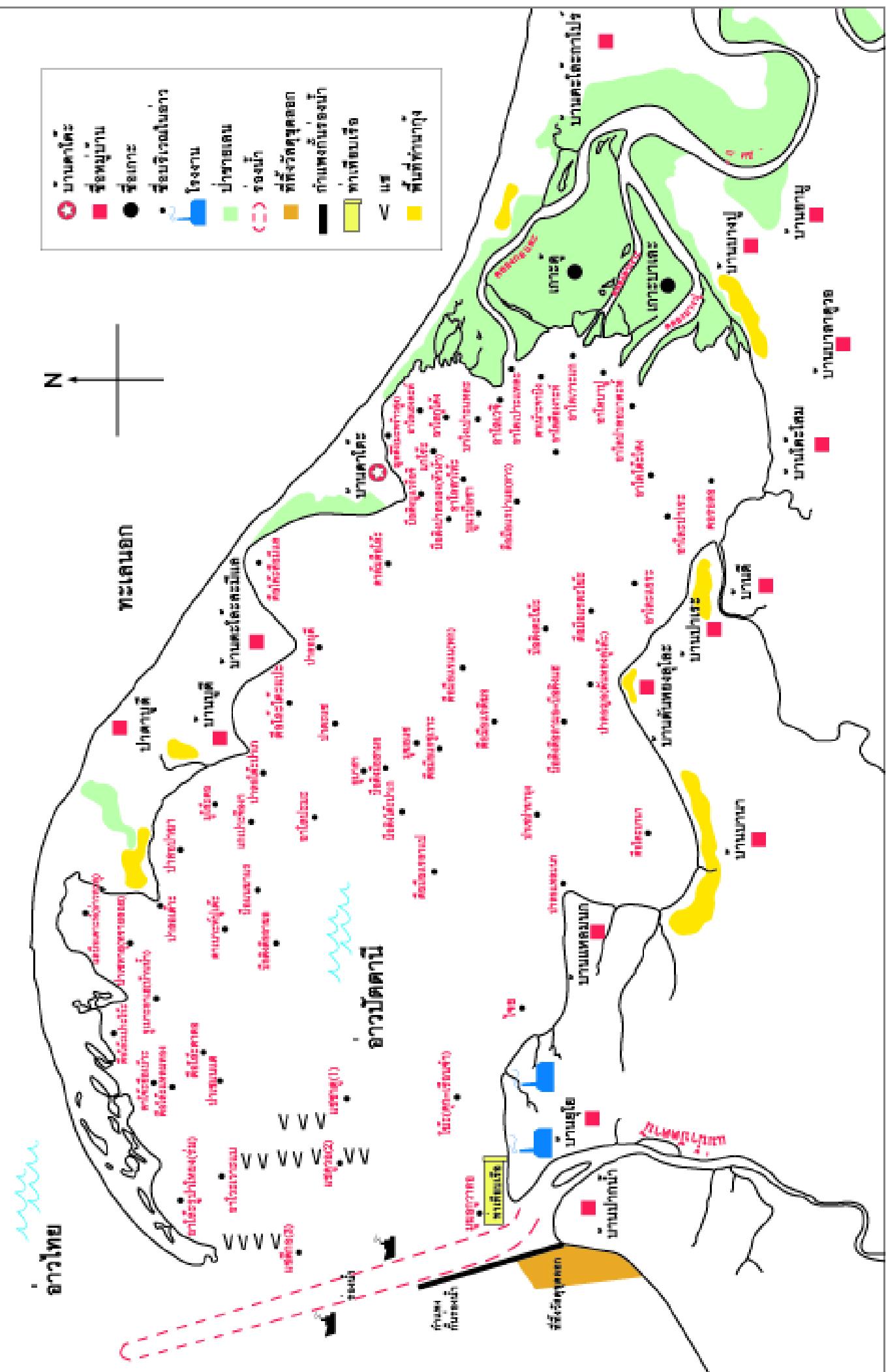
ความรู้เรื่องทิศทางลม การเปลี่ยนแปลงระดับน้ำและระดับความเค็ม หรือจีดของน้ำในอ่าว ก็มีผลต่อการจับสัตว์น้ำชาวบ้านด้วยเช่นกัน ชาวบ้านที่วางแผนกุ้งตอนกลางวันจะชอบ อาจงดงาม หรือลมทะเล ซึ่งพัดเข้ามาจากทางทะเลนอก หรือทิศตะวันออก เพราะจะจับกุ้งได้มาก แต่สำหรับการวางแผนกุ้งกลางคืน กุ้งในอ่าวจะมีมากในช่วงที่มี บาราดายอ หรือลมบก พัดมาจากทางด้านตะวันตก ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก นอกจากนี้ ในแต่ละเดือนระดับน้ำในอ่าวจะเกิดปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านเรียกว่า อาเอบาลิง ซึ่งระดับน้ำจะขึ้นลงเร็วและเกิดขึ้นบ่อย ประมาณ 2 ครั้ง รวมทั้งหมดประมาณ 4 วัน แม้ชาวบ้านจะถือกันเป็นช่วงน้ำเสีย แต่ชาวบ้านที่วางแผนปูจะชอบ เพราะจะเป็นช่วงที่บริเวณในอ่าวจะมีปูอยู่มาก

นอกจากนี้ความรู้ในการทำ ดูแลรักษาและใช้เครื่องมือก็เป็นสิ่งสำคัญ สำหรับชาวบ้านแล้ว ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ สั่งสมและฝึกฝน จนเกิดความมั่นใจและมีทักษะมากพอในการดำเนินชีวิตเป็นชาวประมง ยิ่งมีความรู้และความสามารถในการใช้เครื่องมือมากและหลากหลาย โอกาสที่ชาวประมงจะดำรงชีพและทำมาหากินได้ดี ก็ยิ่งมีมากขึ้น ความรู้ทักษะและความสามารถเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็น ไม่เฉพาะสำหรับในโอกาสที่ช่วงและฤดูกาล

การจับสัตว์น้ำบางชนิดมาถึงท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยประคับประคองให้ชาวประมงและครอบครัวลดความเสี่ยงจากการผันผวนไม่แน่นอนของสัตว์น้ำในแต่ละเดือนและในแต่ละปีด้วย

เครื่องมือประมงที่ชาวบ้านได้ใช้ในการจับสัตว์น้ำส่วนใหญ่จะเป็นอวนปูและอวนลอย กุ้งสามชั้น แต่ก็มีการใช้เครื่องมืออื่นๆ ในการจับสัตว์น้ำหอยปะการง ได้แก่ อวนลอยกุ้ง หนึ่งชั้น อวนลากปลาเก่า (ด้วยมือ) อวนรุนเคยและปลาเก่า (ด้วยมือ) อวนปลากรอบสามชั้น อวนปลากรอบหนึ่งชั้น อวนปลากระพง เป็ดรา เบ็ดตก กระบวนการปักกุ้ง ฉนวน ใช้ปลา ดูกะเด แห และ กะตามัง (เก็บสาหร่ายทะเล) ชาวบ้านได้ใช้เครื่องมือประมงเหล่านี้ดักจับสัตว์น้ำ ปู กุ้งและปลาต่างๆ ตามแหล่งจับสัตว์น้ำต่างๆ กว่า 60 แห่งที่กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณอ่าวปัตตานี (ดู ตำแหน่งและซื้อแหล่งจับสัตว์น้ำในรูปที่ 3)

การใช้เครื่องมือต่างๆ ในการบริเวณอ่าวเดียวกัน การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำและแบบแผนการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้ชาวบ้านพยายามขวนขวย ทำงานหนักและจับสัตว์น้ำให้ได้มากขึ้น การแข่งขันและซึ้งพื้นที่จับสัตว์น้ำกันในแต่ละวันจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในสถานการณ์ที่ผู้คนและชุมชนพึ่งพิงทรัพยากรในบริเวณเดียวกันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ดังเช่นที่บ้านดาโต้มีจับสัตว์น้ำขึ้นมา แต่ก็มีการแข่งขันยังคงดำเนินอยู่ และชาวบ้านก็ถือเป็นเรื่องปกติ แต่การแข่งขันนี้ ไม่ได้รุนแรงและเข้มข้นขนาดบีบบังคับให้บังคับต้องละทิ้ง หรือเลิกทำประมงไป การพัฒนาระบบการร่วมมือกัน หรือการตกลงใช้กฎระเบียบบางอย่างร่วมกันของชาวบ้าน ก็เพื่อเป็นกรอบของพฤติกรรมและการกระทำที่ถือว่า ‘เหมาะสม’ ระบบธรรมาภิบาลที่นี้ ยอมรับสิทธิเท่าเทียมกันในการจับสัตว์น้ำเพื่อดำรงชีพของทุกคน ขณะเดียวกันเป็นเครื่องมือและกรอบปฏิบัติที่ช่วยให้ชาวบ้าน ทำงานประมงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำร่วมกันได้ โดยไม่เกิดปัญหา ข้อพิพาทและความขัดแย้งจนเดือดร้อนกันไปทั่ว การพิจารณารายละเอียดประเภทเครื่องมือ วิธีการ และกติกามารยาทในการใช้เครื่องมือประมง จะทำให้เราเข้าใจความรู้ ทักษะและวิธีการจัดการใน การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้น (ดูตารางที่ 3 ประกอบ)



เครื่องมือประมง : วิธีการใช้และการจัดการ

ปู/กะกือแท หรืออวนปู เป็นเครื่องมือประมงที่ชาวบ้านด้าโต๊ะและชุมชนรอบอ่าวอื่นๆ เช่น บ้านบูดและบ้านตันหยงลูโละ นิยมใช้กันมาก ส่วนมาก ชาวบ้านจะมีอวนปูใช้คนละ 10-20 ผืน แต่ก็มีบางคนที่มีอวนปูไว้ใช้ถึง 25-30 ผืน แต่ละผืนมีความยาวประมาณ 40 เมตร ในการออกไปวางอวนแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะนำอวนไปประมาณ 10-20 ผืน แบ่งอวนออกเป็นช่วงๆ หรือ ‘หัว’ แต่ละหัวประกอบด้วยอวน 2-5 ผืน เพื่อความสะดวกต่อการวาง โดยแต่ละหัวจะใช้ทุนถ่วงให้อวนจมและมีไม้ปักยึดให้อวนตั้งอยู่กับที่ เรียงรายยาวไปตามทิศทางกระแสน้ำ ชาวบ้านด้าโต๊ะวางอวนปูในอ่าวได้เกือบทลอดปี ในอ่าวจะเริ่มมีปูตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์/มีนาคม-ตุลาคม/พฤษจิกายน แต่จะมีมากในช่วงเดือนมิถุนายน-ตุลาคม การจับปูในช่วงเดือนข้างขึ้น จะได้ปูตัวเล็กเนื่องน้อย ขณะที่ปูที่จับได้ในช่วงข้างแรมหรือเดือนมีดี จะมีเนื้อแน่นกว่าและบางครั้งก็มีไข่เต็มห้อง

ในอ่าวมีแหล่งที่ปูทุกชุมชนหลายแห่ง ส่วนมากมีความลึก 2-3 เมตร เช่น ตาโลบูดี ตาโลบาน กะบาน ตาโลบานา แซ 1 แซ 2 แซ 3 และ บริเวณปากอ่าว ในแต่ละแห่ง ชาวบ้านจะวางอวนแห่งละประมาณ 2-3 วัน ขึ้นอยู่กับว่าปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้มีมากน้อยเพียงใด ขณะเดียวกันก็จะมีการวางอวนหมุนเวียนไปตามแหล่งต่างๆ ในทุกที่จะมีสัตว์น้ำอื่นๆ ด้วย เช่น ปลาและกุ้ง ชาวบ้านจะวางเครื่องมือจับสัตว์น้ำต่างๆ ลับกันไป ในการอกรือแต่ละครั้ง บางที่ชาวบ้านจะมีเครื่องมือประมงอื่นๆ ด้วย เมื่อได้ข่าวว่ามีการจับสัตว์น้ำชนิดนั้นๆ ได้มากก็จะเปลี่ยนใช้เครื่องมือที่เหมาะสม ได้ทันที ชาวบ้านจะรู้ว่าสัตว์ชนิดไหนทุกชุมชน ช่วงไหนและบริเวณใด ด้วยการสังเกตบริเวณจับสัตว์น้ำและปริมาณสัตว์น้ำที่เพื่อนบ้านจับได้ หรืออาจจะพึ่งจากคนอื่นๆ ซึ่งหลังจากทำประมงเสร็จก็มักจะจะมาพูดคุยกันในหมู่บ้าน เช่น ที่ร้านน้ำชาและบ้านถ้ำแกร์บซึ่งสัตว์น้ำ เป็นต้น

ช่วงเวลาการวางอวนปู จะวางกันช่วงเย็นและจะไปเก็บตี 5 รุ่งเข้าของวันใหม่ แต่ละครั้งจะใช้เวลาในการวางและเก็บรวมกันประมาณ 5 ชั่วโมง เมื่อเก็บอวนขึ้นมาแล้ว ก็จะใช้เวลาแกะปูและลีบของอื่นๆ ที่ติดมากับอวนประมาณ 2 ชั่วโมง ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับจำนวนปูและเศษต่างๆ ที่ติดมากับอวนด้วย ช่วงที่แกะก็จะทำการจัดระเบียบของอวนโดยจะวางเนื้ออวนให้ช้อนๆ กันตามแนวราบให้เป็นระเบียบเพื่อจะสะดวกในการวางครั้งต่อไปและจะทำเช่นนี้ทุกๆ ครั้งหลังจากไปเก็บอวนมา การเก็บรักษาอวน จะใช้กระสอบปูยหรือเนื้ออวนที่มีตาถี่ (สีเขียว) เรียกว่า ราโต๊ะ ห่ออีกที

ลักษณะของการวางอวนปูในอ่าว ชาวบ้านจะใช้ไม้ปักหลักเป็นแนวทาง โดยจะมีการแบ่งอวนเป็นช่วงๆ เรียกว่า หัว โดยที่หัวหนึ่งๆ จะประกอบด้วยอวน 2-4 ผืน แต่ละผืนจะมีความยาว 40 เมตรและใช้ไม้ปักเป็นหลักประมาณ 3 ตัน ไม่ที่ใช้ปักหลักเป็นสิ่งซึ่งยับออกตำแหน่งอวนปูที่ชาวบ้านแต่ละคนวาง เพื่อให้คนอื่นๆ ระมัดระวังและรักษาอย่างดีต้องการการวางอวนในบริเวณเดียว กันและเพื่อป้องกันมิให้วางอวนเกี่ยวพันกัน (การวางอวนปูในอ่าว จะแตกต่างกับการวางอวนปูในทะเลนอก ซึ่งจะต่ออวนให้เป็นแนวทางให้ติดกันทั้งหมด และใช้ทุนเป็นตัวถ่วงและไม่เป็นเสาและมีผืนผ้าสีที่แตกต่างกันออกไป) การแบ่งและการใช้พื้นที่วางอวนปู ขึ้นอยู่กับว่าใครขยันวางอวนมาก

น้อยเพียงใดและคร่าไปถึงก่อน ก็จะได้วางในบริเวณที่นี่ปูมากก่อน ส่วนคนมาที่หลังก็จะวางอวนห่างจากที่ๆ คนวางอยู่ก่อนแล้วประมาณ 10-15 เมตร คนอื่นๆ ก็จะใช้วิธีเดียวกัน

บุกชุด หรืออวนลอยกุ้ง เป็นเครื่องมืออีกชนิดที่ชาวบ้านรอบอ่าวนิยมใช้กันมาก ไม่เพียงแต่ชาวบ้านด้าโต๊ะเท่านั้น แต่ยังมีบ้านบูดี ตาโละสะมิแล ตาโลกาไปร์ ตันหยงลูโละและแหลมนกด้วย เพราะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการจับสตอร์น้ำประเท่านั้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีหั้งอวนปูและอวนลอยกุ้ง เฉพาะที่บ้านด้าโต๊ะ ชาวบ้านจะใช้อวนลอยกุ้งกันอยู่ 2 ชนิด คือ อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น เป็น อวนบี๊บแน (อวนในล่อน) และอวนลอยกุ้ง 1 ชั้น เป็น อวนตะซี (อวนเข็น) แต่ส่วนใหญ่จะนิยมใช้อวนลอยกุ้ง 3 ชั้นกันมากกว่า

ปกติชาวบ้านจะวางอวนกุ้งกันได้ตั้งแต่ มกราคม/กุมภาพันธ์-ตุลาคม/พฤษจิกายน (ประมาณ 10-11 เดือน) แต่กุ้งจะมีมากในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน-สิงหาคม บางคนจะวางอวนกุ้งอย่างเดียว บางคนก็จะวางอวนกุ้งสลับกับอวนปลา kabok และอวนปู ขึ้นอยู่กับความชุกชุมของสตอร์น้ำ ในแต่ละแห่ง ความชุกชุมของกุ้งในในบริเวณอ่าว ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพน้ำ ทำให้ชาวบ้านบ้านต้องปรับเปลี่ยนการวางอวนกุ้ง ในแต่ละช่วงเวลาแตกต่างกันไปด้วย เช่น ในช่วงเดือนมิถุนายน-สิงหาคม ชาวบ้านจะวางอวนในตอนกลางวัน ส่วนช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน จะวางกันในเวลากลางคืน เพราะน้ำจะใสกว่า ขณะที่ช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม จะมีชาวบ้านบางส่วนไปวางอวนกุ้งบริเวณทะเลนอก จำนวนอวนที่ใช้ก็จะแตกต่างกันไปด้วย เช่น ในอ่าวจะใช้อวนราก 8-10 ผืน ส่วนในทะเลนอก ก็จะใช้ประมาณ 15-20 ผืน

ในการวางอวนลอยกุ้ง อวนจะถูกวางในแนวที่ตั้งจากหรือขวางกระแสน้ำ โดยในแต่ละด้านของอวนจะมีห้องผ้าแสดงเครื่องหมายปลายอวนแต่ละด้าน อวนจะถูกปล่อยให้ลอยไปตามกระแสน้ำ ส่วนในการวางอวนลอยกุ้งตอนกลางคืน ชาวประมงจะใช้ตะเกียงน้ำมันก้าชเป็นทุ่นลอย เมื่อวางแล้วก็จะคอยเฝ้าอยู่บริเวณที่วางอวนด้วย ถ้าเกิดมีเรือล้าอื่นๆ เข้ามาระบุอวนลอยกุ้งด้วย ก็จะให้สัญญาณ โดยจะใช้ไฟฉายช่อง เพื่อจะให้คนที่มาที่หลังรู้ว่ามีอวนอยู่บริเวณนั้น คนที่มาที่หลังก็จะหลีกเลี่ยงไปวางบริเวณอื่น หรืออาจจะวางตั้งจากคนที่อยู่เดิมห่างกันประมาณ 15-20 เมตร จะวางอวนลอยตอนบนหรือตอนล่างของอวนที่ลอยอยู่แล้วก็ได้ ในกรณีที่กระแสน้ำทำให้อวนเกิดทับซ้อนและเกี่ยวพันกัน เจ้าของอวนก็จะช่วยกันดึงอวนของแต่ละคนขึ้นเรื่อยไป ไม่มีปัญหาทะเลกัน เพราะต่างถือว่าแต่ละฝ่ายไม่ได้มีเจตนาที่จะทำให้เกิดความเสียหาย

การใช้พื้นที่วางอวนลอยกุ้ง จะขึ้นอยู่กับว่าครามากก่อนก็ได้วางอวนในที่ๆ ดีกว่าคนมาที่หลังและคนมาที่หลังก็จะดูว่าจะวางตรงไหนเพื่อไม่ให้อวนเกิดติดพันกัน ถ้ามีคนอื่นมาวางอวนในที่ที่มีคนวางไว้อยู่ประจำ คนที่เคยวางอยู่เดิมก็ไม่ว่าอะไร ก็จะทำการวางให้ห่างออกไปจากอวนที่วางลอยอยู่แล้ว การวางอวนในที่หนึ่งที่ได้เป็นประจำ สามารถทำได้ ไม่มีข้อห้ามอะไร เพราะชาวบ้านถือว่าขึ้นอยู่กับความขยันแต่ละคน แต่ก็มีบางคนที่ชอบวางอวนในที่เดิมเป็นประจำ ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าพวง ตูแวดาเนาะ ซึ่งหมายถึงพวงซ้อนบีดจอง หรือแสดงความเป็นเจ้าของที่

ในการวางแผนอย่างถูกต้องแต่ละครั้ง จะใช้เวลาประมาณ 20-25 นาทีก็เก็บ ถ้ามีกุ้งมากก็จะทำการวางแผนต่อไป ถ้าไม่ค่อยมีกุ้งจะกลับบ้านหรือย้ายไปที่บริเวณอื่น ๆ ต่อไป ขึ้นอยู่กับความขยันของแต่ละคน ตำแหน่งการวางแผน ชาวบ้านจะลับเวียนกันวางแผนแต่ละบริเวณหลายๆ จุด ในคราว โดยต้องดูด้วยว่า ว่าจุดไหนได้กุ้งมากน้อยอย่างไร พ่อค้ารับซื้อกุ้งในหมู่บ้านจะเป็นแหล่งซื้อขายที่สำคัญ ถ้าวันนี้ใครได้กุ้งจุดไหนมาก พรุ่งนี้ก็จะมีคนไปในจุดนั้นมากเป็นพิเศษ บริเวณที่วางแผนอย่างถูกต้องเป็นประจำ อาทิ เช่น หมู่บ้าน ตะโล ตีมือแแม่แย ตีมือแแม่ป้าย ตีอูเวะบาลอกาเอ่ ป่าล้อบุดี และตีอีโคะ อาทิ สาโอะ ป่าล้อ ตะป่าเก๊ ตีอิโลบานา ตะนาจะอาบีง ชือบีอัง แซ 1 และแซ 3 เป็นต้น บริเวณจับสัตว์น้ำเหล่านี้ จะอยู่ในที่ใกล้กับบ้านด้าโดยทั่วไป ความลึกของน้ำประมาณ 1-2 เมตร นอกจากบริเวณเหล่านี้แล้ว ในช่วงเดือนสิงหาคม-พฤษจิกายน ชาวประมงบ้านด้าโดยทั่วไปวางแผน 15-20 ราย จะออกไปวางแผนอย่างถูกต้องโดยเด่นชัด โดยมักจะออกไปวางแผน กันตอนกลางวัน เริ่มกันตั้งแต่รุ่งเช้า จะกลับก็ประมาณบ่าย 2 โมง ขึ้นอยู่กับการวางแผนแต่ละครั้ง ถ้าได้มาก บางคนก็อาจจะอยู่ได้ถึงบ่าย 4 โมงเย็น

บุกเบือลางาน หรืออวนปลากระบอก เป็นอวนอีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านรอบอ่าวหลายแห่ง รวมทั้งบ้านด้าโดยทั่วไปใช้กันและส่วนใหญ่จะนิยมใช้อวนปลากระบอก 3 ชั้น ลักษณะโดยทั่วไปของอวนปลากระบอก คล้ายคลึงกับอวนสามชั้นชนิดอื่น แต่อาจแตกต่างกันตรงที่ขนาดตัวอวน และชนิดของวัสดุที่ใช้ทำเนื้อของ อวนหนึ่งผืนจะมีขนาดยาว 10 เมตร เวลาใช้ชาวบ้านจะนำอวน 2-3 ผืนมาผูกติดกัน ที่อวนแต่ละผืนจะมีทุ่นโดยทุ่นตามความเหมาะสมของบริเวณที่จะวางแผน บริเวณที่เหมาะสมกับการวางแผนปลากระบอกมีความลึกประมาณ 1-1.5 เมตร เช่น ชายฝั่งหน้าบ้านบุดี ชายฝั่งหน้าบ้านด้าโดยจะมีสะพานและบริเวณป่าชายเลนบางบุก เป็นต้น ชาวบ้านสามารถใช้อวนปลากระบอกได้ตลอดปี ยกเว้นช่วงฤดูที่มีคลื่นลมแรง แต่ปลากระบอกจะมีมากในช่วงเดือนมีนาคม-สิงหาคม ชาวบ้านจะหมุนเวียนวางแผนในทุกตำแหน่งที่มีปลาซุกซุม

บุกบางวอ หรือ บุกขอเดาะ เป็นชื่อชาวบ้านใช้เรียกอวนรุนกุ้งโดยใช้เรือเดินทาง หรือเรือเดินทางที่ใช้แรงคนในการรุน ผลักหรือดันให้เคลื่อนที่ไปข้างหน้า มีใช้กันในหลายหมู่บ้านรอบอ่าว ชาวบ้านจะใช้เครื่องมือชนิดนี้ในช่วงฤดูที่มีกุ้งโดยที่มีกุ้งอยู่ในน้ำ ในบริเวณชายฝั่ง บางที่ก็ใช้ชูนจับกุ้ง เพื่อใช้เป็นเหยื่อในการตกปลาชนิดอื่น ชาวบ้านด้าโดยนิยมรุนบริเวณปลายแหลมด้าซี หน้าบ้านบุดี บ้านบานาและบ้านป่าระ เป็นต้น โดยที่บ้านบุดีและปลายแหลมด้าซี จะสามารถจับลูกปลาได้มากกว่า การรุนอวนกุ้งโดยจะนิยมกระทำกันในช่วงตอนเช้า ขณะที่การรุนลูกปลาเก้าอี้จะทำไปจนถึงช่วงเที่ยง ส่วนการรุนกุ้งที่มีขนาดใหญ่กว่าจะนิยมดำเนินการในช่วงเวลากลางคืน การรุนแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะสังเกตทิศทางลมและสภาพน้ำขึ้นน้ำลงด้วย ลูกปลาที่จับได้จะขายให้พ่อค้าเพื่อส่งต่อให้คนอื่นนำไปเลี้ยงต่ออีกทอดหนึ่ง

งาแคร หรือ เบ็ดตก เป็นเครื่องมือขนาดเล็กและพกพาได้สะดวกอีกประเภทที่ชาวบ้านด้า ต้องใช้ในการจับปลาเก้า เบ็ดตกสามารถใช้ได้ในทุกพื้นที่ คนที่ใช้เบ็ดจะต้องออกหาลูกกุ้งขนาดเล็ก ไว้ก่อนเพื่อทำเป็นเหยื่อ คนตกเบ็ดจะออกเรือแต่เช้า บริเวณที่ชาวบ้านด้าต้องนิยมไปตกเบ็ดก็คือ บริเวณ แซ 1 แซ 2 และ แซ 3 เมื่อได้ปลามากพอ เหยื่อหมด หรือปลาไม่กินเหยื่อแล้วเดดร้อน ชาวบ้านก็จะกลับเข้าฝั่งเพื่อขายปลาที่ตกได้ต่อไป ทักษะความชำนาญเรื่องตำแหน่งและความรู้เรื่องน้ำ ขึ้นลง มีความสำคัญต่อปัจจัยปลาที่แต่ละคนจะตกได้ในแต่ละวัน คนที่เก่งๆ จะสามารถหารายได้จากการตกลูกปลาเก้าขายได้เป็นกอบเป็นกำ การเบ็ดตกสามารถทำได้ตลอดทั้งปี ยกเว้นช่วงฤดูมรสุมในช่วงเดือนพฤษจิกายน-ธันวาคม แต่ในช่วงที่มีน้ำขุ่นและมีกระแสน้ำแรง ก็จะเป็นอีกช่วงที่ปลาเก้าไม่ค่อยติดเบ็ดนัก

ชาว หรือ เบ็ดรา มีชาวบ้านบางส่วนของบ้านด้าต้องแต่งตั้นหยงลูโละใช้เป็นเครื่องมือจับสตัตว์น้ำ จากการสำรวจ มีชาวบ้านด้าต้องใช้เบ็ดรา 20 ราย หรือร้อยละ 13 ของกลุ่มตัวอย่าง เบ็ดราเป็นเครื่องมือที่ชาวบ้าน สามารถใช้ได้ตลอดปี แต่ที่จะได้ปลามากคือช่วงเดือนตุลาคม-พฤษจิกายน ส่วนใหญ่จะได้ปลาดุกทะเล(มิลัง)และปลาดุกทะเล ชาวบ้านที่ใช้เบ็ดรา สามารถเบ็ดได้เกือบทุกพื้นที่ แต่บางพื้นที่จะมีปลาดุกมาก เช่น ถ้ำเบ็ดราที่ใช้กุ้งเป็นเหยื่อ บริเวณ บาง ปากและ มักจะมีปลาดุกกินเบ็ดค่อนข้างมาก ความลึกของน้ำที่ว่างเบ็ดขึ้นอยู่กับสภาพบริเวณแต่ละแห่ง แต่ส่วนมากจะมีความลึกระดับ 2-3 เมตร จำนวนตาเบ็ดที่ใช้มีตั้งแต่ 400-1000 ตา

เหยื่อที่ใช้ในการวางเบ็ดราคือ กุ้ง แมงดาทะเล จอแนะ (หอย) และไส้เดือนทะเล เหยื่อกุ้ง ต้องไปหาในคลอง ใช้คุณรุนโดยมือ ส่วนแมงดาทะเล หาได้จากการวางวงน้ำจับเข้าในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ จอแนะ (หอย) หาได้ในป่าชายเลน ส่วนไส้เดือนทะเล หาที่หน้าแหลมตาชี้ ซึ่งเป็นพื้นที่ดินเลน สภาพน้ำจืด/น้ำเค็ม จะมีผลต่อการกินเหยื่อของปลาด้วย เช่น ถ้ำทะเลในอ่าวมีน้ำจืดเพิ่มขึ้น หรือที่เรียกว่า น้ำใหญ่ ปลาจะเปลี่ยนมากินเหยื่อที่เป็นกุ้งแทนที่จะเป็นหอย

ตำแหน่งที่ชาวบ้านวางเบ็ดรา จะหมุนเวียนและซ้าย เปรี้ยวๆ ขึ้นอยู่กับว่าที่ไหนมีสตัตว์น้ำ กินเหยื่อมากน้อยแค่ไหน ในตำแหน่งที่ปลา กินเบ็ดมาก ก็อาจจะวางในที่เดิมสัก 2-3 วัน แต่เมื่อปลาไม่กินเบ็ดก็จะย้ายไปวางที่อื่น ๆ ต่อไป ตำแหน่งที่วางเบ็ดกัน เช่น ปากและ ใจ ตะโพะ ตัวปาเก แต่ต้องไม่ใกล้ น้ำ กอและ ต้นหยงลู ต้องไม่ใกล้ ตะละบานา เป็นต้น (ใจ แปลว่าโคลน เดิมเป็นที่วางเบ็ดราไว้กับที่ตั้งเขตอุตสาหกรรม ชาวบ้านหลายคนบอกว่า ปัจจุบันน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้สตัตว์น้ำบริเวณนี้ลดลงไปมาก เช่นเดียวกับบริเวณหน้ามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์)

สายเบ็ดราจะประกอบด้วยสายราวด หรือสายหลักและสายเบ็ด หรือสายกิ่ง ความยาว 40-50 ซม. การวางเบ็ดราจะทำงานจากบนเรือ เริ่มด้วยการปักหลักต้นแรก และวางสายเบ็ดหรือปล่อยสายเบ็ด ให้ห่างกันประมาณ 25 ตาเบ็ด ก็จะปักไม้หลักอีกต้น เพื่อให้สายเชือกตึงตลอดในการวางเบ็ดรา แต่ละครั้ง ชาวบ้านจะวางเบ็ดราครั้งละ 2-3 ช่วง แต่ละช่วงจะมีตาเบ็ด 25 ตา เรียงรายเป็นแนวยาวไปตลอดสายหลัก แต่ละช่วงจะวางห่างกันประมาณ 2 วา หรือ 1-2 เมตร ใน

การวางแผนต่อละครั้งจะไม่ที่ใช้ทำหลักปักประมาณ 30 ตัน ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้ตัวเบ็ด 400-800 ตัน บางคนใช้ตัวเบ็ด 500-1,000 ตัน

เนื่องจากมีการใช้เหยื่อต่างกัน วิธีการวางแผนเบ็ดรวมก็จะแตกต่างกันไปด้วย เช่น ถ้าใช้เหยื่อที่เรียกว่า เปะะใบง (ไส้เดือนทะเล) ซึ่งก็จะใช้เนื้อพะตงหัว เพราะลำตัวและท้องใส่เดือนทะเลเลนิม จะวางแผนเบ็ดประมาณ 2-3 มองกีบ เพราะตัวเหยื่ออ่อน เกินกว่าจะอยู่ได้นานและเป็นเหยื่อที่โปรดป่านกับปลาตัวเล็ก ๆ อื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ก็ยังขึ้นอยู่กับจังหวะน้ำขึ้นน้ำลงของทุกวัน จังหวะน้ำขึ้นก็จะวางแผน จังหวะน้ำลงก็จะวางแผน เพราะปลาจะมากับกระแสน้ำ ถ้าใช้ จูแน (หอย) เป็นเหยื่อก็จะวางแผน ตอนเย็น 16.00 น. ไปเก็บเวลา 5 โมงเช้าและถ้าใช้เหยื่อแมงดาทะเล ซึ่งเป็นเหยื่อที่ทนและเนื้อแข็ง ก็จะไปวางแผน เปะะและ แต่ต้องลิ้น ตะมิะ แบบตาเช

ปลาที่ได้จากการวางแผนเบ็ด เช่น ปลา สะมิแಡ (ปลาดุกทะเล) จะขายได้ราคา กิโลกรัมละ 55 บาท ปลา ดูแก (ปลาดุกทะเล) กิโลกรัมละ (ขนาดใหญ่ 20 บาท เล็ก 15 บาท เล็กสุด 6 บาท) และปลากระเบน ซึ่งมักจะกินเบ็ดบริเวณที่เป็นดินทราย ราคา กิโลกรัมละ 5 บาท

ชาแปล หรือ ชุมวาก ที่ชาวบ้านคิดว่าใช้กันอยู่มี 2 ชนิดคือ ชุมวากแหงกุ้งและชุมวากแหงปลา ชาวบ้านใช้ชุมวากกันในตอนกลางคืน นิยมใช้กันมากใน ช่วงเดือนมีนาคม/เมษายน-กันยายน บริเวณที่ใช้ชุมวากจะเป็นที่น้ำตื้นและใสพอที่จะมองเห็นตัวปลาและกุ้ง ส่วนใหญ่จะทำกันบริเวณเขตที่เป็นป่าชายเลนและในคลองแม่น้ำยามุ ทั่วไปในเขตป่าชายเลน จะมีร่องน้ำตื้นสามารถพายเรือเข้าไปหรือเดินเท้าเข้าไปได้ ส่วนมากจะออกล่าสัตว์น้ำด้วยชุมวากเกือบทุกคืน แต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 2-4 ชั่วโมง จะได้สัตว์น้ำมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละคน ส่วนใหญ่จะมีรายได้กันคืนละ 100-250 บาท อุปกรณ์อื่น ๆ ที่ใช้ก็คือ ไฟฉายแบบเตอร์ ชาวบ้านมักจะออกไปกันเป็นกลุ่ม เมื่อไปถึงที่หมายก็จะแยกกันออกล่าสัตว์น้ำไป การใช้ชุมวากแหงกุ้งจะอาศัยเรือเป็นพาหนะ เมื่อเห็นกุ้งต้องกับแสงไฟ ก็จะแหงจากบนเรือเลย

บริเวณใช้ชุมวาก น้ำจะลึก 0.5-1 เมตร อยู่ริมชายฝั่งริมป่าชายเลน (บริเวณบ่อติง) ช่วงเวลาที่น้ำกำลังขึ้นหรือลง จะหาปลาแหงได้ยาก เพราะน้ำที่น้ำลง เวลาขึ้นเต็มที่ประมาณ 2 ชั่วโมงจะเป็นช่วงที่ล่าสัตว์น้ำพากปลาดุก ปูด้าและกุ้งได้ ในกรณีที่ชาวบ้านเจอกุ้ง หรือปลาໄลเลี่ยกัน คนที่เห็นก่อนก็พูดขึ้นก่อน คนอื่นที่อยู่บริเวณเดียวกัน ก็จะปล่อยให้คนที่พูดก่อนแหง ปกติจะใช้เวลาออกไปแหงสัตว์น้ำคืนละ 4-5 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับว่าน้ำใสและขยันกันสักแค่ไหน

การคราดหอย จะทำช่วงเดือนมกราคม/กุมภาพันธ์-ตุลาคม/พฤษจิกายน (ทำได้มากน้อยขึ้นอยู่กับสภาพการบริเวณที่ทำกันด้วย) บริเวณที่คราดเดิม ได้แก่ บริเวณ หน้ามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สวนสมเด็จฯ บางปานหมอ บริเวณเหล่านี้น้ำลึก 1-1.50 เมตร ในช่วง 2-3 ปีมานี้ชาวบ้านบางคนเริ่มหันมาคราดหอยในอ่าว ซึ่งแต่เดิมจะใช้มีองมีมากกว่า ในอ่าวเวลาน้ำท่วมช่วงเดือนธันวาคม-มกราคมไม่ค่อยมีหอย เพราะน้ำจืด แต่หลังจากนั้นไปแล้ว ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-